

T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇENİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ
BİLİM DALI

73926

GRAMERİ TÜRKÇE OLAN TOPLULUKLARA
TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Alemdar YALÇIN

HAZIRLAYAN
Erol BARIN

*Kabul edilmiştir.
8. Temmuz 1998*

Alemdar Yalçın

ANKARA - 1998

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON BİRİMİ

**T. C. GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,**

**Erol BARIN'a ait "Gramerî Türkçe Olan Topluluklara
Türkiye Türkçesinin Öğretimi" adlı çalışma jürimiz
tarafından Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Anabilim Dalında
doktora tezi olarak kabul edilmiştir.**

Başkan

Üye

Üye

ÖZET

Asya Türk Cumhuriyetlerinden üniversite öğrenimi görmek için gelen öğrencilerin, Türk Dilini öğrenirken karşılaştıkları güçlükleri, uygulamalara dayanarak belirlediğimiz bu çalışma, bu alanda yeni öğretim stratejilerinin belirlenmesini ve dil öğretiminin sağlıklı yapılmasını amaçlamaktadır.

Bu çalışma, öğrencilerin dil durumları ortaya konduktan sonra benzerlik ve farklılıklar dikkate alınarak materyallerin hazırlanması ve öğretim elemanının bu konularda bilgili ve hazırlıklı olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple tezimizde, lehçelerimiz arasındaki fonetik, morfolojik, sentaktik farklılıkların bilinmesi ve anlam kaymalarıyla, alfabe farklılıklarının gözönüne alınması gerektiğini vurguluyoruz. Aksi takdirde, öğrencilerin kendi lehçelerinden yaptıkları olumsuz aktarımlarla, Türkçeyi iyi öğrenememeleri durumuyla karşı karşıya kalmaktayız.

Tezimiz, 17-18 yaşlarındaki bu gençlerin değişik bir ortama ve farklı şartlara uyum sağlamalarındaki güçlüklerin de gözönüne alınması ve dil öğretimindeki aktivitelerin de, yaş grupları ve psikolojik durumlarına göre hazırlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

SUMMARY

This study which is conducted on application basis and aims at devising new teaching strategies and performing a healthy language teaching, determining hardships faced in Turkish language for those students who come from Asian Turkish Republics for the purpose of studying at universities.

This study, after the students language level is understood, puts forward the necessity that materials should be prepared by taking the similarities and differences into consideration and that the teachers be well-educated and prepared on these subjects. For this reason, in our thesis, we emphasize the need to know the differences of phonetic, morphologic, syntactic among our dialects, the changes in meaning and alphabet differences.

Otherwise, we encounter that students cannot learn Turkish as well as a result of the wrong transfers they do from their own dialects.

Our thesis also puts forward that, the difficulties in getting used to the new conditions and environment should also be considered for the 17 or 18 year old teenagers. Also, it states that the activities done in language teaching should be prepared according to age groups and psychological conditions of the students.

ÖN SÖZ

Asya Türk Cumhuriyetlerinden üniversite eğitimlerini yapabilmek üzere ülkemize gelen öğrencilere bugüne kadar uygulanan Türkiye Türkçesi öğretiminin yeterli olmadığını gördüğümüz için tez konusu olarak "Grameri Türkçe Olan Topluluklara Türkiye Türkçesinin Öğretimi"ni seçtik.

Tezimiz boyunca geçmiş beş yıllık bütün uygulama ve tecrübelerimizi de katarak öğrencilerin karşılaştıkları öğrenim zorlukları ile bu zorlukların sebep ve çözüm yollarını sunmaya çalıştık. Bunun için öğrencilere hem anket uyguladık, hem de sınav kâğıtlarını değerlendirmeye alarak bu zorlukları örnekleme yoluna gittik.

Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, hem problemleri ortaya koyduk, hem de Türkiye Türkçesini öğretirken yapılması gerekenleri belirtip çözüm yollarını göstererek öğretici kişilere anahtarlar vermeye çalıştık. Bu bölüm kendi içinde Alfabe, Fonetik, Morfoloji, Sentaks ve Anlam Kaymaları ana başlıkları altında toplanmıştır. Bu bölümde lehçelerimizin bu günkü durumları ile öğrencilerin ana dillerinden yaptıkları olumsuz aktarımları sırası ile vererek konuları sebep-sonuç ilişkisine dayandırdık.

Tezimizin ikinci bölümünde ise, teklif ettiğimiz yıllık ders plânı, haftalık ders programı, dersin işlenişi ve bir ders saati nasıl olması gerektiği konuları ile kullanılacak yanlış materyallerden örnekler verilmektedir. Ayrıca, yaptığımız anketlere dayanan öğrencilerin ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarıyla lisedeki eğitim dillerinin durumunu gösteren tablolar, kaynak kişiler listesi ve anket ve sınav kâğıtlarından örnekler de bu bölümde yer almaktadır.

Sonuç bölümünde ise dilimizin öğretiminde karşılaşılan problemleri giderebilmek için yapılması gerekenleri maddeler hâlinde sıraladık.

Bu çalışmalarımız sırasında bizden her türlü yardımı esirgemeyen tez danışmanımız Gazi niversitesi ğretim yelerinden Doç. Dr. Alemdar Yalçın'a içten saygı ve teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca yine bütün çalışmalarımız boyunca bize yol gösteren tüm doktora hocalarımıza teşekkürü borç biliriz.

Erol BARIN

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE DİĞER LEHÇELER ARASINDA ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLUŞTURAN TEMEL FAKTÖRLER	
I. ALFABE	8
I. A. ALFABE FARKLILIKLARINDAN DOĞAN ÖĞRENME GÜÇLÜKLERİ	8
I. B. TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİNDE ALFABENİN ÖNEMİ	25
II. FONETİK	34
II. A. FONETİK FARKLILIKLAR	34
II. A. 1. Azeri Türkçesinin Ses Özellikleri	34
II. A. 2. Kazak Türkçesinin Ses Özellikleri	40
II. A. 3. Kırgız Türkçesinin Ses Özellikleri	49
II. A. 4. Özbek Türkçesinin Ses Özellikleri	56
II. A. 5. Türkmen Türkçesinin Ses Özellikleri	63
II. B. TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİNDE SESLERİN ÖNEMİ	70
III. MORFOLOJİ	80
III. A. MORFOLOJİK FARKLILIKLAR	80
III. A. 1. Azeri Türkçesindeki Ek ve Köklerdeki Farklılıklar	80
III. A. 2. Kazak Türkçesindeki Ek ve Köklerdeki Farklılıklar	85
III. A. 3. Kırgız Türkçesindeki Ek ve Köklerdeki Farklılıklar	93
III. A. 4. Özbek Türkçesindeki Ek ve Köklerdeki Farklılıklar	103
III. A. 5. Türkmen Türkçesindeki Ek ve Köklerdeki Farklılıklar	113
III. B. TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİNDE EK VE KÖKLERİN ÖNEMİ	125
III. B. 1. Azeri Türkçesi	125
III. B. 2. Kazak Türkçesi	133
III. B. 3. Kırgız Türkçesi	143
III. B. 4. Özbek Türkçesi	152
III. B. 5. Türkmen Türkçesi	165

IV. SENTAKS	178
IV. A. SENTAKS FARKLILIKLARI	178
IV. A. 1. Azeri Türkçesi	179
IV. A. 2. Kazak Türkçesi	181
IV. A. 3. Kırgız Türkçesi	182
IV. A. 4. Özbek Türkçesi	183
IV. A. 5. Türkmen Türkçesi	185
IV. B. TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİNDE CÜMLENİN ÖNEMİ	187
IV. B. 1. Azeri Öğrencilerin Yanlış Cümlelerine Örnekler	187
IV. B. 2. Kazak Öğrencilerin Yanlış Cümlelerine Örnekler	191
IV. B. 3. Kırgız Öğrencilerin Yanlış Cümlelerine Örnekler	194
IV. B. 4. Özbek Öğrencilerin Yanlış Cümlelerine Örnekler	197
IV. B. 5. Türkmen Öğrencilerin Yanlış Cümlelerine Örnekler	200
V. ANLAM KAYMALARI	205
V. A. KELİMELEERDEKİ ANLAM FARKLILIKLARI	205
V. A. 1. Azeri Türkçesi	205
V. A. 2. Kazak Türkçesi	206
V. A. 3. Kırgız Türkçesi	207
V. A. 4. Özbek Türkçesi	208
V. A. 5. Türkmen Türkçesi	209
V. B. TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİNDE ANLAM KAYMALARININ ÖNEMİ	210
V. B. 1. Azeri Öğrencilerde	210
V. B. 2. Kazak Öğrencilerde	210
V. B. 3. Kırgız Öğrencilerde	211
V. B. 4. Özbek Öğrencilerde	211
V. B. 5. Türkmen Öğrencilerde	212
İKİNCİ BÖLÜM	
EKLER	214
YILLIK DERS PLANI	214
HAFTALIK DERS PROGRAMI	214

DERSİN İŞLENİŞİYLE İLGİLİ ÖNERİLERİMİZ	216
BİR DERS SAATİ(50 DK)NİN İŞLENİŞİ	217
KULLANILACAK MATERYALLERDEN ÖRNEKLER	218
ANKETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	235
KAYNAK KİŞİLER	242
ANKET VE SINAV KAĞIDI ÖRNEKLERİ	258
SONUÇ	262
KAYNAKÇA	264

GİRİŞ

a. Kavramlar, Tartışmalar ve Teklifler:

Tezimizin giriş bölümünde ele aldığımız Kavramlar, Tartışmalar ve Teklifler adlı bu bölümün amacı, tez boyunca karşılaşılan adlandırmalar hakkında bir ön bilgi vermek ve kullandığımız adlandırmaların sebeplerini izah etmektir.

Bilindiği gibi, Türk diliyle ilgili eserlerde dil bilgisi terimlerinde farklı adlandırmalar bulunmaktadır. Bunlardan en çok üzerinde durduğumuz ise, Türkçenin öğretiminde önemli yeri olan ve tezimizde sıkça sözü edilen Ad Durum Ekleri, Zaman Ekleri ve Sıfat-Fiil/Zarf-Fiil Ekleri'dir. Bu eklerle ilgili olarak bazı dil bilgisi eserlerindeki adlandırmaları şu şekilde sıralayabiliriz.

Ad durum eklerinden birine verilen çeşitli adlar şöyledir:

1. Belirtme durumu
2. Yükleme hâli
3. -i hâli
4. Akuzatif

Zaman eklerinden birine verilen çeşitli adlar ise şöyledir:

1. -di'li geçmiş zaman
2. Belirli geçmiş zaman
3. Bilinen geçmiş zaman
4. Görülen geçmiş zaman

Sıfat-Fiil için kullanılan adlandırmalar şunlardır:

1. Sıfat-Fiil
2. Partisip
3. Ortaç

Zarf-Fiil için kullanılan adlandırmalar da şunlardır:

1. Zarf-Fiil
2. Gerundium
3. Ulaç

Görüldüğü gibi, adlandırmalar konusunda birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Bu da, zaman zaman hem dil bilimciler arasında hem de öğrenciler arasında sıkıntılara sebep olmaktadır. Ayrıca, diller arasında farklılıklar olmasından dolayı akuzatif ekinin bütün dillerde fonksiyonunun aynı olmadığı da ortadadır. Bu örnekten yola çıkarak Türkçenin özelliklerini en iyi anlatabilenleri kullanmak ve adlandırmalarda birliğe varmak gerekir.

Tezimizin hem Türkologları hem de dil bilimcileri ilgilendirdiği inancındayız. Bu yüzden, konumuzla ilgili eserlerin önemli bir kısmında kullanılması ve Türkçeyi öğrenen insanlara karşı daha tutarlı olunabilmesi amacıyla aşağıdaki adlandırmaları kullanmayı ve teklif etmeyi uygun gördük.

Bu adlandırmaları şöyle sıralayabiliriz.

Ad Durum Ekleri

Tamlayan durumu (-ın, -in, -un, -ün/-nın, -nin, -nun, -nün)

Belirtme durumu (-ı, -i, -u, -ü)

Yönelme durumu (-a, -e)

Bulunma durumu (-da, -de/-ta, -te)

Çıkma durumu (-dan, -den/-tan, -ten)

Zaman Ekleri

Şimdiki zaman

Gelecek zaman

Bilinen geçmiş zaman

Öğrenilen geçmiş zaman

Geniş zaman

Kipler

Gereklilik kipi

Yeterlilik kipi

Emir kipi

Dilek kipi

Birleşik Zamanlar

Hikâye

Rivayet

Şart

Ayrıca, fiillerden sıfat yapan ve hem sıfat hem de isim olarak kullanılabilen eklere sıfat-fiil, fiillerden yapılan zarflara da zarf-fiil dememiz, akılda daha kalıcı ve öğretimde daha pragmatik olduğu içindir. Sıfat ve Zarf terimleri de bunlarla bağlantılıdır.

Adlandırmaların önceden anlaşılmasının tezin daha iyi kavranılmasında büyük yararı olacağı inancındayız.

b. Asya Türk Cumhuriyetlerinden Öğrencilerin Gelişi:

Bu bölümden amacımız, Türkiye'nin ansızın karşı karşıya kaldığı ve hazırlıksız olduğu bu eğitim ve öğretim probleminin daha iyi anlaşılabilmesidir.

Bilindiği gibi, Sovyetler Birliği döneminde eğitimde tek sistem vardı. Merkezî hükümet ne tür bir eğitime ağırlık verirse uygulamaya o konurdu. Bu yüzden, Rusça ortak dildi. Büyük şehirlerdeki okulların çoğunda Rusça eğitim yapılıyordu. Bazı okullarda kendi diliyle eğitim yapanlar da vardı. Ama, Rusça yine önemli bir dersti. Dolayısıyla Rus Edebiyatı, Rus Tarihi ve Ateizm gibi dersler önemle ele alınırken soydaşlarımızın dili, dini, medeniyetleri ve önemli şahsiyetleri üzerinde pek durulmamakta, millî şuurları zayıflatılmaktaydı. Azeri, Türkmen, Özbek, Kazak, Kırgız, Tatar, Başkurt, Gagavuz ve daha nice Türk boylarının aynı dili çeşitli coğrafyalarda kullandıkları gözden kaçırılmakta ve birbirlerini anlamaz duruma gelmeleri için çalışılmaktaydı.

Asya Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra ilişkilerimiz artmış ve Ankara'da, 16-23 Mayıs 1992 tarihlerinde "Türk Cumhuriyetleri Millî Eğitim Bakanları Konferansı" yapılarak "Ortak Türkçe" önerisi dile getirilmiş, ayrıca öğretmen ve öğrenci mübadelesinin devamı ile Tarih, Türkçe, Coğrafya ve Din öğretimi konularında kongreler düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.

1992 yılındaki bu konferansın ardından öğrencilerin Türkiye'ye gelişi hızlanmış ve on bine yakın öğrencinin gelişiyle 1992-1993 öğretim yılında, "Asya Türk Cumhuriyetlerinden Gelen Öğrencilere Türkiye Türkçesinin Öğretimi" konusu gündeme gelmiştir.

Asya Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilerin Türkiye'ye üniversite eğitimi için gelişlerinin ve daha önceki durumlarının bilinmesi, tezimizin öneminin anlaşılabilmesi açısından yararlı olacaktır.

c. Öğrencilerin Sosyo-Kültürel Problemleri:

Asya Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilerin sosyo-kültürel problemlerinin genel olarak bilinmesinin de, çalışmamıza kaynaklık edenlerin durumlarının anlaşılabilmesi açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Asya Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencileri iki gruba ayırabiliriz:

1. Büyük şehirlerden gelmiş, eğitimini Rusça sürdürmüş ve kendi dilini az bilen ya da bilmeyenler.
2. Daha küçük yerleşim birimlerinden gelmiş, kendi dilinde eğitimini sürdürmüş olup Rusçayı da bilenler.

Bu iki grubu ayrı ayrı ele almak yerinde olacaktır. İlk gruptakilerin sosyal yönden oldukça aktif olmalarına karşılık, ana dillerini çok iyi bilmemelerinden dolayı, Türkiye Türkçesini bir yabancı gibi öğrenme zorluğuyla karşı karşıya kalmaları önemli bir problemdir. Bu zorluğu yenebilmeleri de, verilen eğitimin özelliklerine ve öğretim elemanının bu konudaki bilgi ve deneyimine göre değişmektedir. İkinci gruptakiler ise, içine kapanık, eğitim sırasında herhangi bir aktiviteye katılmak istemeyen, fazla tepki vermeyen bir yapıya sahiptirler. Ana dillerini iyi bildikleri için Türkçeyi daha rahat anlamakla birlikte, lehçelerimiz arasındaki benzerlikler yanında farklılıkların da bulunması, çoğu zaman kullanımda yanlış yapmalarına yol açmaktadır. Bunun sebebi ise, alışkanlıklarından vazgeçmelerinin zor olmasıdır.

Öğrencilerin Türkiye'ye gelmeden önceki bilgilendirilmeleri

ile geldikten sonra karşılaştıkları gerçekler, üzerlerinde çok olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bunun öğretime yansımaması mümkün değildir. Geldikleri yerlerdeki öğrenci yurtları, genellikle 2-3 kişilik banyolu odalar biçimindedir. Ayrıca, yemek yapabilmeleri için yurt içinde ortak mutfak da bulunmaktadır. Türkiye'de ise, 4,8 ya da 10 kişilik banyosuz odalarda kalan öğrencilere yemek pişirme imkânı da verilmemektedir.

Verilen bursların yetersizliği de uyumlarını güçleştirmektedir. Yetersiz beslenme ve sağlık gibi önemli problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Çünkü ülkelerinde sağlıkla ilgili işlemler ücretsizdir ve yedikleri yemekler ete dayalıdır. Ayrıca, ülkelerine gidiş geliş için gerekli olan uçak biletlerinin ücretlerini de aldıkları burslardan biriktirerek karşılamak zorundadırlar. Biriktirebildikleri paraları da yaşları on sekizi geçmediği için bankalara yatıramamakta ve kaybetme veya çaldırma gibi problemleri yaşamaktadırlar. İlk önce Türkçe kursuna başladıkları ve bir yıl sonra üniversiteye başlayacakları için üniversite öğrencisi sayılmamakta ve Millî Kütüphaneye dahi sokulmamaktadırlar. Dolayısıyla, burada yaşadıkları olayları anlamakta ve bu şartlara uyum sağlamak zorlanmaktadırlar.

Kısaca açıklamaya çalıştığımız, sosyo-kültürel farklılıkların ve uyum zorluklarının bilinmesi, hedef kitlemizin içinde bulunduğu psikolojinin anlaşılması yönünden yararlı olacaktır.

d. Dil-Kültür Kaynaklı Güçlükler:

Dil-Kültür kaynaklı güçlükler konusuna değinmemizin sebebi ise, tezimizin düzeninin ve yapılması gerekenlerin iyi anlaşılabilmesidir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, ana dilini bilmeyenlerin Türkçeyi sıfırdan öğrenmek zorunda olmaları, kendi kültür unsurlarını tam bilmemelerinden dolayı kavrama zorlukları çekmeleri sınıfta farklılıklara yol açmaktadır. Anadilini iyi bilenlerin de, gerek cümle yapısı ve gramerlerdeki benzerlikler gerekse birçok isim ve fiilin aynı olması, çabuk kavramalarına yardımcı olmakla birlikte, anlam kaymalarının etkisiyle, Türkiye Türkçesine göre yanlış olan kullanımlarda ısrar etmeleri sonucunu doğurmaktadır. Bu tip yanlış kullanımların sebeplerinden biri de Rusçanın dillerini etkilemesi gerçeğidir.

Kiril alfabesi ile Lâtin alfabesinin farklılığı ve farklı sesleri aynı harfle belirtme [P (R), C (S) vb.] gibi güçlükler öğrencilerin beyinlerindeki transformasyonu zorlaştırmaktadır. Ayrıca, lehçeler arasındaki fonetik, morfolojik ve sentaktik farklılıklar da birtakım güçlükler yaratmaktadır. Anlam kaymalarını da bunlara eklediğimizde, bu öğrencilere ne kadar dikkatli, sabırlı ve özellikle Türkçenin tarihî gelişiminden haberdar olarak Türkiye Türkçesini öğretmek gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Dil-Kültür kaynaklı problemler tezimizin temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple, bu bölümün iyi anlaşılması tezimizin daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır.

e. Yöntem:

Tezimizde izlediğimiz yol, Türkçe konuşan topluluklara Türkiye Türkçesini öğretirken nelere dikkat edilmesi gerektiğini de ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Tezimize ilk önce Azeri, Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkmen Türkçelerinin bugünkü durumlarını ortaya koyarak başladık. Bunun için sırasıyla alfabe, fonetik, morfolojik, sentaks ve anlam kaymalarını ayrıntılı olarak ortaya koymaya çalıştık. Bu arada öğrencilerin dikte ve kompozisyon kâğıtlarını toplayarak bu konularda yaptıkları yanlışları ve sebeplerini inceledik. Ayrıca, öğrencilere anket uygulayarak hem kendilerinin hem de ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarını ortaya koymaya çalıştık.

Bütün bu çalışmalarımızın sonunda hedef kitlenin problemlerini belirledik ve bu problemlerin çözüm yollarını ortaya koyarak öğretim stratejilerini oluşturmaya çalıştık. Böylece, Türkçenin öğretimi sırasında hangi hususların üzerine önemle eğilinmesi gerektiği ortaya konuldu.

Tezimizin ekler bölümünde ise hem olması gereken programın şekli ve uygulaması, hem de öğrenciyi aktif kılarak Türkçe öğretirken hangi kültür unsurlarına yer verilmesi gerektiği konularına açıklık getirmeye çalıştık.

f) Kullandığımız Biçimler :

Tez boyunca kullandığımız birtakım biçimlerin, hangi sesleri karşıladığının önceden bilinmesinde yarar olduğuna inanıyoruz. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

ng / ñ : Damak n'si sesini göstermek için kullandığımız biçimlerdir. Bu şekil farklılığı, eserlerdeki değişik kullanımlardan ve örnek cümlelerden kaynaklanmaktadır.

ğ : Gırtlak sesi olan kalın g sesini göstermek için kullandığımız biçimdir.

à / â : Özbek Türkçesindeki o'ya yakın a sesini anlatabilmek için kullandığımız biçimdir. Bu farklılık da eserlerdeki değişik kullanımlardan kaynaklanmaktadır.

h : Gırtlak sesi olan h sesini göstermek için kullandığımız biçimdir.

ä : Açık e sesini göstermek için kullandığımız biçimdir. Özbek Türkçesinde bu biçim ince a olarak telâffuz edilir.

é : Kapalı ve uzun e sesini göstermek için kullandığımız biçimdir.

Yukarıdaki biçimlerin telâffuzla çok yakın bir bağlantısı olduğunu düşündüğümüz için örneklerin incelenmesi sırasında bunlara dikkat edilmesi gerektiği inancındayız.

g) Örnekler :

Tezimizde oldukça fazla örnekle karşılaşılacağı için önceden bazı hususların bilinmesinin yararlı olduğu düşüncesindeyiz.

İsimlerin verildiği örnekler, üzerinde araştırma yaptığımız Türkiye Türkçesini öğrenen Asya Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilerin kompozisyon ve dikte kâğıtlarından alınan cümlelerdir. Diğer örnekler ise kaynakçada adı geçen eserlerden alınmakla birlikte, özellikle Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü adlı eserin taranmasına ve yine öğrencilerden elde ettiğimiz bilgilere dayanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE DİĞER LEHÇELER ARASINDA ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLUŞTURAN TEMEL FAKTÖRLER

I. ALFABE

I. A. ALFABE FARKLILIKLARINDAN DOĞAN ÖĞRENME GÜÇLÜKLERİ

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERİ TÜRKÇESİ	KAZAK TÜRKÇESİ	KIRGIZ TÜRKÇESİ	ÖZBEK TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ
A a	A a	A a	A a	O o	A a
B b	б б	б б	б б	б б	б б
C c	ц ц	—	ж ж	ж ж	ж ж
Ç ç	ч ч	ч ч	ч ч	ч ч	ч ч
D d	Д д	Д д	Д д	Д д	Д д
E e	E e	E e	E e	E e	E e
	Ə ə	Ə ə	—	A a	Ə ə
F f	ф ф	ф ф	ф ф	ф ф	ф ф
G g	К к	Г г	Г г	Г г	Г г
Ğ ğ	F f	F f	—	F f	Г г
H h	X x	X x	X x	X x	X x
	h h	h h	—	х х	—

TÜRKİYE TÜRKÇESİ	AZERİ TÜRKÇESİ	KAZAK TÜRKÇESİ	KIRGIZ TÜRKÇESİ	ÖZBEK TÜRKÇESİ	TÜRKMEN TÜRKÇESİ
I ı	Ы ы	Ы ы	Ы ы	Ы ы	Ы ы
İ i	И и	І і	И и	И и	И и
J j	Ж ж	Ж ж	—	—	Ж ж
K k	К к	К к	К к	К к	К к
L l	Л л	Л л	Л л	Л л	Л л
M m	М м	М м	М м	М м	М м
N n	Н н	Н н	Н н	Н н	Н н
O o	О о	О о	О о	У у	О о
Ö ö	Ө ө	Ө ө	Ө ө	—	Ө ө
P p	П п	П п	П п	П п	П п
R r	Р р	Р р	Р р	Р р	Р р
S s	С с	С с	С с	С с	С с
Ş ş	Ш ш	Ш ш	Ш ш	Ш ш	Ш ш
T t	Т т	Т т	Т т	Т т	Т т
U u	У у	Ү ү	У у	У у	У у
Ü ü	Ү ү	Ү ү	Ү ү	—	Ү ү
V v	В в	В в	В в	В в	В в
Y y	J j	Й й	Й й	Й й	Й й
Z z	З з	З з	З з	З з	З з

O: Özbek Türkçesinde yuvarlak **a**'dır.

Ayrıca;

Kazak Türkçesi Alfabetinde;

	е	(ye)
Ё	ё	(Yo, yo)
И	и	(İy, iy / i, iy)
У	у	(Uv, uv / v, üv)
Ц	ц	(Ts, ts)
Щ	щ	(Şç, şç)
Ю	ю	(Yu, yu)
Я	я	(Ya, ya)
Қ	Қ	(Kalın K)
Ң	Ң	(Geniz ñ'si)
Э	э	

Kırgız Türkçesi Alfabetinde;

	е	(ye)
Е	е	(Yo, yo)
Ц	ц	(Ts, ts)

Щ	щ	(Şç, şç)
Ю	ю	(Yu, yu)
Я	я	(Ya, ya)

Özbek Türkçesi Alfabesinde;

Е	е	(Ya, ya)
Ц	ц	(Ts, ts)
Ю	ю	(Yu, yu / Yü, yü)
Я	я	(Ya, ya / Ye, ye)

Türkmen Türkçesi Alfabesinde;

Е	е	(Yo, yo)
Ц	ц	(Ts, ts)
Щ	щ	(Şç, şç)
Ю	ю	(Yu, yu)
Я	я	(Ya, ya)

sesleri de vardır. (ERCİLASUN, 1990: 12-29)

Ts, şç gibi iki ünsüz harfin yanyana gelmesi Rusça kelimeler kullanıldığı-
nın göstergesidir. Çünkü, kelime başında veya kelime sonunda hiçbir Türkçe
kelimede bu sesleri görmek mümkün değildir.

Yukarıda alfabelerini sıraladığımız Türk Cumhuriyetlerinde Rusçanın yoğun olarak yazılıp konuşulduğu da gözönüne alındığında Kiril Alfabeti ile Lâtin Alfabeti arasındaki farklılıklar Türkiye Türkçesi öğrenenlerde yazım yanlışlıkları olarak ortaya çıkmaktadır.

Örnekler :

V yerine B	t yerine m
R yerine P	d yerine g
S yerine C	N yerine H
U yerine y	Ü yerine Y

Büyük ve küçük harflerin yazımında da aynı problem vardır. Kiril Alfabetinde harfler genellikle büyükle aynı yazılır. Bu yüzden öğrenci "yatmak yerine "yaTMaK" yazdığına öğrencinin Lâtin Alfabetini iyi öğrenemediği ortaya çıkar. Bunun da sebebi, Kiril Alfabeti ile Lâtin Alfabetinin şekil yönünden farklılıklar göstermesi ve öğrencinin beynindeki transformasyonu hemen sağlayamamasıdır.

"Saat almıda gel." yazan öğrenci Kiril Alfabetindeki küçük "t" (m)nin etkisinde kalmıştır. Ayrıca "değil" kelimesini "geğil" şeklinde yazmaktadırlar. Bunlar öğrencinin farkında olmadan yaptığı yanlışlardır. Yoksa "t" ve "d" seslerini tanımamasından değil.

1. Ünsüzlerde Karşılaşılan Problemler

g / d

Azeri Öğrencilerde

O TÖMER'ge öğretmendir. (Dikte) (Vügar Hacıyev)

Ata sözü böyledir "Sille deyer geçer söz var **g**eler geçer."
(Kompozisyon) (Vügar Hacıyev)

Beyin **g**üyünü yapıyor. (Kompozisyon) (Eflatun Ahmetoğlu)

O, 1881 yılında Gence'de **g**oğdu, orada "Müslüman okulu"n bitirdi.
(Kompozisyon) (Alibey Şirinoğlu)

"Mavi Yolculuk! Hayatınızın **g**üşlerini gerçekleştiriyor.
(Dikte) (Şöle İsayeva)

Kazak Öğrencilerde

Kızılay'da in, karşıya geç, **g**oğru git. (Dikte) (Rustam Uralbaev)

... bu hatayı **g**üzeltme zor oluyor. (Kompozisyon) (Leyla Mahatova)

Kalem insana göre **g**eğişiyor. (Kompozisyon) (Leyla Mahatova)

Kırgız Öğrencilerde

Bülent ve Emin Bey yolga karşılaşıyorlar.
(Dikte) (Bahtiyar Toktoyev)

... memleketime **g**önmek. (Kompozisyon) (Cıldızbek Osmonaliev)

Burak kasaya gıgerek elbisenin parasını ödedi.

(Dikte) (Cıldızbek Osmonaliev)

Özbek Öğrencilerde

... ragyo-televizyon fakültesinde okudum.

(Kompozisyon) (Tülkin Sindarov)

Sevim hanım acele egiyor. (Dikte) (Gulam Hayıtov)

O buraga Haziran ayına kadar kalacak. (Dikte) (Nadir Hodcımuradov)

Bu yüzden onlar guvarları boyatacak. (Dikte) (Nadir Hodcımuradov)

"Allah razı olsun" giyorlar. (Kompozisyon) (Serdar Ismailov)

Türkmen Öğrencilerde

Daha sonra alış veriş yapmak için gışarı çıktım.

(Dikte) (Baymamed Puharov)

Kiril Alfabesinde küçük 'd'nin karşılığı 'g' biçimidir. Bu yüzden sık sık bu tip yanlış yazımlar olmaktadır.

л л / L I

Azeri Öğrencilerde

Yıllardır soJumadıgı nemli ve tuzlu havayı solur ve yoluna devam eder. (Dikte) (Şehla Hudiyeva)

Kazak Öğrencilerde

Bence bu soru eski zamanlardan beri sorulur.

(Kompozisyon) (Janar Kadjibekova)

Kırgız Öğrencilerde

Biz burada okulu bitirdikten sonra ...

(Kompozisyon) (Cıldızbek Osmonaliev)

Özbek Öğrencilerde

... kimyocular yaşamıştır. (Kompozisyon) (Yorkin Nurkobilov)

Türkmen Öğrencilerde

Çünkü herşey geçmiştekiye göre gelişiyor.

(Kompozisyon) (Azimberdi Harayev)

Bu harfin Türkiye Türkçesindeki el yazısı şekline çok benzemesi öğrencinin çok rahatlıkla yanlış yazımına sebep olmaktadır.

H H / N n

Azeri Öğrencilerde

Her yeri dolaştıktan sonra Demre'de Hoel Baba'yı ziyaret etmeye gittiler. (Dikte) (Zaur Mesimov)

Özbek Öğrencilerde

Alişer Havayı ... (Kompozisyon) (Mirabbas Mirsadikov)

... Hoel Baba'yı ... (Dikte) (Mirabbas Mirsadikov)

п п / P p

Özbek Öğrencilerde

O sekreterlik yapıyor. (Dikte) (Doston Racabov)

Yanına bir пaket ve bir valiz alıyor. (Dikte) (Doston Racabov)

Türkmen Öğrencilerde

Kavun karpuz yetişiyor. (Kompozisyon) (Amanmuhamet Çariyev)

Dost olan seni gençliğinden başlaп ölünceye kadar ...
(Kompozisyon) (Eziz Bayramov)

Bu yüzden diğer devletlerin паtışahları, hanları ...
(Kompozisyon) (Eziz Bayramov)

Diğer cumhuriyetlerden gelen öğrencilerin de bu yanlışı yapmaları mümkündür. Bu, öğrencinin dikkat derecesine bağlıdır.

P P / R r

Azeri Öğrencilerde

Bülent'e hadi aptık vakıt tamam trene bin diyor.
(Dikte) (İslam Mehmedli)

Emin bey bir hastanede doktopdur. (Kompozisyon) (Vügar Hacıyev)

Kazak Öğrencilerde

Sevim Hanım opta yaşlı bir bayandır. (Dikte) (Aliaş Tlembaeva)

Özbek Öğrencilerde

Ayşegül onları görüp görmez ... (Dikte) (İlham Ruziyev)

Türkmen Öğrencilerde

Kavun, kapıuz yetişiyor. (Kompozisyon) (Amanmuhamet Çariyev)

Bu şekil Türkiye Türkçesinde de olduğu için farkı gözden kaçabiliyor.

C C / S s

Azeri Öğrencilerde

İlk önce kızın anne babası düşünüyor ve elçilere "bir kaç günden

conra gelin" diyorlar. (Kompozisyon) (Nazim Ağazade)

Özbek Öğrencilerde

... yetişirim diye çalışca okusa ...

(Kompozisyon) (Uluğbek Berdikulov)

Türkmen Öğrencilerde

Ben kendi hayatımı iyi geçirmek için şimdiki zamanı ceçiyorum.

(Kompozisyon) (Azimberdi Harayev)

Rusça okuyup yazmaya alışmış oldukları için bu harfi de karıştırmaları çok tabiidir.

III III / Ş Ş

Azeri Öğrencilerde

Arkadaşım sonra mair olmak istiyor (Kompozisyon) (F. Nuruyev)

m / t

Azeri Öğrencilerde

Günder Bülenm'ten küçüktür. (Dikte) (Ş. Hacılov)

Kırgız Öğrencilerde

Sonra tren harekem ediyor. (Dikte) (Tilek Cumagulov)

Ruh Halemı vardı. ... (Kompozisyon) (Anargül Kızırova)

Özbek Öğrencilerde

Bu memlekem için ... (Kompozisyon) (Nadir Hodcımuradov)

Bence bu amasözünde demek istiyor ki bir alim insan öldükten sonra onu unutuyorlar. (Kompozisyon) (Cihangir Samadov)

"Omuz beş yaş" ... (Dikte) (Yorkin Nurkobilov)

Bu harf oldukça sık karıştırılan bir harftir.

B B / V v

Azeri Öğrencilerde

Hadi artık bakir tamam, trene bin diyor. (Dikte) (R. Nuriyev)

Kırgız Öğrencilerde

Bedalaşiyor ve trene biniyor. (Dikte) (Sarlıkbek Ulu Temirlan)

Bural Almaniya'dan Ankara'ya gidiyor. (Dikte) (S. Ulu Temirlan)

... sihirli bir barlık olduğuna inandırmışlardır.
(Dikte) (Sarlıkbek Ulu Temirlan)

Özbek Öğrencilerde

Be bir insan ... (Kompozisyon) (Dilşad Sadıkov)

Bu harf de oldukça sık karıştırılmaktadır.

e / ye

Kazak Öğrencilerde

Yemeğini edikten sonra hesabı ödedi. (Dikte) (Aynur Maydanova)

Kırgız Öğrencilerde

Edi ay önce ... (Dikte) (Ilim İzzatov)

Emeğin edikten sonra ... (Dikte) (Bektur Beketayev)

Enisey nehrinde ... (Kompozisyon) (Corobek Ussupov)

Özbek Öğrencilerde

... pamuk etişiyor. (Kompozisyon) (Ulubek Umarov)

Benim köyümde çok pamuk etiştirilir. Pamuk etiştirmek ...
(Kompozisyon) (Şehzad Yakubjanov)

Emeğini edikten sonra ... (Dikte) (Ravşanbek Haydarov)

Eğer kilime etmiş bin lira ... (Dikte) (Mirabbas Mirsadikov)

Türkmen Öğrencilerde

O köylerde pamuk, buğday, meyveler etiştiriliyor. Bizde pamuk çok etiştiriliyor. (Kompozisyon) (Yusuf Orayev)

Bu harf de Kril alfabesini kullanan bütün öğrencilerin karıştırdığı bir şekildir.

Ayrıca, yu, yü sesini (**Ю** : yu, yü) veya, ye sesini (**Я** : ya, ye) tek harfle karşıladıklarından değişik yazılışlarla karşılaşabilmekteyiz.

Örnekler :

Kırgız Öğrencilerde

Kendiniz ürürseniz sizi hepsi yener ve yıkar. ... beraber ürürseniz. ...
(Kompozisyon) (Mirlan Nasırov)

İnsanlar suda üzüyorlar. (Kompozisyon) (Ulan İsakov)

Özbek Öğrencilerde

Eerdem ediyor. (Kompozisyon) (Murad Nasriddinov)
(Yardım)

2. Ünlülerde Karşılaşılan Problemler :

O o / A a

Özbek Öğrencilerde

O büyük binolar yapıyor. (Kompozisyon) (Gulam Hayitov)

Ben de onlara çobuk çobuk mektup gönderüyorum.
(Kompozisyon) (Gulam Hayitov)

Düğünde domat ve gelin ... (Kompozisyon) (Fazilcan Kasimov)

... Allah ne verse onu olır. (Kompozisyon) (Serdar Ismailov)

... semodaki yıldızları saymış. (Kompozisyon) (Öktam Babamuradov)

... Kimyocular yaşamıştır. (Kompozisyon) (Yorkin Nurkobilov)

Bu duruma yalnız Özbeklerde rastlanmaktadır. Hem normal "a" hem de "o" ya yakın bir "a" sesine sahip oldukları halde öğrencilerin her ikisini de aynı harfle karşılamaları böyle bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Diğer cumhuriyetlerin hiçbirinde bu durumun olmaması Özbeklerin telâffuzuyla ilgili bu özelliğe daha çok dikkat etmemiz gerektiğini ortaya koymaktadır.

E e / E e
A a

Özbek Öğrencilerde

Bir sana sonra ... (Kompozisyon) (Deston Racabov)

İyi niyetlerle uyuyoruz. (Kompozisyon) (Akram Daliyev)

Vadolaşıyor ve trene biniyor. (Dikte) (Gulam Hayıtov)

... dadalarımız hayattan gitti. (Kompozisyon) (Adil Dursunov)

15-20 sanadan sonra Alişir büyük yazar oldu.
(Kompozisyon) (Ulugbek Bahrıddinov)

Belki o Makkayı yedi kere ... (Kompozisyon) (Mahmud Holmatov)

Kültür dediğimizde insanların giyimde yani elbise giyişinde ...
(Kompozisyon) (Batir Çutanov)

Bu sesin yazımı da yalnızca Özbeklerde ortaya çıkmaktadır. Çünkü, yalnız Özbek Alfabesinde "e" sesinin üç değişik harfle karşılandığını görmekteyiz. Açık ve kapalı "e"nin kullarımdaki farklılığını da burada gözönüne almak gerekmektedir.

и и / і і

Kırgız Öğrencilerde

Buranın halkı mı safirleri çok iyi karşılıyor.
(Kompozisyon) (Sarlıkbek Ulu Temirlan)

Özbek Öğrencilerde

Saat on sekızde okuldan eve dönüyor.
(Kompozisyon) (Doston Racabov)

... patates ve kola sipariş ... (Dikte) (Şavkat Askarov)

Elbiseyi olup dışarıya çıktı. (Dikte) (Dilşad Sadıkov)

(alıp)

Her akşam кимиз içirdim. (Kompozisyon) (Şarif Sattarov)
(kımız)

İyi eğitim olmamış ... (Kompozisyon) (Nadir Hodcımuradov)
(almamış)

Her yeri dolaştıktan sonra ... (Dikte) (Dilmurat Cumanıyazov)

Eve dönüyorlardı. (Dikte) (Abdüşükür Yarkinov)

Bu yanlış da genellikle Özbeklerde görmekteyiz. Çünkü, diğer cumhuriyetlerde ı (ы) sesi ile і (и) sesi ayrıken Özbeklerde і ve і (и) sesi aynı harfle karşılanmaktadır. Yalnız Kazaklarda і (і) sesi Türkiye Türkçesiyle aynı sembolle gösterilmektedir. Dolayısıyla Kazakların і sesinde problemleri yoktur.

у / u

Azeri Öğrencilerde

Ben onynla bir okula gidiyordum. (Kompozisyon) (Vügar Hacıyev)

... onunla beraber yolculuk yapıyor. (Dikte) (Vügar Hacıyev)

Görüldüğü gibi, ünlülerde en büyük problemin Özbeklerde olması, hem telâffuz hem de alfabelerindeki şekil farklılıkları açısından Özbeklerin, Türkiye Türkçesine alfabe yönünden uyum sağlamalarını diğer Cumhuriyetlere göre daha fazla güçleştirmektedir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesinin çok önemli özelliklerinden biri olan ünlü uyumunun yazıda Özbeklerde olmaması bizi şaşırtmamalıdır.

I. B. TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİNDE ALFABENİN ÖNEMİ

Türkiye Türkçesi öğretiminde, öğrencinin ilk karşılaştığı zorluk, sesleri ifade eden biçimlerin oluşturduğu alfabedir. Çünkü kişinin kendi dilinde kullanılan alfabe ile öğrenmekte olduğu dilin alfabesi farklıysa okuma ve yazma çalışmalarında birtakım güçlüklerin ortaya çıkması normaldir. Kiril alfabesiyle Lâtin alfabesi arasında farklılıklar bulunmasından dolayı, öğrencilerin, öğretimin ilk basamağı olan alfabede zorlanmaları kaçınılmazdır. Ayrıca aynı şekillerin her iki alfabede de bulunması hem kolaylık, hem de zorluklar ortaya çıkarmaktadır.

Örnek: "A a" ve "E e", seslerinde problem yoktur. Büyük ve küçük yazılışları da, başka tipleri olsa da aynı sayılır. "K", "M" ve "T" seslerinin yalnız büyük şekilleri vardır. Ama, elyazısında t'nin küçük şekli küçük m biçimindedir. ("O" sesi de böyledir. Ancak, Özbek lehçesi hariç.)

Fakat, Lâtin Alfabesindeki "H" şekli Kiril Alfabesinde büyük ve küçük n ("N,n") sesine karşılıktır.

P şekli (R,r) y şekli "U,u"

C şekli (S,s) Y şekli "Ü,ü" (Özbek Türkçesi hariç Çünkü Özbek lehçesinde u ve ü aynı sembolle gösterilir.)

B şekli (V,v)

J şekli Azeri Türkçesinde "Y,y"
seslerine karşılık kullanılmaktadır.

Ayrıca, "e" şeklinin Kazak ve Kırgız lehçelerinde "ye" sesini karşılaması, üzerine iki noktalı büyük ve küçük e (Ė, ě)nin Kazak, Kırgız ve Türkmen Alfabesinde "Yo, yo", Özbek Alfabesinde (Ya, ya) seslerine karşılık gelmesi ve Rus el yazısının ortaya çıkardığı "m" şeklinin "t" sesine "g" şeklinin "d" sesine karşılık gelmesi gibi temel farklılıklar özellikle öğrencilerin yazma becerileri üzerinde olumsuz etki yapmaktadır.

Bunların önceden bilinmesi, öğretim elemanı tarafından alfabe konusunun önemle üzerinde durulması gerekmektedir. Söz konusu

afından alfabe konusunun önemle üzerinde durulması gerekmektedir. Söz konusu benzerlik ve farklılıkların üzerinde ilk derslerde çok durulmalı ve yazı çalışmalarına çok önem verilmelidir. Bir yabancıya Türkçe öğretirken ünlülerin üzerinde (özellikle telâffuzda) çok önemle durulması gerekirken, Asya Türk Cumhuriyetlerinden gelenlerde ise söyleyişte Azeri, Özbek ve Türkmenlerin açık e sesi ile, a seslerindeki söyleyiş ve yazılış farklılıklarına dikkat etmek yeterlidir. Kazak ve Kırgızlarda böyle bir problem de yoktur.

Böylelikle, hemen yazım çalışmalarına geçerek onlar üzerinde düzeltme çalışmaları yaptırmak daha önemlidir.

Öncelikle küçük diyalogların her dersin sonunda dikte ettirilmesi ve yanlış yazdıkları kelimeleri hem sınıfta diğer öğrencilerle birlikte düzeltme çalışması (tahtada), hem de evde aynı kelime veya cümlelerin tekrar yazımı gibi çalışmalarla işe başlanmalıdır.

Ayrıca, problemlili olan durumların önceden bilinmesi öğretim elemanına materyal hazırlama şansı da verecektir. Meselâ, boşluklar bırakarak kelimelerin tamamlanması istenebilir.

Örnek: "e" şekliyle "ye" sesinin ifade edildiğini düşünen öğrencilere şöyle cümleler hazırlanıp boşlukları harflerle doldurmaları istenebilir.

Dün akşam ne . edin?

Ben az önce y . mek . .dim.

Her sabah saat . . dide kalkıyorum.

Bu güzel . erde . . rleşmek istiyorum.

Öğrenciler bu boşlukları doldururken kendi lehçelerinden olumsuz aktarımlar yapacaklardır. Böylelikle bunların da düzeltilmesi mümkün olacaktır.

Örnek: Türkiye Türkçesinde ve Türkmen Türkçesindeki (yedi), Azeri Türkçesinde (yeddi), Kazak Türkçesinde (jeti), Kırgız Türkçesinde (ceti), Özbek Türkçesinde (yetti)

Yine; "yer" kelimesi, Kazak Türkçesinde (jer), Kırgız Türkçesinde

(cer)dir. Diğerlerinde aynıdır.

Sonuç olarak; y sesi yerine j veya c yazan öğrencilerin uyarılmaları sonucu bu konudaki dikkatleri artacaktır.

Küçük "t" sesinin Rusçada "m" biçiminde yazılmasından ve cumhuriyetlerde Rus Alfabesinin kullanılmasından dolayı, alfabede olumsuz aktarım olarak en çok karşımıza çıkanlardan biridir.

Örnek: "Bu yamak çok güzel."

"Saat almıda gel."

"Tamilde Antalya'ya gideceğim."

gibi cümleler sıkça yazılabilmektedir.

Yine Rusçanın etkisiyle "d" sesine karşılık "g" yazılmaktadır.

Örnek: "O TÖMER'ge öğretmendir."

"Gence'de goğdu." gibi

cümlelere de sıkça rastlıyoruz.

Ayrıca, Türkiye Türkçesindeki "v" sesine karşılık olan "B" biçimi de karıştırılmaktadır.

Örnek: "Bakit tamam."

"Batanıma gideceğim."

gibi cümleler yazılabilmektedir.

Bu üç sesin sıkça geçtiği bir paragrafta da boşluklar doldurtulabilir ve ikinci olarak kelimelerde yanlış yazılmış harfler olduğu söylenerek bunları bulup düzeltilmeleri istenir.

Örnekler : *Lütfen boşluklara uygun harfleri yazınız.*

Türkiye benim ikinci . atanım. Ben Türkiye'yi çok seviyorum. Şimdi TÖMER . . Türkçe öğreniyorum. Akşamleyin biraz . televizyon seyrediyorum. Sonra ki . ap okuyorum. Ev . e üç kişi . ar. Saat al . ıda kalkıyoruz. Yedi . e kalval . ı yapıyoruz.

Lütfen, aşağıdaki paragrafta yanlış yazılan harfleri bulup yerine doğru olanı yazınız.

Hakan be Oğuz çok iyi iki arkadaşmırlar. Aynı okulga okuyorlar. Aynı evde omuruyorlar. Sırayla emek pişiriyorlar. Dercten sonra biraz dolaşıyorlar. Bazen otobüc bazen de trenle eve gigiyorlar. He Hakan'ın ne de Oğuz'un ailesi zengindir.

Yaptığımız çalışmalar sonucu elde edilen öğrenme güçlüklerinin sınıf içi çalışmalarına yansımaları, bu tip alıştırmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Alfabeyle ilgili bu çalışmalarda öğrencinin kelime hazinesi göz önünde bulundurulmalıdır.

Ünlü harflerde de dikkat edilmesi gerekenler vardır. Kiril Alfabesinde "ı" ve "i"ye karşılık olan "и" şekli ile "u"ya karşılık gelen "y" şekli de genel olarak karıştırılanlar arasındadır.

Örnek: "Saat sekzyde yolcylyuk var."

Bu örnekten de anlaşılacağı gibi öğrenci iki "u" sesinden birini kendi alıştığı alfabeden diğerini de yeni öğrendiği alfabeden yazabilmektedir. Öğrencilerin beyinlerindeki bu transformasyonun en kısa zamanda ve en kalıcı şekilde gerçekleşebilmesi için, öğretim elemanının bu durumları önceden bilerek hazırlıklı olması ve öğrenciyi sıkmadan yardımcı olması gerekir. Meselâ, içinde bu çeşit harflerin geçtiği, öğrencilerin bilebileceği kelimelerden oluşan bulmaca çözme gibi oyunlara yer verilmelidir. (Bkz. Ek1)

Ünlü harflerde yalnızca Özbeklere has olan "o" sesine yakın "a" sesi ile "a" şeklinde yazılan "e" sesi büyük karışıklıklara sebep olmaktadır.

Örnek: "Düğünda domat ve gelin....."

Bu örnekten de anlaşılacağı gibi, Özbek öğrencilerde telâffuza dayalı bir farklılık vardır. Öğretim elemanının bu öğrencilere hem telâffuz hem de yazım çalışmalarını sıkça yaptırması gerekmektedir.

Yazım çalışmalarında (dikte ve kompozisyon) okuma-anlama ve dinleme-anlama gibi her türlü çalışma ile öğrencilerin kendilerini

sözlü olarak ifade etmelerinde, geldikleri çevre ile içinde bulundukları ortam göz önünde tutulmalı ve Türkiye'ye uyumları (Okuldaki davranışlar, öğretmen öğrenci ilişkisi, alış-veriş yapma, dilekçe verme, otobüse binme, yurt yaşantısı, postahane/ hastahane / cami gibi yerlerde dikkat edilecek durumlar vb.) sağlanmaya çalışılmalıdır. Çünkü, dil öğretimi, kültürün öğretilmesi demektir. Dil, kültür taşıyıcısıdır. Bu yüzden, daha temel düzeydeyken ortak atasözleri, deyimler ve güzel sözlere yer verilmelidir. (Bkz. Ek 2)

Örnek: "Dost acı söyler."

atasözünü bilmeyen veya anlamayan olmayacaktır. Oysa, bunu yabancı öğrenciye öğretebilmek için ona uzun bir süredir Türkçe öğretiyor olmamız gerekmektedir. Çünkü, bu atasözü Türk Dili konuşan bütün toplulukların arasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Biz incelediğimiz Türk lehçelerindeki duruma bir göz atalım:

Dost acı söyleyer. (Azeri Türkçesi)

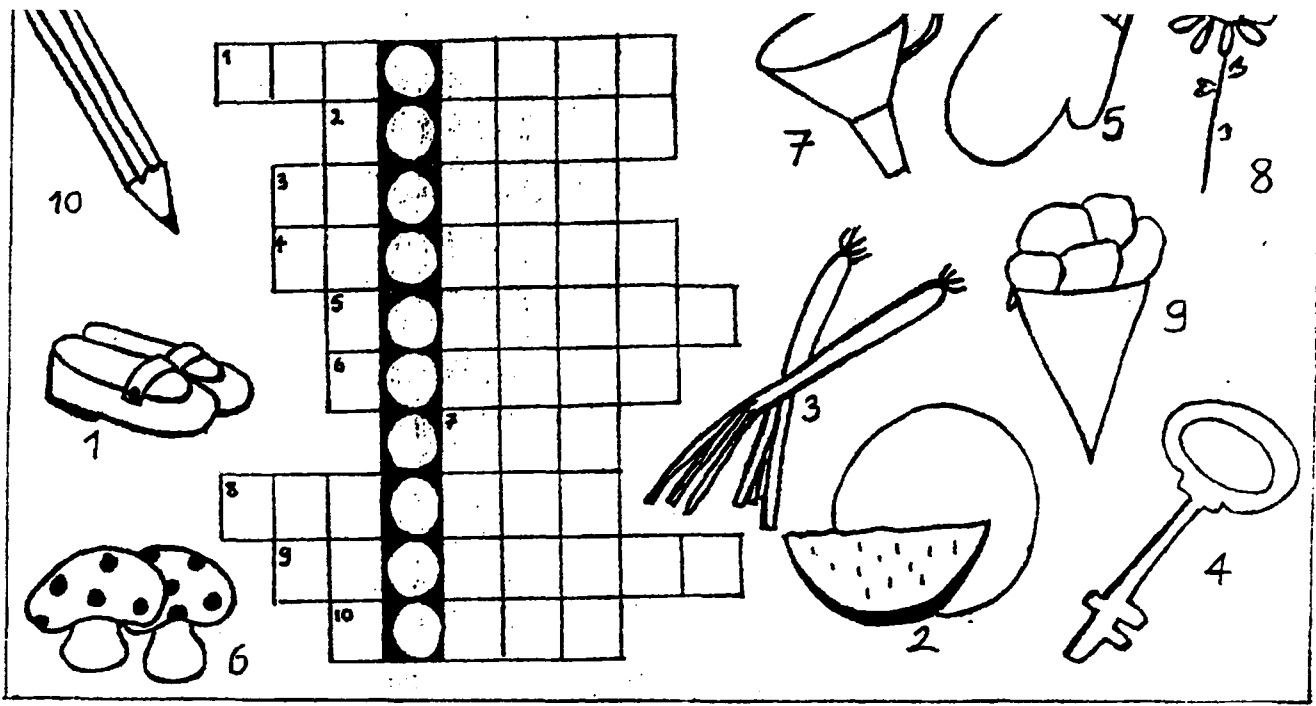
Dos batırıp aytadı. (Kazak Türkçesi)

Dos küydürö aytat. (Kırgız Türkçesi)

Dost açıtıb sözleydi. (Özbek Türkçesi)

Dost dogrucıl bolar. (Türkmen Türkçesi)

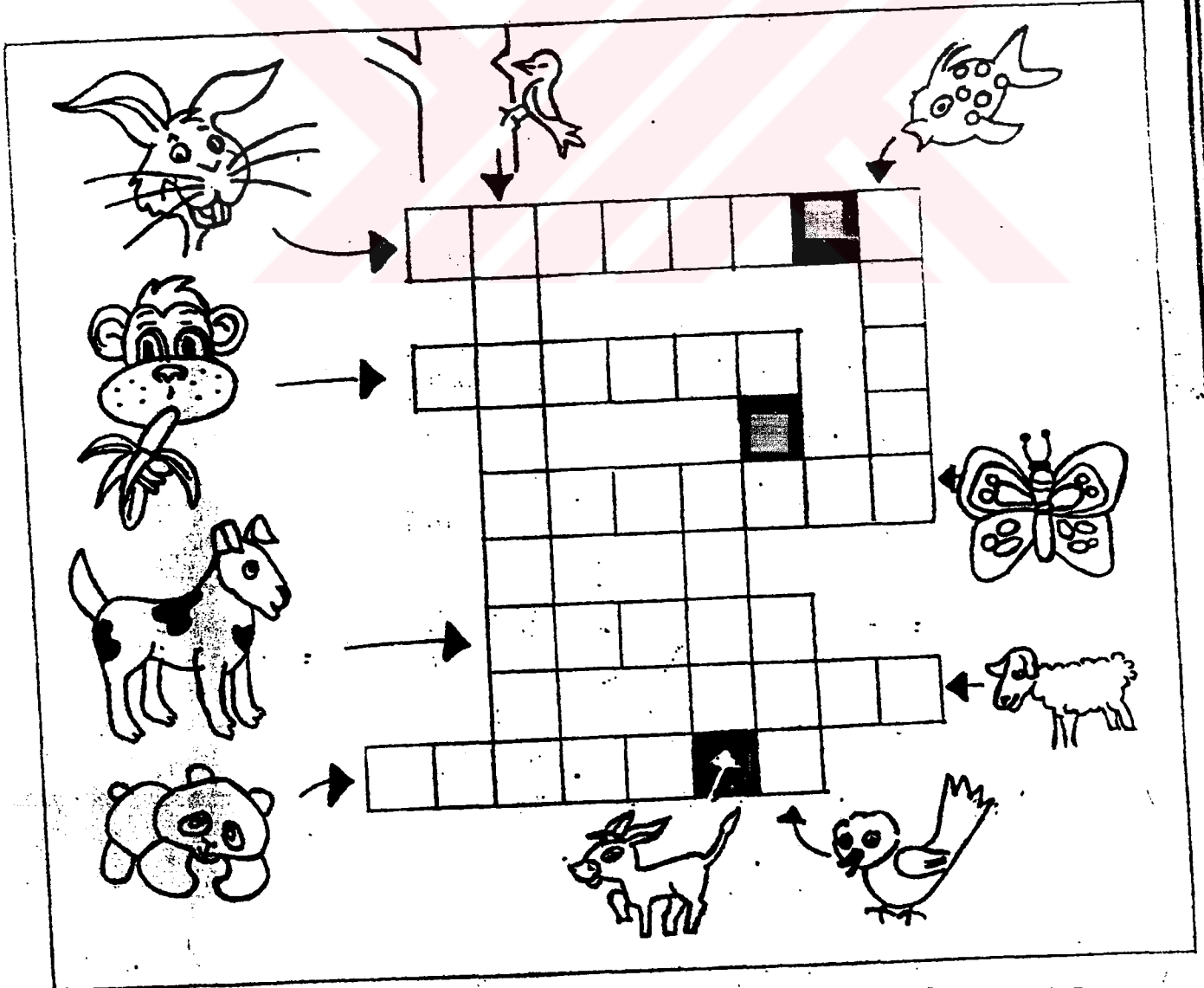
Bu örnekte de açıkça görüldüğü gibi, ortak atasözlerimiz küçük değişikliklerle devam edip gelmektedir. Öğretimin ilk aşamasından itibaren bu atasözleri, deyim ve güzel sözlerden yararlanmak hem Türkçeyi iyi öğrenmelerini sağlar, hem de Türkiye'ye uyum sağlamalarını kolaylaştırır.

İsimleri doğru yere yazarsanız, yukarıdan aşağıya bir sebzenin adı çıkacak.

Acaba hangi sebze mi?

Yeni kelimelerin manâlarının ve yazılışlarının iyice öğrenilip öğrenilmediği aşağıda gösterildiği gibi resimli bulmacalarla test edilebilir.

Resimlerini gördüğünüz hayvanların adlarını işaretli karelere yazınız.

Öncelikle Verilmesi Gereken Atasözlerinden Örnekler:
(Ek 2)

Acele işe şeytan karışır.

Aç ne yemez, tok ne demez.

Aç tavuk düşünde darı görür.

Açma sırrını dostuna, dostunun dostu vardır, o da söyler dostuna.

Adamın kıymetini adam bilir.

Ağaç yaşken eğilir.

Ağlarsa anam ağlar, kalanı (gerisi) yalan ağlar.

Ağlamayan çocuğa emzik vermezler.

Akıl pazarda satılmaz.

Akıl akıldan üstündür.

Akıl yaşta değil, baştadır.

Akıllı düşman, akılsız dosttan yeğdir.

Akılsız başın cezasını ayaklar çeker.

Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.

Arpa eken buğday biçmez.

Ayağını yorganına göre uzat.

Bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur.

Bal tutan, parmağını yalar.

Balık baştan kokar.

Boş çuval (veya kap) dik durmaz.

Bugünün işini yarına bırakma.

Çağrılan yere erinme , çağrılmayan yere görünme.

Çok yaşayan bilmez, çok gezen (gören) bilir.

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.

Damlaya damlaya göl olur.

Davacısı kadı olanın yardımcısı Allah olsun.

Deliye her gün bayram.

Dost acı söyler.

Dost başa bakar, düşman ayağa.

İyi dost, kara günde belli olur.

Ecele çare bulunmaz.

Ev alma komşu al.

Gülme komşuna gelir başına.

Hatasız kul olmaz.

Herşeyin yenisi, dostun eskisi.

Hocanın dediğini yap, yaptığını yapma.

Kızını dövmeyen dizini döver.

Koyun can derdinde, kasap yağ derdinde.

Mum dibine ışık vermez.

Ne ekersen onu biçersin.

Önce düşün, sonra söyle.

Serçeden korkan, darı ekmez.

Sürüden ayrılan koyunu kurt kapar.

Tatlı dil, yılanı deliğinden çıkarır.

Üzümünü ye de bağıını sorma.

Yemeyenin malını yerler.

II. FONETİK

II. A. FONETİK FARKLILIKLAR

II. A. 1. AZERİ TÜRKHESİNİN SES ÖZELLİKLERİ

a. Ünsüzler :

Kelime başındaki kalın k "k" sesleri Azeri Türkçesinde "g" olur.

Örnekler : gayın , gız , gazan , gırıışg , gucag vb.

Birden fazla heceli kelimelerin sonundaki kalın 'k' sesi de 'g'ye dönüşmektedir.

Örnekler : goymag , goltug , gonmag vb.

Kelime sonundaki 'k' sesi ünlü ile başlayan bir ek aldığında 'y' olur, kalın 'g' ise 'ğ' olur.

Örnekler : diläk-i > dilayi , vurmag-a > vurmağa

İki ünlü arasındaki veya kelime sonundaki kalın 'k'lar, gırtlak 'h'sına dönüşür.

Örnekler : oğumag , bağmag , gırğ vb.

Yazıda kelime sonunda tek heceli fiillerin dışındakiler g sesi ile gösterilse de telâffuzda gırtlak h'si olmaktadır.

Türkiye Türkçesindeki ünsüz uyumu Azeri Türkçesinde yoktur. Türkiye Türkçesindeki 'd' ve 't'li ekler Azeri Türkçesinde yalnızca 'd'li, 'c' ve 'ç'li ekler ise 'c'lidir.

Örnekler : gälmişdi, işläkdi, yaşdan, gışda, kökde, yavaşca, tekce vb.

Azeri Türkçesinde kelime sonunda b , c , d , g sesleri bulunur. Oysa Türkiye Türkçesinde bu sesler kelime sonunda bulunmaz.

Örnekler : kârpic , kitab , mägsäd , gızarmag vb.

Kelime başındaki bazı 'y' sesleri Azeri Türkçesinde bulunmaz.

Örnekler: üz (yüz) , igid (yiğit) , il (yıl) , ıldırım (yıldırım) vb.

Kelime ortasında ardarda gelen iki tonsuz ünsüzden ikincisi tonlu söylenir veya bazen tonlu yazılır ve söylenir.

Örnekler : dāftār yazılır (dāfdār okunur),
seçki yazılır (seçgi okunur)

Bazen birinci ünsüz de tonlu yazılır ve okunur. Bu **k > g** değişimindendir.

Örnek : nögte (nükte)

Türkiye Türkçesindeki kelime başındaki b- sesi Azeri Türkçesinde de aynı şekilde görülmektedir.

Örnekler : bacanag (bacanak), beşik (beşik), bıçag (bıçak), biçim (biçim) vb.

istisnalar :

b- / m- değişikliği :

mān (ben), mānimsāmāk (benimsemek), min (bin),
minmāk (binmek), muncug (boncuk)

b- / p- değişikliği :

paḥla (bakla), paḥıg (balçık), pozmag (bozmak)

Türkiye Türkçesindeki kelime başındaki d- sesi Azeri Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : daḡ (dağ), dalag (dalak), donuz (domuz), düzgün (düzgün) vb.

İstisna :

d- / t- değişikliği :

tān (denk), tānlik (denklem / denklik), tārpānmāk (deprenmek), tikān (diken), tikiş (dikiş / iş), tikiş (dikiş, elisenin dikişi), toḥuma (doku), toḥumag (dokumak), toḥunaglı (dokunaklı), toḥunmag (dokunmak), tökmāk (dökmek), töküntü (döküntü), tut (dut)

Türkiye Türkçesindeki kelime başındaki t- sesinin Azeri Türkçesinde de genel olarak değişmediği görülmektedir.

Örnekler : tāḥmin (tahmin), taggıltı (takırtı), tagvim (takvim),

tamah (tamah) vb.

İstisna

t- / d- değişikliği :

şdaan (taban / ayak için) dan (tan), dänä (tane / adet), darag (tarak), daramag (taramak), darçın (tarçın), dartmag (tartmak), daş (taş), daşımag (taşımak), daşınmag (taşınmak), daşgınlıg (taşkınlık), daşmag (taşmak), dad (tat), dadmag (tatmak), dovşan (tavşan), day (tay), däf (tef), dällal (tellâl),därzi (terzi), dâzgah (tezgah/halı vb için) dıngıldamag (Tıngırdamak), dırmanmag (tırmanmak), dırmıg (tırmık), dırnag (tırnak), dıksinmäk (tiksinmek), dıksinmä (tiksinti), dâbilgä (tolga), durna (turna), dustg (tutsak), dustag edilmiş (tutuklu), duz (tuz), duzag (tuzak)

Kelime başındaki g- sesi hem Türkiye Türkçesinde hem de Azeri Türkçesinde genelde aynıdır.

Örnekler : galib (galip), gäm (gam), gälin (gelin) vb.

İstisna

g- / k- değişikliği :

keçmiş (geçen / yıl, ay vb.) keçänlärdä (geçenlerde), keçärli (geçerli), keçici (geçici), keçinmäk (geçinmek), keçiş (geçiş, keçid (geçit), keçmäk (geçmek), keçmiş (geçmiş), keçmiş zaman (geçmiş zaman /gramer), kârgädan (gergedan), keyik (geyik), kimi (gibi), köç (göç), köçäri (göçeri /göçebe), köçmäk (göçmek), köks (göğüs), kölgä (gölge), köynäk (gömlük), könlünden keçäni vermäk (gönlünden kopmak), könül almag (gönül almak), könül (gönül), könüllü (gönüllü), könül vermäk (gönül vermek), könül açmag (gönül açmak)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki kalın k- sesi Azeri Türkçesinde g- olarak görülür.

Örnekler : gaba (kaba), gäbahät (kabahat), gabag (kabak),

gabarcıg (kabarcık) vb.

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki ince k- sesinin Azeri Türkçesinde değişmediği gözlenmektedir.

Örnekler : keçi (keçi), kef (keyif), kindar (kindar) vb.

İstisna :

k- / h- değişikliği :

həlbir (kalbur), həarakter (karakter), həâñına (kına),
hısın-hısın gülmək (kıs kıs gülmek), hızak (kızak),
hər (koro)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki p- sesi Azeri Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : paça (paça), parça (parça), parıltı (parıltı), paylaşmag (paylaşmak) vb.

İstisna :

p- / b- değişikliği :

bahalanmag (pahalanmak), baha (pahalı), barmag (parmak), bars (pars), basdırma (pastırma), badımcən (patlıcan), bazar (pazar), bazarlıg (pazarlık), bəkməz (pekmez), bic (piç), birə (pire), bürünc (piring), bişmək (pişmek), bəhbəhləmək (pohpohlamak), büt (put), bütperəst (putperest)

ğ / y değişikliği :

Örnekler : döy- (döğ-) , söyüd (söğüt) , öynə (öğün) , öyüd (öğüt) ,
üyütmək (öğütmek) vb.

Kelime sonunda **b , c , d , g** seslerinin bulunması:

Örnekler : kitab (kitap), gəlib (kalıp), galib (galip), kâbab (kebab), geyb (kayıp), kâtib (kâtip), gərib (garip),
gəzəb (gazap), gıbtə (gıpta), girdab (girdap), gılinc (kılıç), gırmanc (kırbaç), gısgac (kısaç), gısganc

(kıskanç), güvenc (güvenç), kirâc (kireç), gorĥunc (korkunç), gec (geç), gânc (genç), gülünc (gülünç), güvâc (güveç), başlanġıc (başlangıç), borc (borç), bulamac (bulamaç), bürc (burç), pence (pençe), bic (piç), bürünc (pirinç), gazanc (kazanç), ganad (kanat), gasnag (kasnak) vb.

b. Ünlüler :

a / e değişikliği (Bu değişiklik Arapçadan dilimize girmiş olan kelimelerde geçerlidir.

Örnekler : heber (haber) , gebul (kabul) , telebe (talebe) , şert (şart) , elamet (alamet) , veten (vatan) , ferg (fark) , fâsile (fasıla) , heyal (hayal) , müellim (muallim) vb.

Ayrıca Arapça ve Farsçadan geçen kelimelerdeki uzun ünlüler Azeri Türkçesinde de genellikle korunmuştur.

Örnekler : gâtil , nâdân , ümûmi , hâşâ , nâmus , âlim , igtisâdi , ibtidâi , âbadlıg , istifâde vb.

Arapça ve Farsçadan geçen kelimelerdeki bazı 'i' sesleri Azeri Türkçesinde kapalı 'e' olmaktadır.

Örnekler : heç (hiç) , e'tibar (itibar) , e'tidal (itidal) , e'tina (itina) , e'tiraz (itiraz) , e'tiraf (itiraf) , elm (ilim) , ehtiras (ihtiras) , ehtimal (ihtimal) , ehtiram (ihtiram) vb.

Kesme işaretinin görevi bizdekinin aynı olmakla birlikte ikinci görevi de önceki ünlüyü uzun okutmasıdır.

Örnekler : e'lan (êlan okunur) , şö'ba (şööba okunur) vb.

Bazı Türkçe kelimelerde de 'i' sesi kapalı 'e'ye dönüşmektedir.

Örnekler : gétmek (gitmek) , éşitmek (işitmek) vb.

u / ü ve ü / u değişikliği :

Örnekler : mü'ellim (muallim) , gürbet (gurbet) , üsul (usul) , ülvi (ulvi) , ümdâ (umde) , ümumî (umumî), üfüg (ufuk),

üzv (uzuv) , durbin (dürbün) vb.

o / ö ve o / u , ö / e , ö / ü değişiklikleri :

Örnekler : söhbet éle- (sohbet etmek) , gönçä (gonca) ,
dodag (dudak) , buzä (boza) , buynuz (boynuz) ,
belä (böyle) , böyük (büyük) vb.

Kelime içindeki 'o' sesinden sonra gelen "v" sesi okunmaz, 'o' sesi uzatılır.

Örnek : dovşan (dooşan okunur)

Ardarda gelen 'ai' , 'ia' , 'io' , 'ai' ünlüleri 'y'li söylenir.

Örnekler : radio (radiyo okunur) , mäişät (mäyişät okunur)

Bunların dışındaki eklere de dikkat etmek gerekir.

Türkiye Türkçesindeki **-ca / -ce** , **-ça / -çe** eki Azeri Türkçesinde yalnız **-ca / -ce**'dir (yavaş-ca , Rus-ca vb.). Bizdeki **-cı / -ci / -cu / -cū / -çı / -çi / -çu / -çū** eki yalnız **-çı / -çi / -çu / -çū** şeklindedir (demir-çi , üzüm-çū vb.). **-lik** ekinin kalın şekilleri **-lıg / -lug** olur (ağac-lıg , odun-lug vb.). Küçültme eki 'c' ile başlar (guş-cuk vb.).

II. A. 2. KAZAK TÜRKÇESİNİN SES ÖZELLİKLERİ

a) Ünsüzler :

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki b- sesi Kazak Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : baja (bacanak) , badam (badem) , bav (bağ) , bak (üzüm bağı) , baylasuv (bağdaşmak) vb.

İstisnalar :

b- / m- değişikliği :

mağan (bana) , maluv (banmak) , masak (başak) ,
meyram (bayram) , men (ben) , meñ (ben/yüzdeki) ,
menmenşil (bencil) , meñgerüv (benimsemek) , mıy
(beyin) , mıyık (bıyık) , mıñ (ben) , minüv (binmek) ,
mol (bol) , monşak (boncuk) , müyiz (boynuz) , moyın
(boyun) , moyınturık (boyunduruk) , möñirev
(böğürmek) , mında (burada) , murja (burç) , murun
(burun) , muz (buz) , muzdatkış (buz dolabı)

b- / p- değişikliği :

pışak (bıçak) , pale (bela) , tekpir (tekbir)

Türkiye Türkçesindeki kelime başındaki c- sesi Kazak Türkçesinde j- sesine dönüşmektedir.

Örnekler : jamıyğı (camia) , jan (can) , janvar (canavar) ,
jandanuv (canlanmak)

c / ş değişikliği : (Kelime ortasında)

Örnekler : kuşak (kucak) , kuşaktav (kucaklamak) vb.

Türkiye Türkçesinde kelime başında görülen ç- sesi Kazak Türkçesinde ş- ile karşılanır.

Örnekler : şatır (çadır) , şak (çağ) , şakıruv (çağırmaq / çağrı) ,
şegir köz (çakır göz) , şakpak (çakmak / alet) vb.

İstisna :

ç- / s- değişikliği :

sığaruv (çıkarmak) , sızık (çizgi) , sızuv (çizmek) ,
sor (çorak) , sorpa (çorba)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki d- sesleri Kazak Türkçesinde t- olarak görünmektedir.

Örnekler : tarı (darı) , tiyüv (değmek) , tesik (deşik / delik) ,
tesüv (delmek) , temir (demir) vb.

İstisna :

d- / d- değişmezliği:

da/de (da/de edat), dāndev (dadanmak), dak
(dağ/yara), dayım (daima), dāyımı (daimi), dar
(darağacı), dañğıra (darbuka), davıl (davul), dālel
(delil), dayı (dayı), dāpter (defter), deyin (değın),
diyirmen (değırmen), dālız (dehliz), dāleldev (delil
olmak), delkulı (delil), dām (dem/çay için), dev
(demek), demek (demek ki), deste (deste/demet),
demdev (demlemek), dāmdenüv (demlenmek/içki
içmek), dāmdegiş (demlik), dāreje (derece), derev
(derhal), dārmen (derman), dārmek (derman/ilaç),
dāris (ders), dert (dert), dārviş (derviş), dastan
(destan), dāv (dev), dāvır (devir), dāvren (devran),
dāyis (deyyus), din (din), dindar (dindar), diñgek
(direk), diyvan (divan/tarihi), diyvan (divan/kitap),
diyvana (divane), dep (diye/sebep), dep (diye/adlı),
diyeta (diyet), dolı (dolu/yağış), doñız (domuz), dost
(dost), duğa (dua), düken (dükkân), dünya (dünya),
dürbi (dürbün), dāstür (düstur), duşpan (düşman) vb.

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki t- sesi Kazak Türkçesinde de aynı şekildedir.

Örnekler : tabak (tabak), taban (taban/ayak için) tapanşa
(tabanca), tabıyğat (tabiat) vb.

İstisna :

t- / d- değişikliği:

däret (taharet), dakıl (tahıl), dana (tane/adet), dän (tane), dañğırlav (tangırdamak), dañğır-duñğır (tangır tungur), dulıǵa (tolga), dop (top), dorba (torba), dir-dir (tir tir), domalak (toparлак)

Türkiye Türkçesindeki f sesleri Kazak Türkçesinde genel olarak p sesi olarak görölmektedir.

Örnekler : pakır (fakir), käpir (kafir), tarap (taraf), sıpat (sıfat), şıypa (şifa), japa (cefa) vb.

İstisnalar :

f / f değişmezliği:

fäniy (fani), Fatiyha (Fatiha), halifa (halife), saf (saf-halis), väziyfe (vazife), reforma (reform)

f / b değişikliği :

bäleket (felaket), kebin (kefen), Batima (Fatma)

-f- / -v- değişikliği :

uvak (ufak), uvatuv (ufalamak), uvaktaluv (ufalmak)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki g- sesi Kazak Türkçesinde k- olarak görölmektedir.

Örnekler : kelin (gelin), kelüv (gelmek) , kıtıktav (gıdıklamak), kök (gök), kön (gön) vb.

İstisna: güröldev (güröldemek)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki h- sesi Kazak Türkçesinde k- sesi olarak görölmektedir.

Örnekler: kajı (hacı), kajet (hacet), kal (hal), kalı (halı) vb.

İstisnalar :

h-/h- değişmezliği:

habar (haber), hadiys (hadis), haki (hak), hukık (hukuk), halifa (halife), halık (halk), han (han, hakan), hakiında

(hakkında), Һаным (hanım), Һатım (hatim), Һавыз (havuz), Һайван (hayvan), Һалува (helva), Һижра (hicri), Һикая (hikaye), Һалифат (hilafet), хош (hoş), Һристиан (Hristiyan) vb.

- Kelime başında **h** sesinin düşmesi:

apta (hafta), akıykat (hakikat), äli (hâlâ), äzir (hazır), äzirlev (hazırlamak), añğar (hangar), aram (haram), äreket (hareket), ärip (harf), ava (hava), äjethana (hacethane/tuvalet), adal (helâl), aluva (helva), är (her), ärkim (herkes), esep (hesap), eseptev (hesaplamak), esepdan (hesaplı), äves (heves), ey (hey), aybat (heybet), ırıldav (hırlamak), eş (hiç), eşbir (hiçbir), eşkim(i) (hiçbiri), ayla (hile), aylaker (hilekâr), örkeş (hörgüç), ükim (hüküm), ükimet (hükümet), öner (hüner),

h- / g- değişikliği : garem (harem)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki **k-** sesinin Kazak Türkçesinde de aynı olduğu görülmektedir.

Örnekler: kaz (kaz), kábäp (kebab), kemirüv (kemirmek), kenere (kenar), kendir (kendir) vb.

Istisna :

k- / h- değişikliği : himiya (kimya)

Ayrıca kelime ortasındaki **-k-** seslerinin de aynı olduğu görülmektedir.

Örnekler: buket (buket), bakalşı (bakkal), tokıma (doku), tokuv (dokumak), pikir (fikir) vb.

Istisnalar :

Kelime ortasında **-k-/-g-** değişikliği: (kalın **k** sesleri iki ünlü arasında genellikle kalın **g** olmaktadır.)

ağım (akım), ağuv (akmak), şeğir (çakır), şığuv/şığıs (çıkmak/çıkış), şığır (çıkırık), şegirtke (çekirge), бүгілүв (bükülmek), şığaruv (çıkarmak), şögüv

(çökmek), tigüv (dirmek), tağuv (takmak), sağız (sakız), toğız (dokuz), tögüv (dökmek), egin (ekin), egüv (ekmek fiili), ögiz (öküz), tıguv (tıkmak/saklamak), tığılmak (saklambaç), segiz (sekiz), suğuv (sokmak), sögüv (sökmek), tağılğan (takma), tağuv (takmak), tağdır (takdir), tığın (tıkaç/tıpa), tığındav (tıkamak), tığız (tıkız), jağa (yaka), jağuv (yakmak), joğarı (yukarı/yüksek)

Kelime ortasında **-k- / -y-** değişikliği : şayır (çakıl)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki **s-** sesi Kazak Türkçesinde da aynıdır.

Örnekler : sağıdat (saadet), sağat (saat), sabır (sabır), sabır etüv (sabretmek), sabın (sabun), sadaka (sadaka), saf (saf / halis), savlık (sağlık), savuv (sağmak), savır (sağrı), sapar (sefer) , savap (sevap) , sezüv (sezmek), sınav (sınamak) , silküv (silkmek) , sözdik (sözlü), suv (su), sülik (sülük) , sündet (sünnet) , süt (süt) vb.

İstisnalar :

s- / ş- değişikliği :

şaş (saç) , şaşuv (saçmak) , şaşak (saçak) , şaşuv (sancılanmak) , şırmavık (sarmaşık) , şılgıy suv (sırılsıklam) , şolşıl (solcu) , şujık (sucuk)

Başta u türemesi : usınuv (sunmak)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki **ş-** sesinin Kazak Türkçesinde de aynı olduğu görülmektedir.

Örnekler : şat (şad) , şapak (şafak) , şaytan (şeytan) vb.

İstisnalar :

ş- / s- değişikliği:

saldır-suldır / sañğır-sañğır (şangır şungur) , sañğır (şangırtı) , sar-sar (şar şar)sarıldav (şarıltı) , sasuv (şaşmak) , saskan (şaşkın) , saldır(l)ap ağuv

(şırıldamak) , sıldır-sıldır (şırıl şırıl) , sol (şu)

Başta ş sesinin düşmesi : isüv (şişmek)

Türkiye Türkçesinde kelime ortasında veya sonundaki ş seslerinin Kazak Türkçesinde s olduğu görülmektedir.

Örnekler :karıs (karış), as (aş), asık (âşık), bas (baş), baska (başka), bastav (başlamak) vb.

'ş'lerin 's' olması yalnızca Kazak Türkçesinde görülmektedir. Bunun o lehçenin karakteristik bir özelliği olduğu söylenebilir.

Türkiye Türkçesinde iki ünlü arasındaki p seslerinin Kazak Türkçesinde b olduğu görülmektedir.

Örnekler : tabınuv (tapmak , tapınmak) , tebük (tepmek) , tebinöv (tepinmek) , jibek (ipek) vb.

İstisna :

İki ünlü arasında -p- / -p- değişmezliği :

şapalak (şaplak) , sıpıruv (süpürmek) , sıpırğış (süpürge) , köpiröv (köpürmek)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki y- sesinin Kazak Türkçesinde j- sesine dönüştüğü görülmektedir.

Örnekler : yakın (yakın), jarasuv (yaraşmak), jüz (yüz), jüzik (yüzük) , jüzjıldık (yüzyıl) vb.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi kelime başındaki "y" seslerinin "j" olması da Kazak Türkçesine has bir durumdur. Bu değişikliğin sistematik olduğunu söyleyebiliriz.

İstisna :

y- / y- değişmezliği :

Örnekler : yakiy (yahut) , yağniy (yani) , yaşma (yeşim)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki v- sesi Kazak Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : văziypa (vazife) , vaza (vazo) , vākil (vekil) vb.

İstisnalar :

v- / b- değişikliği

bar(var), berüv(vermek), barıp kaluv(varmak), bardam
(varlıklı)

v- / p- değişikliği : parak (varak)

Başta v sesinin düşmesi :

aḥ (vah) , ösiyet (vasiyet) , ösiyetname
(vasiyetname), otan (vatan) , oba (veba) , opat
(vefat) , ökildik (vekillik / vekalet) , ızıldav
(vızıldamak) , ızıl (vızıltı) , ojdan / ujdán (vicdan),
uruv (vurmak), urıp kulatuv (vurmak / kurşunla)

Kelime ortasında veya sonunda v / y değişikliği

Örnekler : tüye (deve), süyüv (sevmek), üy (ev) vb.

Türkiye Türkçesinde kelime ortasında ve sonundaki ğ seslerinin Kazak Türkçesinde v olduğu görülmektedir.

Örnekler : savlık (sağlık) , savuv (sağmak) , savın (sağmal) ,
savır (sağrı) , bavır (bağır) , jav (yağ) , juvuv
(yuğmak) , tav (dağ) , bav (bağ) , javuv (yağmak) vb.

Türkiye Türkçesindeki "ğ" sesi Kazak Türkçesinde genellikle "v" sesiyle karşılanmaktadır. Ancak, jıyuv(yığmak) örneğinde olduğu gibi çok sık olmasa "y" sesiyle de karşılandığı görülmektedir.

Dilimize giren Arapça kelimelerde ayın sesi Kazak Türkçesinde kalın g (ğ) olur

Örnekler : sagat (saat), galım(alım) , tabigat(tabiat), gılımıy
(ilmi) vb.

Hece sonunda lk, rk, rs, rz gibi sesler arasında bazen ünlü türemesi olur.

Örnekler : teris (ters) , kırık (kırk) , halık (halk) , Türik halık
(Türk halkı) , parız (farz) vb.

Bu her zaman olmaz.

Örnek: terk etüv (terk etmek)

Dilimize Arapça ve Farsçadan giren kelimelerde kelime başındaki ünsüzler bazen düşer.

Örnekler : är (her), äzir (hazır) vb.

Bu durum genellik taşımaz.

Örnek: häm, ħabar vb.

b. Ünlüler :

Soru ekindeki ı, i, u, ü sesi Kazak Türkçesinde a, e olmaktadır.

Örnekler : jer me? (yer mi?), at pa?(at mı?), ton ba?(elbise mi?) vb.

Açık e ünlüsü bizdeki açık e ünlüsünden daha açık ve geniştir.

Örnekler : käpir(kafir), tävip(tabip), dâris(ders) vb.

İlk hecedeki yuvarlak ünlü (o, u, ö, ü) seslerinden sonraki ı ve i sesleri söyleyişte yuvarlaklaşır.

Örnekler: okıtuvsı (okutman), okunurken "okutuvşu" şeklindedir. kördi (gördü), okunurken "kördü" şeklindedir. vb.

Yine ilk hecedeki yuvarlak ünlülerden sonra gelen a ve e sesleri de genellikle o ve ö okunur.

Örnekler : üyde (evde), okunurken "üydö" şeklindedir.

ölşev(ölçmek), okunurken "ölşöv" şeklindedir.

üzim(üzüm), okunurken "üzüm" şeklindedir. vb.

e / a değişikliği

Örnekler : taspik(tespik), tarazı(terazi), taza(taze), kayrat(gayret), ħabar(haber), dastan(destan), şaluv(çelmek) vb.

Kazak Türkçesinde kelimeleri ünlü uyumuna uydurma eğiliminin yaygın olduğu söylenebilir.

İlk hecede a / ı değişikliği

Örnek : kıyaldav (hayal etmek)

İlk hecede e / i ve i / e değişiklikleri

Örnekler : diyirmen (değirmen) , tiyüv (değmek) , pida (feda) , egiz (ikiz) vb.

i / ı değişikliği

Örnekler : sızuv (çizmek) , jın (cin) , tıñ (dinç) , kabır (kabir) vb.

a / ı değişikliği

Örnek : tamır (damar)

i / ü değişikliği

Örnek : tüp (dip)

ö / ü , ü / i veya ö / i değişiklikleri

Örnekler : tüyüv (dövmek - ezmek) , körinis (görünüş) , kümis (gümüş) , kündiz (gündüz)

i sesi bazen sonda ıy şekline dönüşür.

Örnekler : kazıy (gazi), gılmıy (ilmî) vb.

Not : Bu bölümde örnekleri çok vermemizin sebebi, uzak lehçe olarak düşünölen Kazak Türkçesiyle Türkiye Türkçesi arasındaki ortaklıkların da az olmadığını göstermektir.

II. A. 3. KIRGIZ TÜRKÇESİNİN SES ÖZELLİKLERİ

a. nszler :

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki b- sesi Kırgız Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : baca (bacanak) , badam (badem) , bağıştoo (bağışlamak) , baka (bahçe) vb.

İstisnalar :

b- / m- değişikliği :

mandaş (bağdaş) , maęa (bana) , maluu (banmak) , maşak (başak) , mayram (bayram) , men (ben) , men (en / yüzdeki) , mee (beyin) , miñ (bin) , min (binmek) , mol (bol) , mook (boncuk) , myz (boynuz), moyun (boyun) , moyunturuk (boyunduruk) , mr (böğürmek) , mında (burada) , munara (burç) murun (burun) , muz (buz) , muzoo (buzağı) , muzdatkı (buz dolabı)

b- / p- değişikliği : pakır (bakır)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki c- sesi Kırgız Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : can (can) , candanuu (canlanmak) , camıyat (cemiyet), canaza (cenaze) , cannat (cennet) vb.

İstisna :

c- / - değişikliği

ırıldak (cırtlak) , ımındık (cibinlik) , ıypıldoo (cıvıldamak) , ıypıldak (cıvıltı)

Bu değişiklik kelime ortasında da görülür.

birini (birinci), ekini, başkaa vb.

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki ç- sesi Kırgız Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : çatır (çadır) , çörök (çörek) , çirik (çürük) vb.

İstisnalar :

ç- / ş- değişikliği :

şorpo (çorba), şağıl (çakıl), şarşembi (çarşamba) ,
şor (çorak)

ç- / s- değişikliği :

sızık (çizgi) , sızuu (çizmek)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki t- sesi Kırgız Türkçesinde d- olarak görülmektedir.

Örnekler : tal (dal) , teyirmen (değirmen) , tirilüü (dirilmek) ,
tiş (diş) vb.

İstisna :

d- / d- değişmezliği :

dayıma (daima) , damka (dama) , dar (darağacı) ,
darbuka (darbuka) , doo (dava) , dobul (davul) , daliz
(dehliz) , deli (deli) , dalil (delil) , demek (demek /
manasına gelmek) , darman (derman / güç) , derbiş
(derviş) , dastan (destan) , door (devir) , dem (dem) ,
demdöö (demlemek) , de (demek) , deste (deste) , deniz
(deniz) , deersiz (densiz) , daraca (derece) , daroo
(derhal) , dars (ders) , dart (dert) , döo (dev) , dooran
(devran) , dayüz (deyyus) , dırıldoo (dırlanmak) , dilbar
(dilber) , dindar (dindar) , dep (diye) , duba (dua) ,
dubal (duvar) , dümbelek (dümbelek) , dürbü (dürbün) ,
da (da / de edatı) , dağı (daha) , dangalak (dangalak) ,
dikat (dikkat) , din (din) , divan (divan / oturmak için) ,
doktur (doktor) , dos (dost) , döner (döner) , dükön
(dükkan) , dünüyö / düynö (dünya) , duşman (düşman)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki t- sesi Kırgız Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : tabak (tabak) , tezek (tezek) , tırmak (tırnak) vb.

İstisna :

t- / d- değişikliği :

daarat (taharet) , dana (tane / adet) , dan (tane) ,
dańđıroo (tangırdamak) , dańđır- duńgur (tangır
tungur) , dayındoo (tayin) , dap (tef) , döbö (tepe)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki f- sesinin Kırgız Türkçesinde p- olduğu görölmektedir.

Örnekler : payda (fayda) , pikir (fikir) , pil (fil) vb.

Bazı kelimelerin arasında ve sonunda da bu değişikliğe rastlıyoruz.

Örnekler : sap (saf) , capa (cefa) , sapat (sıfat) , depter (defter),
kaapır (kafir) , sedep (sedef) , arip (harf) vb.

İstisnalar :

f- / f- değişmezliği :

fasol (fasulye) , fatika (Fatiha) , fayans (fayans) ,
falsapa (felsefe) , fetba (fetva) , funduk (findık)

f- / b- değişikliği :

Örnekler : balaket (felaket) , bukara (fukara) , bakır (fakir) , bal
(fal) , balan (falan)

Türkçede kelime başında f sesi bulunmadığından Kırgız Türkçesinde daha farklı kelimeler kullanılmaktadır.

Örnekler : ölümü bar (fani) , basıp aluuçu (fatih) , ayırmaçılık
(fark) vb.

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki g- sesi Kırgız Türkçesinde k- olarak görölmektedir.

Örnekler : kapilet (gaflet), kayrat (gayret), kazal (gazel), kazı
(gazi), keçigüü (gecikmek) vb.

İstisna :

g- / g- değişmezliği :

gazavat (gaza) , gaz suu (gazoz) , gunça (gonca) , gözöl

(güzel)

Bu değişikliğin ters örneklerine de rastlanılmaktadır:

Örnekler : sağıl (çakıl) , çegirtke (çekirge) , egiz (ikiz) , ögüz (öküz) vb.

Ayrıca ğ / y değişikliği de göze çarpmaktadır.

Örnekler : tüymö (düğme) , iyne (iğne) , çaynoo (çiğnemek) vb.

Kazak Türkçesinde olduğu gibi Kırgız Türkçesinde de kelime ortasındaki kalın k (k) sesi genellikle kalın g (ğ) olur.

Örnekler : ağu (akmak), ağıım (akım), şağıl (çakıl), toğuz (dokuz), sağız (sakız), tağuu (takmak), toğo (toka), caguu (yakmak) vb.

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki h- sesinin Kırgız Türkçesinde k- olduğu görülmektedir.

Örnekler : kabar (haber), kacet (hacet), kalı (halı), kalk (halk) , kam (ham), kancar (hançer) vb.

Örneklerden de anlaşılacağı gibi gırtlaktan çıkan h sesi ile başlayan kelimeler kalın k (k) sesine dönüşmektedir. Ayrıca Türkçede h sesinin bulunmadığı da göz önüne alınmalıdır.

İstisnalar :

h- sesinin düşmesi :

acı (hacı), ukuk (hukuk), akarak (hakaret), akıykat (hakikat / hakiki), al (hal), azır (hazır / halen), amal (hamal), angar (hangar), aram (haram), araket (hareket), arip (harf), aba (hava / gaz), ayran (hayran), ayban (hayvan), aziret (hazret), ar kim (her kim/ herkes), esep (hesap), eseptöo (hesaplamak), esepşeü (hesaplaşmak), ey (hey), aybat (heybet), aykel (heykel), aykelçi (heykeltıraş), ıktıtuu (hıçkırık), ır-çır (hırgül), ırıldoo (hırlamak), eç (hiç), ikaya (hikaye), induk (hindi), aylaker (hilekar), örköç

(hörgüç), ökü (hüküm), ökümdar (hükümdar), ökmöt (hükümet), önör (hüner), urmat (hürmet)

h- / h- değişmezliği :

hadis (hadis), halif (halife), han (han), han tukumu (hanedan), hanım (hanım / hitap), halba (helva), hücre (hicri), halifat (hilafat), hristiyan (hristiyan), hücre (hücre / küçük oda)

h- / g- değişikliği : garem (harek)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki p- sesleri Kırgız Türkçesinde b- olarak görülmektedir.

Örnekler : bışuu (pişmek) , but (put) , büşkürü (püskürmek) , beyşembi (perşembe) vb.

İstisna :

p- / p- değişmezliği :

padişa (padişah), pop (papaz), paşa (paşa), pay (pay), penalti (penalti), parda (perde), peri (peri), parik (peruk), payda boluu (peyda olmak), payğambar (peygamber), pijama (pijama), paloo (pilav)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki s- sesi Kırgız Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : saat (saat), sabır (sabır), sakal (sakal), saman (saman), sandık (sandık) vb.

İstisnalar :

s- / ç- değişikliği :

çaç (saç), çaçuu (saçmak), çirmook (sarmaşık), çıçkan (sıçan), çuçuk (sucuk), çimkirü (sümkürmek), çim kirik (sümük)

s- / ş- değişikliği :

şırık (sırık), şıbak (sıva), şıboo (sıvamak), şıpırğı (süpürge), şıpıruu (süpürmek)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki v- seslerinin Kırgız Türkçesinde aynı olduğu görülmektedir.

Örnekler : vacip (vacip), vah (vah), vaza (vazo) vb.

İstisnalar :

v- / b- değişikliği :

bar (var), barak (varak), berüü (vermek), bardar (varlıklı)

v- sesinin düşmesi :

osuyat (vasiyet) , oy (vay), oluya (evliya), okuya (vukuat), uruu (vurmak)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki y- sesleri Kırgız Türkçesinde c- olarak görülmektedir.

Örnekler : caş (yaş) , cetişken (yetişkin) , cük (yük) , cün (yün), cürök (yürek) vb.

Bu değişikliğin de Kazak Türkçesindeki y/j denkliği gibi karakteristik olduğu söylenebilir.

Yalnız, yüzmek fiili "süzüü"dür. Özbek Türkçesinde de "süzmağ" olan bu fiil Azeri Türkçesinde "üzmek", Kazak Türkçesinde "Jüzüv", Türkmen Türkçesinde ise "yüzmek" biçimindedir.

b. Ünlüler :

Kırgız Türkçesinin en önemli özelliği ünlülerin yuvarlaklaşmasıdır.

Örnekler : "Tazalooçu ayal üyübüzdün bardık terezelerin aarçıdı" (Temizlikçi kadın evimizin bütün pencerelerini sildi.) körköm (görkem), kömöktö (yardım etmek), caşo (yaşamak) vb.

Diğer en önemli özellik ise iki ünlünün yanyana gelmesi veya ünlünün uzamasıdır. Bunun sebebinin "h" sesinin ve "g" sesinin düşerek ünlüyü uzatması ve kaynaştırma sesi "y"nin kullanılmaması

olduğu söylenebilir.

Örnekler : okuuçular (öğrenciler), baarın (hepsini), töö (deve), baa (paha), döö (dev), too (dağ) vb.

Arapça ve Farsça kelimelerdeki "e" ve "i" seslerinin Kırgız Türkçesinde genellikle kalınlaşması:

Örnekler : azan (ezan), tarih (tarih), adep (edep) vb.

Arapçadaki ayın sesi "ğ" veya "g" olur.

Örnekler : mugalim (muallim), tabiyatta cok (tabiat üstü) vb.

Arapça kelimeleri ünlü uyumuna uydurma:

Örnekler : maalimat (mâlûmat), kıyamat (kıyamet), tabıp (tabip), kitep (kitap), makala (makale), ıktımal (ihtimal) vb.

Değişmeyenler de vardır.

Örnekler : nazik , nasip, taalim-tarbiya vb.

i/e değişikliği:

Örnekler : tereñ (derin), keme (gemi) vb.

u/ı değişikliği :

Örnekler : çıbık (çubuk), tıt (dut), namız (namus) vb.

i / e ve u / ı değişiklikleri çok az örnekte görülse de bilinmesi gereken hususlar olduğunu düşünmekteyiz.

II. A. 4. ÖZBEK TÜRKÇESİNİN SES ÖZELLİKLERİ

a. Ünsüzler

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki b- sesi Özbek Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : bādām (badem), bel (bel), burğu (burgu), bulbul (bülbul) vb.

İstisnalar :

b- / m- değişikliği :

minmāk (binmek), meñ (ben / yüzdeki), men (ben), mol (bol), munçāk (boncuk), mori (boru), mügüz (boynuz), muz (buz)

b- / p- değişikliği

piçāk (bıçak) , piçāklāmāk (bıçaklamak)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki c- sesi Özbek Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : cāhil (cahil), cild (cilt / kitap), coşmak (coşmak), ciziy (cüz'i) vb.

İstisnalar :

c- / ç- değişikliği :

çiyildāk (cırtlak), çirkıllāmāk (civildamak), çirkıllāş (civıltı), çivinlik (cibinlik)

c- / g- değişikliği : gübbi (cüppe)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki ç- sesi Özbek Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : çadır (çadır), çirkin (çirkin), çopàn (çoban) vb.

İstisnalar :

ç- / ş- değişikliği

şarillāmāk (çağıldamak), şağal (çakal), şilpık (çapak),

şirt (çıt), şor tuprak (çorak), şorvâ (çorba)

ç- / c- değişikliği:

cüftläşmək (çiftleşmek), cüvâldiz (çuvaldız), cul
(çul)

ç- / s- değişikliği :

sây (çay / akar su), sink (çinko)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki d- sesi Özbek Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : dağ (dağ / yara), din (din), dost (dost) vb.

İstisna :

d / t değişikliği :

tağ (dağ) , täläk (dalak) , täläşmək (dalaşmak), tàmîr
(damar), tāmga (damga), tāmçi (damla), tana
(dana), tār (dar), tarık (darı), tàğa (dayı), táz (dazlak),
tegmāk (değmek), temir (demir), teng (denk), teri
(deri), teşmək (deşmek), tüyâ (deve), taş (diş), tik
(dik), tikän (diken), tikkä (dikey), tikiş (dikiş), til
(dil), tiläk (dilek), tilänçi (dilenci), tilänmək
(dilenmek), tilimlāmāk (dilimlemek), tilmāk (dilmek),
tiñlāmāk (dinlemek), tinmək (dinmek), түb (dip), tiräk
(direk), tirik (diri), tirilmāk (dirilmek), tirsäk
(dirsek), tiş (diş), tizgin (dizgin), tizmāk (dizmek),
toğri (doğru), toksan (doksan), tokımāk (dokumak),
tokkız (dokuz), tolık (dolgun), tolmāk (dolmak), tolin
ây (dolunay), tonğız (domuz), toñ (don, buz), toruk
(doru), toymāk (doymak), tökmāk (dökmek), tört (dört),
töş (döş), töşäk (döşek), töşämāk (döşemek), tüymāk
(dövmek, ezmek), tul (dul), turgun (durgun), tohtamak
/ turmak (durmak), tınık (duru), tut (dut), tuygu
(duygu), tuymāk (duymak), türmək (dürmek), türtmək
(dürtmek), tügmä (dügme), түş (düş), түşmək (düşmek),
toğri (doğru, düz)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki t- sesi Özbek Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : tàvāk (tabak), takdim (takdim), ter (ter) vb.

İstisna :

t- / d- değişikliği :

dānā (tane / adet), dān (tane), dālā (tarla), dāstgāh (tezgah), dir-dir (tir tir), dobulğa (tolga)

Türkiye Türkçesindeki f sesi Özbek Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : fāāl (faal), fikr (fikir), tālāffuz (telaffuz), sifāt (sıfat), sādāf (sedef) vb.

Kelime ortasında veya sonunda f sesinin değişmediği gözlenmektedir. Oysa Kazak ve Kırgız Türkçesinde durum farklıdır.

İstisna :

f- / p- değişikliği :

pirpirāk (fırıldak / oyuncak), portānā (fırtına), piçirlāmāk (fısıldamak), piçirlāş (fısıltı), pistā (fıstık), pilik (fitil)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki g- sesi Özbek Türkçesinde k- sesine dönüşmektedir.

Örnekler: keç (geç), keçikmāk (gecikmek), keçiş (geçiş), keçmiş (geçmiş), kekirmāk (geğirmek) , küz (güz) vb.

Burada da Türkçe kelimelerde görülen değişikliklerden söz edilebilir. Yine Arapça ve Farsça kelimelerde değişiklik görülmemektedir.

ğaddār, ğāfil, ğaflāt, ğalābā, ğalāyan, ğālibiyāt, ğālib, ğam, ğalatilik, ğarāz, ğarġarā, ğarib, ğark bolmāk, ğasb etmāk, ğayāt, ğayrāt, ğayri, ğazāt, ğazāb, ğazāl, ğāziy, ğāzlisuv, ğārçi, ğārdān, ğıçillāmāk, ğıçillāş, ğıybāt, girdāb, ğunçā, ğāvdā, ğūruh, ğırillāmāk, ğurub, ğurur, ğūnāh, ğūnāhkār, ğūrüllāmāk, ğözāl

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki k- sesi Özbek Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : kàbık (kabuk), koltuk (koltuk), kül (kül) vb.

İstisnalar :

k- / g- değişmesi :

gàh (kah), gügürt (kükürt / kibrit), gilàs (kiraz),
güstaḥ (küstah)

k- / ğ- (kalın g) değişikliği :

ğalvir (kalbur), ğavğà (kavga), ğàyib (kayıp), ğàz (kaz),
ğılàf (kılıf), ğorä (koruk)

k- / ḥ- değişikliği :

ḥaçir (katır), ḥına (kına), ḥor (koro)

k- / y- değişikliği :

yàpık (kapalı), yapmak (kapamak)

- Kelime ortasında ise şağal (çakal), egizat (ikiz), çigirtka (çekirge) örneklerinde olduğu gibi değişikliklere de rastlanmaktadır.

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki p- sesi Özbek Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler pàç (paça), picämä (pijama), palàv (pilav) vb.

İstisna :

p- / b- değişikliği :

bahà (paha), barmàk (parmak), bàstirmä (pastırma),
baktàcàn / pàtincàn (patlıcan), bàzàr (pazar), bürgä
(pire), borsuk (porsuk), but (put), butpäräst
(putperest)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki ş- sesi Özbek Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : şàir (şair), şäkär (şeker), şäkl (şekil) vb.

İstisna :

ş- / ç- değişikliği :

çäkkä (şakak), çàlvàr (şalvar), çäpillämäk

(şapırdamak), çäpillätiş (şapırtı), kariç (karış)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki v- sesi Özbek Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : vâcib (vacip), vâkil (vekil), vergül (virgöl) vb.

İstisnalar :

v- / b- değişikliği :

bâr (var), bârlık (varlık), bârmâk (varmak), bermâk (vermek)

v- sesinin düşmesi :

urmâk (vurmak), urğu (vurgu), urâl (vebal)

Bazı kelimelerin sonunda k sesinin olması da dikkat çekicidir.

tolık (dolu), toruk (doru), tirik (diri), tınık (duru) vb.

Özbek Türkçesinde kalın k sesi Türkiye Türkçesindekinden daha kalındır ve gırtlığa yakın telâffuz edilir. Kalın g ve h sesleri de gırtlığa yakın telâffuz edilir. Nazal n (ñ) sesi de Türkiye Türkçesindeki gibidir.

Ünsüz uyumu yoktur.

Örnekler: yolçi (yolcu), oçâkda (ocakta), uruşda (savaşta) vb.

Bu eklerin yalnız "ç" ve "d" ile yapıldığı da gözönüne alınmalıdır.

Ayrıca, Özbek Türkçesindeki yapım eklerinin de çok farklı olanlarının olduğu düşünülmelidir.

Örnekler: ontäçä (on kadar), tilşunäs (dil bilimci), ötkir (keskin), târtinçäk (çekingen) vb.

b. Ünlüler :

à: Özbek Türkçesini diğerlerinden ayıran en önemli sestir. Geniş ve "o" sesine yakın telâffuz edilir.

Örnekler: sâçmâk, kâvuşmâk, keçikmâk vb.

Kiril alfabesiyle bu ses "o" şeklinde yazılınca, okurken zorlukların ortaya çıktığı görülür.

Örnek: Türkiye Türkçesi öğrenirken "domat" yazan bir Özbek öğrencinin "damat" kelimesini yazdığı aklımıza gelir mi?

a: Bu ses ise ince ünsüzlerin yanında ince **ā** kalın ünsüzlerin yanında kalın **a** okunur. İnce okunduğunda **e** sesinden daha açık ve geniş telâffuz edilir. Kalın okunduğunda ise normal **a** sesi gibi telâffuz edilir.

Örnekler: hār kim (her kim= herkes), hāyācān (heyecan) hirka (hırka), kahvā (kahve) vb.

e: Bu ses genellikle ilk hecede bulunur ve dar bir ünlüdür.

Örnekler: ekin, temir, ketmāk vb.

i: Tek işaretle hem "i", hem de "ī" anlatıldığı için, bu ses kalın ünsüzlerin yanında "i", ince ünsüzlerin yanında "ī" okunur.

Örnekler: çıkım (gider), kārın (karın), kızıl (kızıl), kariş (karış), ilik (ılık), hānim (hanım) vb.

Örneklerden de anlaşılacağı gibi ünlü uyumu yoktur. Bu durum Özbek Türkçesinde çok yaygın olduğu için üzerinde çok durulması gerekir.

o: Bu ses ile "ö" sesi de aynı harfle gösterildiğinden **k,ğ,h** ünsüzlerinin yanında "o", **k,g,h** ünsüzlerinin yanında "ö" okunması gerekmektedir. Diğer ünsüzlerin yanında "o" veya "ö" olur.

Örnekler: ok, ordu, ölük (ölü), öriş (örgü), kök (mavi) vb.

u: Bu ses de "o" sesi gibi **k,ğ,h** ünsüzlerinin yanında "u", **k,g,h** ünsüzlerinin yanında ise "ū" olur.

Örnekler: üstkurmā (üst yapı), kuçāk, kulun, husūs (husus) vb.

i/ā değişikliği:

Örnekler: kemā (gemi), kābi (gibi) vb.

i/e değişikliği:

Örnekler: ehtiyat (ihtiyat), egizāk (ikiz), ehsān (ihسان), ehtimāl (ihtimal) vb.

e/i değişikliği:

Örnekler: igirtkă (ekirge), ălvidă (elveda) vb.

e/ă veya e/à deęişiklięi:

Örnekler: kôră (göre), kŭyăv (güvey) vb.

u/ı veya u/i değişikliği:

Örnekler: Söz oyini, toldiriş, kolmi (el mi), otin (odun) oğıl (oęul), okımăk, okış, bogız (boğaz) vb.

ŭ/i değişikliği:

Örnekler: ŭçinçi, sözsiz, köpik, mümkün vb.

Bu, eklerin dar şekillerinin olmasındandır.

ı/i değişikliği:

Örnekler: adim, ılık (ılık), isimăk (ısınmak), islâhât, kamçi, kemiş vb.

u/ŭ değişikliği:

Örnekler: nŭr (nur), ŭydirmă (uydurma), ŭmŭmiy (umumi) vb.

ŭ/ö değişikliği:

Örnek: gözăl (güzel)

Bütün bu denklikler incelendiğinde Özbek Türkçesinin diğer lehçeler içinde telâffuz ve yazım açısından en zorluk çekileni olduğu söylenebilir. Ayrıca, ünlü ve ünsüz uyumunun olmaması da her zaman üzerinde durulması gereken bir konudur.

II. A. 5. TÜRKMEN TÜRKGESİNİN SES ÖZELLİKLERİ

a. Ünsüzler:

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki b- sesi Türkmen Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : bacı (bacı), bezmek (bezmek), bilezik (bilezik) vb.

İstisnalar :

b-/m- değişikliği:

men (ben), müň (bin), mooncuk (boncuk), münmek (binmek), maňa (bana), meň (ben / yüzdeki), menek (benek), meňiz (beniz), meňzemek (benzemek), meňzeş (benzer), määz (bez / anatomi), müň (bin), mööcek (böcek), munda (burada)

b-/p- değişikliği :

palçık (balçık), palta (balta), pıçak (bıçak), puudak (budak), puudamak (budamak), poosa (buse), çopan (çoban)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki ç- sesi Türkmen Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : çağ (çağ), çeşme (çeşme), çıkmak (çıkma) vb.

İstisnalar :

ç-/ş- değişikliği:

şağğıldamak (çağıldamak), şağlavuk (çağlayan), şağal (çakal), şatırdamak (çatırdamak), şıññırdamak (çınılamak), şırt (çıt), şıtırdamak (çıtırdamak), şoor (çorak)

ç-/c- değişikliği:

caň (çan), cul (çul), cübüt / cüp (çift), coraap (çorap)

ç-/g- değişikliği: golak (çolak)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki d- sesi Türkmen Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : daağ (dağ), ders (ders), döwlet (devlet) vb.

Istisna :

d-/t- deňişikliđi :

taakik (dakik), tağma (damga), tank (dans), tayaklama (dayak), tiken (diken), tikin (dikiş), tikmek (dikmek / dikiş), tirsek (dirsek) toğsan (doksan), tuut (dut)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki t- sesi Türkmen Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : taabak (tabak), terbiye (terbiye), ters (ters) vb.

Istisna :

t- / d- deňişikliđi :

daaban (taban), dakmak (takmak), dañ (tan), dääne (tane / adet), darak (tarak), daramak (taramak), dalçın (tarçın), daaş (taş), daşamak (taşımak), daaşmak (taşmak), daat (tat), daatmak (tatmak), deprek (tef), depği (tekme), depe (tepe), der (ter), derlemek (terlemek), dayza (teyze), diki (tıkaç), dikmak (tıkamak / tıkmak), dırmalamak (tırmalamak), dırmaşmak (tıрманmak), dırmık (tırmık), dırnak (tırnak), dok (tok), durna (turna), durnuklı (tutarlı), duz (tuz), duzak (tuzak), döremek (türemek), dürli (türlü)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki f- sesi Türkmen Türkçesinde f- olarak görölmektedir.

Örnekler: peydaa (fayda), parh (fark), parz (farz) vb.

Istisna :

f- / f- deňişmezliđi :

fayans (fayans), fonar (fener), fes (fes), firuza (firuze), faktura (faktör), kaftan (kaftan), tefsir (tefsir), üflemek (üflemek), üfleme (üfürük)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki g- sesi Türkmen Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : gaflat (gaflet), geyim (giyim), göç (göç) vb.

İstisna :

g- / k- değişikliği :

kaazı (gazi), kerk (gergedan), kimin (gibi), kööl (göl),
köynek (gömlek), köleğe (gölge), köñül (gönül), kümüş
(gümüş)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki kalın k- sesi Türkmen Türkçesinde genel olarak g- olarak görülmektedir.

Örnekler : gabarmak (kabarmak), gadır (kadir), gırşun (kurşun / metal) vb.

Ayrıca kelime başında k- sesinin korunduğu örnekler de vardır.

Örnekler : köpürçik (kabarcık), kapasa (kafes), kalp (kalp) vb.

İstisnalar :

k- / h- değişikliği :

harakter (karakter), hına (kına), himiya (kimya), ğor
(koro), ğrustal (kristal), humaar (kumar), humaarhaane
(kumarhane), humaarbaaz (kumarbaz)

k- / y- değişikliği :

yapık (kapalı), yapmak (kapamak)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki p- sesi Türkmen Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : paatışa (padişah), pence (pençe), pişme (pişi),
puşmaan (pişman) vb.

İstisna :

p- / b- değişikliği :

baha (paha), bahaası artmak (pahalanmak), barmak
(parmak), baadamcaan (patlıcan), baazar (pazar),
bberk (pek / sert), berhiiz (perhiz), brilliant
(pirlanta), büre (pire), şübhe (şüphe), şübhelenmek

(şüphelenmek), bürünç (piring / maden), bişğin (pişkin), bişmek (pişmek), but (put), butparaz (putperest)

Türkiye Türkçesinde kelime başındaki v- sesi Türkmen Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler : vaada (vade), vehim (vehim), vulkan (volkan) vb.

İstisna :

v-/b- değişikliği:

baar (var), baarlık (varlık), barlı (varlıklı), barmak (varmak), bermek (vermek), bergi (vergi) vb.

Nazal n (ñ) kullanımı:

Örnek : Äriñ ärden parhı köp. / Sırıñı aytma dostuñı, vb.

"s" ve "z" sesleri Türkmen Türkçesinde peltek telâffuz edilmektedir.

b) Ünlüler:

Türkmen Türkçesinde dokuz ünlü vardır. Bizden farklı olarak iki "e" sesi vardır. İkinci "e" sesi bizdekinden daha geniş ve açıktır.

Örnekler: sebäp (sebepe), zäher (zehir), ähtimal (ihtimal), dokmäde (gözü tok), ääynek (gözlük), ääkitmek (götürmek) vb.

Türkmen Türkçesinin en önemli özelliği uzun ünlülere sahip olmasıdır. Uzunluk ve kısalık anlam değişikliklerine sebep olabilmektedir.

Örnekler:

at (at)	aat (isim)
ot (ot)	oot (ateş)
gız-(kız-)	gıız (kız) vb.

Bu tip örneklerden de anlaşılacağı gibi telâffuz büyük önem

taşımaktadır.

gelyaarin (geliyorum), okayaarin (okuyorum) neeme (ne), kaaka (baba), guş uçyaar (kuş uçuyor), iışlääp (işleyip) ortadaaki (ortadaki), yaaşaan (yaşayan), okaap (okuyup), gapaa (kapıya) vb.

Ünlü değişikliklerine kısaca göz atalım:

a/e veya a/ä (açık e) değişikliği:

Örnekler: teze (taze), eciiz (aciz), äädım (adım), setir (satır) vb.

e/a değişikliği:

Örnekler: palakät (felaket), parasaat (feraset), amanat (emanet) vb.

e/i değişikliği:

Örnekler: pidaa (feda), iñ (en), giiñişlik (genişlik), diymek (demek), iilçi (elçi) vb.

i/e değişikliği:

Örnekler: edaare (idare), ähtimaal (ihtimal), ekiz (ikiz), keçe (keçi) vb.

i/ı değişikliği:

Örnekler: ibaat, ılham, ılım, insaan, imaam, ıslaam vb.

u/a değişikliği:

Örnekler: okamak (okumak), dokamak (dokumak) vb.

u/o değişikliği:

Örnekler: dodak (dudak), yokarı (yukarı) vb.

a/o değişikliği:

Örnekler: tovşan (tavşan), sovurmak (savurmak) vb.

e/o değişikliği:

Örnekler: devam etmek (devam etmek), tomaşacı (temaşacı) vb.

û/ö değişikliği:

Örnekler: göreş (güreş), gööyää (güya), gözel (güzel) vb.

u/ı değişikliği:

Örnekler: armit (armut), çıbık (çubuk), durı (duru), samır (samur) vb.

ü/i değişikliği:

Örnekler: ölii (ölü), gördi (gördü), özi (özü) vb.

e/ö değişikliği:

Örnekler: dövür (devir), döv (dev), söylemek (sevmek) vb.

e/ü değişikliği:

Örnek: düye (deve)

e/ı değişikliği:

Örnek: sıyahat (seyahat)

Bütün bu değişikliklerin yanısıra önemli olan bir özellik de, ilk hecedeki yuvarlak ünlülerin (o,ö,u,ü), sonraki hecelerdeki düz ünlüleri yuvarlaklaştırmasıdır.

Örnek: "dövlət" yazılıp "dövlöt" okunması gibi.

İkinci heceden sonra "u","ü" seslerinin bulunmaması imlâda farklı telâffuzda farklı bir durumla karşı karşıya kalmamıza sebep olur. Okurken yuvarlak okumak gerekir.

Örnekler:

doldurgıç (tümleç) doldurguç okunmalı.
sürüci (sürücü)
görnüşli (görünüslü),
durgunluk (durgunluk),
gülcüli (mizahî)

gibi kelimeler de son ünlüsü yuvarlak biçimde okunmalıdır.

Ünsüzlerin imlâsı ve telâffuzunda da böyle önemli bir durum vardır.

Örnekler:

gitse yazılır,	gisse okunur
gızsa yazılır,	gıssa okunur
içse yazılır,	işse okunur
açlık yazılır,	aşlık okunur
açcak yazılır,	aşşak okunur
gelende yazılır,	gelenne okunur
üstün yazılır,	üssün okunur
gızdırmak yazılır,	gızzırmak okunur vb.

Ayrıca kelime içindeki bazı "b" seslerinin "v" okunmasına da dikkat etmek gerekir.

Örnek: **oba** yazılır, **ova** okunur.

Türkmen Türkçesinde eklerin "t" sesiyle başlayanı olmadığı için Türkiye Türkçesindeki gibi ünsüz uyumu da yoktur.

Örnekler: yarışda, çempionlukda, tarapdar vb.

-çi, -çilik eklerinin c'li şekilleri de yoktur.

Örnekler: demirçi, yetmezçilik vb.

Aitlik eki olan ki'nin kalın şekli de vardır.

Örnekler: ortadaakı, ağşamkı vb.

Bütün bu örneklerden de anlaşılacağı gibi telâffuza çok dikkat edilmesi gerektiği söylenebilir.

II. B. TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİNDE SESLERİN ÖNEMİ

Türk lehçeleri fonetik açıdan incelendiğinde coğrafî olarak Türkiye'ye yakın olan yerlerdeki Türkçenin daha kolay anlaşılır olduğu, uzak olan yerlerdeki Türkçenin anlaşılabilmesi için daha çok gayret sarfedilmesi gerektiği ortadadır. Azeri Türkçesini en kolay anlayabileceğimizi görüyoruz. Daha sonra Türkmen Türkçesi gelmektedir. Özbek Türkçesini Kazak ve Kırgız Türkçeleri takip etmektedir.

Ele aldığımız bu lehçeler gerek kelime hazneleri yönünden, gerekse fonetik ve morfolojik yönden incelendiğinde görülen farklılıkların, ilk önce çok anlaşıl mazmış gibi geldiği ama içine girilince Türkçenin mantık yapısından kopulmadığı ve Eski Türkçe gözönüne alındığında daha kolay anlaşılabilir olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ana Türkçede k ve t ile başlayan Türkçe asıllı kelimelerden bazıları Türkiye Türkçesinde g ve d başlar. (kel-> gel-, kir->girtag>dağ, til>dil vb.) Azeri ve Türkmen Türkçelerinde de bu tip değişimler vardır. Ancak, Özbek, Kazak, ve Kırgız Türkçelerinde bu sesler korunmuştur.

Ayrıca, hırıltılı h (x), nazal n (ng) kalın g (g) ve kalın k (q) ünsüzleri ile kapalı e (ə), açık e (ä) ve o'ya yakın a sesi (Özbek Türkçesinde) telâffuz ve imlâda güçlükler yaratabilmektedir. (Türkmen Türkçesinde s ve z'nin pelték telâffuzu vb.)

Örnek: Xalq (Halk), dengiz (deniz) toqız (dokuz), köynäk (gömlék) vb. domat (dāmat) vb.

Bütün lehçelerdeki ses denkliklerini veya kelime içindeki ses değişimlerini bilmek ve bunların eğitimde karışıklıklara sebep olmasını engellemek için ne tür çalışmalar yapılması gerektiğini ortaya koymak gerekir.

Ses Bilgisi (Fonetik) bölümünde, beş lehçeye ait ses özelliklerini ayrı ayrı belirttik. Bu farklılıkların öğretime yansması sonucu öğrencilerin birtakım yanlışlıklar yaptığı ortadadır. Şimdi sırasıyla bunlara göz atalım.

a. Azeri Öğrencilerin Yaptıkları Fonetik Yanlışlar :

k / g

"Günder Bülentten güçüktür."

(Fahredden Nuruyev)

"... hadi artıg ..."

(Reşad Sultanov)

"... bir kıza aşıg olubsa ... "

(Eflatun Ahmetoğlu)

"Ben Hacettepe Üniversitedine gebul olmuşam."

(Reşad Sultanov)

g / k

"Vatan için en hayatımdan keçmeye hazırım."

(Akhundov Zaur)

"Ben şimdi Türkiye'den öğrenci kibi çalışıyorum."

(Eflatun Ahmetoğlu)

k / h

"... parmaklarına yüzük tahıyorlar."

(Reşad Sultanov)

a / e

"... edaletli şah ... "

(Behram Mammedaliyev)

"Babam bene çok şey öğretmiş."

(Muzeffer Abdullayev)

ə / i

"... demek oluyor ki ..."

(İslam Memmedli)

i / e

"... birlikte geliyorlar. O ilk okula gidiyor."

(Şaban Hacılov)

i / ü

"Öğlenleri kısa bir zaman için eve dönüyor."

(Eflatun Ahmetoğlu)

"... eytim almak için Türkiye'ye geldim."

(Vüsal Hüseynov)

u / ü

"... gurbet ülke ..."

(Akhundov Zaur)

"... mühitte ..."

(Şafak İsmailova)

ü / ö

"Ailemizde çocuklardan en büyükü benem."

(Eflatun Ahmetoğlu)

Arapça kelimeleri aslına uygun yazıyorlar.

"... ilm ve teknik ..."

(Kenan Muhtarov)

"... hükmdarı ..."

(Babek Memmedov)

b. Kazak Öğrencilerin Yaptıkları Fonetik Yanlışlar :

d / t

"... geldikten sonra ..."

(Elvira Mamutova)

"Demir kapının artında..."

(Janibek Toimanov)

g / k

"Künder, Bülent'dan kuçukdur." (kün : gün)

(Mervert Saudabaeva)

ş / s

"... karşılaşıyorlar. ... tanısıyorlar."

(Aygül Dulkairova)

e / a

"O sekretarlık yapıyor."

(Atina Bektureeva)

ı / ı

"Ben ülkemin tarihin ..."

(Liazzat Aitbaeva)

"Benim hayalim ..."

(Satjan Temirgaliev)

"... tamır ... " (tamir)

(B. Ahmedov)

"... güzel bir binada ..."

(Alim Saylibaev)

Ünlü Türemesi

"... annem kırık beş yaşta ..."

(Ayjan Beketaeva)

"O gitara çalmak ne kadar iyi biliyor."

(Kenesarı Sarbayev)

c. Kırgız Öğrencilerin Yaptığı Fonetik Yanlışlar :

d / t

"... ağacın tallarını ..."

(Mirlan Nasırov)

g / k

"... kelinlerin babalarına ... "

(Celil Şadıbekov)

"Hoş keldiniz ... "

(Mirlan Nasırov)

"... altın, kumüş, petrol ... "

(Temirlan Sarlıkbek)

"Zamanlar keçince ... "

(Anargül Kızırova)

"Çünkü kölün susu çok temizdi."

(Bahtiyar Toktayev)

v / b

"... sihirli bir barlık olduğuna inandırmışlardır."

(Temirlan Sarlıkbek)

ı / ı

"... vakıt ... "

(Temirlan Sarlıkbek)

"... yıırma ..."

(Celil Şadıbekov)

ı / a

"... yardım ..."

(Bektur Beketayev)

a / o

"... orto ... "

(Celil Osmonaliev)

d. Özbek Öğrencilerin Yaptıkları Fonetik Yanlışlar :

d / t

"Taşkentin önceki atları Şaş, Çaş, Şaskent'ti"

(Mirabbas Mirsadikov)

p / b

"... cevap vermez ..."

(S. Faruk Seidalimov)

" ... bir mektub yazdı."

(B. Norkulov)

e / a

"İyi niyetlerle uyuyoruz."

(Akran Daliyev)

"Fakültede bir sana okudum."

(Dilşod Hakimov)

a / o

"O büyük binolar yapıyor."

(Gulam Hayitov)

ı / a

"... yardım eder ..."

(Avaz Sultanov)

ı / e

"O ilk okula gidiyor." (A. Omarkhanov)

Kelime Sonunda Harf Türemesi :

"Buna bağılık değil, Allaha bağılık diye düşünüyorum."

(Dilşat Sadıkov)

"... kilimi ellik bin liraya aldılar."

(Ahmadcan Daniyarov)

Arapça kelimeleri aslına uygun yazıyorlar.

"İlm kişileri ..."

"İlm elemanlarını ..."

(Zafer Durmatov)

e) Türkmen Öğrencilerin Yaptıkları Fonetik Yanlışlar :

d / t

"O zamanlarda Türkmenlerin belli bir patışahı olmamış."

(Saparmırat Atayev)

t / d

"... seni depesine taç eder."

(Eziz Bayramov)

k / ğ

"Başğa da Türkmenistan ..."

(Devletkılıç Durdıyev)

"... hakığatı ve gerceği ..."

(Yusupmammet Hallıyev)

v / b

"... evine barsan seni ..."

(Eziz Bayramov)

f / p

"... kapas ..."

(Saparmırat Atayev)

a / ı

"Türkmen halkı için kahrimanlarça vefat etdi."

(Merdan Saparov)

ı / a

"... yardım ediyor."

(Amanmuhamet Çariyev)

Rusça Kelime Kullanımı

"Türk alfabedi dünyada kullanılan alfabet ..."

(Bayram Akmeredov)

Arapça kelimelerde ayn (') sesi yerine "y" yazmaktadırlar.

"Uyuyan tabiyata ayıt sanki güzellik serper."

(Akmırat Annayev)

Fonetik değişimler öğrenciye temel seviyede verilmelidir. bunun da en etkili yolu farklı olan yazım ve telâffuzların önce konuşma yoluyla, daha sonra dikte ve kompozisyon çalışmalarıyla düzeltilmesidir.

Örnek : haber / hoca / her / hata / bir / var / der

kelimeleri verilerek öğrenciden bunun anlamlı bir cümle haline getirmesi istenir. Öğrenci burada, bu kelimeleri bir cümle haline getirirken önce kendi dilindeki şeklinden farklı olanları birkaç defa telâffuz etmeli ve daha sonra yazıma başlamalıdır. Öğretim elemanı bu örnekleri çoğaltmalıdır.

Bu çalışmayı, d / t , g / k , y / c , y / j , ç / ş , f / p değişiklikleri gibi kelime başındaki karakteristik özelliklerden yola çıkıp oyunlaştırarak canlandırma (dramatizasyon) tekniklerini de kullanarak geliştirmek mümkündür.

Öğretim elemanına burada çok büyük görevler düşmektedir. Öncelikle önderliği yapacak kişi öğretim elemanıdır.

Örnek : "Yüreğim yarıldı." cümlesinin Kazak Türkçesinde "Jüreğim jarıldı.", Kırgız Türkçesinde "Cürögüm carıldı." şeklinde olduğunu söyleyerek derse başlayan öğretim elemanını öğrencinin çok dikkatle dinleyeceği açıktır. Bu, öğrenciyi konuşması ve konuşurken bu farklılıkları ve benzerlikleri dikkate alması yönünde teşvik edici bir davranıştır. Aynı zamanda, ortak bir dile sahip olma bilincine varan öğrencilerin fonetiğe dayalı hatalarını kısa zamanda terketmeleri ve Türkiye Türkçesini doğru telâffuz etmeleri bu çalışmaların yoğunluğuna bağlıdır. Daha sonra bu çalışmaların neticesi olarak yazıdaki hataların hızla düzeldiğini görmek mümkün olabilecektir. Sözlü ve yazılı çalışmaların birbirini desteklemesi ve birlikte düşünülmesi şarttır.

III. MORFOLOJİ

III. A. MORFOLOJİK FARKLILIKLAR

III. A. 1. AZERİ TÜRKHESİNDEKİ EK ve KÖKLERDEKİ FARKLILIKLAR:

a. Eklerdeki farklılıklar:

- Kişi eklerindeki farklılıklar:

-im, - im yerine -am, -em
-sın, -sin yerine -san, -sen
-iz, -iz yerine -ık, -ih, -ig

Örnekler: "Ben Hacettepe Üniversitesine gebul olmuşam..."
(Reşad Sultanov)
..biz bilirik ki... (Zaar Mesimov)

"Azerbaycan'ı şimdiki kötü durumdan kurtarak"
(İslam Memmedli)

- Ad durum eklerindeki farklılıklar:

Belirtme durumunda ünlü ile biten kelimelerde biz **-yı, -yi** getiririz. Halbuki diğer lehçelerde **-nı, -ni** getirirler. İyelik ekinden sonra zamir **n**'siyle yapılır.

Örnekler: "... istedikleri elbiseni giyemezmiş."
(Asef Orucov)

"Orada müslüman okulun bitirdi."
(Alibey Şirinoğlu)

Tamlayan durumu:

"Azerbaycan'a Türklerin gelişi tarihi tam olarak belli değil." (Babek Memmedov)
"gelişi tarihi" değil, "gelişinin tarihi" olacaktı.

- Zaman ve kip eklerindeki farklılıklar:

- **Şimdiki zaman ekleri:** olumlu: -ır, -ir olumsuz: -mır, -mir

Örnek: "Nizaminin "Hamse" eserleri edaletli şah obrazıdan bahs ediyir."

(Behram Mammedaliyev)

(Türkiye Türkçesindekiyle kendi gramerini karıştırıyor.)

"Ama şimdi ressamlığı o kadar sevmirem."

(Elnur Hetemov)

- **Geniş zaman ekleri:** olumlu: -ar, -er olumsuz: -maz, -mez

Örnek: ".... sanırım ki görerem."

(Ferhad Hüseynov)

- **Öğrenilen Geçmiş Zaman eki:** 1. -miş

Örnekler: " Babam bene çok şey öğretmiş "

(Muzaffer Abdullayev)

" Sonda demek istiyorum ki, biz Türkiye'ye okumaya gelmişiz. "

(İslam Memmedli)

Öğrenilen Geçmiş Zaman eki: 2. -ıb, -ıp

Örnekler: "O, Azerbaycan'dan Türkiye'ye üniversitede okumaka gelib ."

(Fahreddin Nuruyev)

"Atalarımız iyi deyip 'Gezmeye gürbet ülke, ölmeye vatan iyi'."

(Akhundov Zaur)

- **Bilinen Geçmiş Zaman eki:** -dı

Örnek: "Daha sonra Azerbaycan'da Sefeviler devleti yarandı."

(Samed Nesibov)

- **Gelecek Zaman ekleri:** -acak, -acag, -ecek, -ar, -er

Örnek: "Çünkü gelecekteki tehnika şimdiki gibi olmayacak."

(Rövşen Nuriyev)

- **İstek kipi çoğul 1. kişi eki:** -ak

Örnek: "... bu defa biz ezek, Azerbaycan'ı şimdiki kötü durumdan kurtarak."

(İslam Memmedli)

- **Gereklilik kipi**, olmak yardımcı fiiliyle kullanılarak daha zayıf bir gereklilik oluşturmaktadır.

Örnek: "Başka sözle demokrasi bir şeyin bir kişinin isteyi ile deyil, çokluğun isteyile olmalı olan bir şeydir."

(Alibey Şirinoğlu)

Normal olarak gereklilik kipi *-malı / -meli* ile yapılır.

Örnekler: yazmalıyam, gelmeli vb.

Ancak, olumsuz şeklinin iki çeşidiyle karşılaşırız.

Örnekler: gelmemeli, gelmeli déyil, gibi.

- **Dilek-Şart kipi eki** kişi ekinden sonra getirilebilmektedir.

Örnek: "Ben böyle bir zamanda yaşarımsa çok mutlu olurum."

(Muzaffer Abdullayev)

- **-a / -e zarf-fiil ekinin** üzerine gelen yardımcı fiiller ayrı yazılmaktadır:

Örnekler: "Ama aile razılaşımlar Azerbaycan'da kızı kaçırdı biliyorlar."

(Reşat Sultanov)

"... denize baka kaldı. (D)"

(Zaur Mesimov)

Yeterlilik fiilinin olumsuzunda da bilmek fiili yer almaktadır.

Örnekler: Yapabilmirem, görebilmez vb.

- İsimden isim yapma eklerindeki farklılıklar:

- İsim türetmeye yarayan *-cı, -ci, -cu, -cū / -çı, -çi, -çu, -çū* eklerinden yalnız *ç*'li şekilleri vardır.

Örnekler: başçı, üçünçü, işgalçı vb.

- *-çığaz, -ciyez*

Örnekler: gadıncığaz, évcিয়েz vb.

--lıg, -lik, -lug, -lūk

Örnekler: gumlug yer, günlük iş vb.

- Fiilden isim yapma eklerindeki farklılıklar:

- *-gec* eki *c* ile bitiyor

Örnek: süzgec

- *-inc* eki

Örnek: sévinc

- *-c* eki

Örnek: gısganc vb.

- Sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinin değişik kullanımı:

Örnekler: "Türkiye'ye yeni gelende memleketim için çok
üzülüyordum."

(İslam Məmmədli)

"Sonuçta babam diyen oldu."

(Elnur Hətemov)

" Bir halkın gelişmesi denildikte önce halkın
kültürünün gelişmesi anlamına geliyor."

(Ceyhun Şıhamirov)

-ıp zarf-fiil ekinin *-ıb*'lı şekli de vardır:

Örnekler: gelip çıxdı, oğuyub öyrenmiş, vb.

- **-ma / -me isim-fiil eki ile -mak / -mek mastar ekinin yanlış kullanımı:**

Örnekler: "Ben de Türkiye'de okumak şansı kazandım."
(Muzaffer Abdullayev)
"Benim geçmişte yaşamağımın da bir sebebi var."
(Yaşar Novruzov)

-*ma / -me* isim-fiil ekini kullanmadıkları için *-mak / -mek* mastar ekindeki "k" sesini yumuşatarak "ğ" haline getiriyorlar veya aynı şekilde bırakıyorlar.

Örnekler: okumaka, bilmeğın, etmeğı vb.

Azeri Türkçesinde mastar eki kalın ünlülerden sonra -mag'dır.

- **Aidiyet bildiren -ki ekinin kalın biçimini kullanarak ünlü uyumuna uydurmaktadırlar.**

Örnekler: yanındaki, hayattaki, sağındaki vb.

b. Köklerdeki Farklılıklar:

Gerek fiil köklerindeki bazı farklılıklar gerekse isimlerdeki değişiklikler de dikkat edilmesi gereken hususlardır. Bazı örnekler verelim:

Bazı fiiller: gétmek, éşitmek, goymag, gonmag, çıbmag, asdırmag, baıbmag, oğumag, daramag, saıılanmag, döymeg, gebul et-, söhbet, élemek, é'tiraz et-, komanda éle- (kumanda etmek), razılaıbmag, öyrenmek, yaııalamag vb.

Bazı isimler: gomııu, yağmır, ireli (ileri), torpaıı, eskik, üz (yüz), gözél, pehriz, söyüd, öyüd, tikan (diken), gardaıı, müellim, govurma, gala (kale), gırıı, elamet, veten, telebe, şert, heber, gürbet, çehiz (çeyiz), keyik, güleş (güreş), gaııov (kaııağı), saııısı, barmag, palçıg vb.

Bütün bu farklılıklar bazı ses değıışmelerinin ortaya çıkardığı hususlardır. Bunların dııında bilinmesi gereken bazı fiiller de vardır:

Örnekler: kömek élemek (yardım etmek)
aparmag (götürmek)
yaranmag (kurulmak)
doğulmag (doğmak)
düşmek (inmek) vb.

III. A. 2. KAZAK TÜRKÇESİNDEKİ EK ve KÖKLERDEKİ FARKLILIKLAR:

a. Eklerdeki farklılıklar:

- Kişi eklerindeki farklılıklar:

Teklik 1. kişi: j ve c'den başka ünsüzler ve ünlülerden sonra -mın/-min, z ve c'den sonra -bın/-bin, sert ünsüzlerden sonra -pın / -pin

Örnekler: Men okuşımın (Ben öğrenciyim)
Men okuşı emespin (Ben öğrenci değilim)

Teklik 2. kişi: -sıñ, -siñ / -sız, -siz

Örnekler: Sen jatsıñ (Sen yabancısın)
Jatsız (Yabancısınız)

Teklik ve çokluk 3. kişi: isim, sıfat, sayı ve zamirlerde yok.
Fiillerde: -dı, -di / -tı, -ti

Örnekler: Balasın erkeletti. (Çocuğunu nazlandırdı, şımarttı.)
Tırnalar keledi. (Turnalar geldi.)

Çokluk 1. kişi: c,z,m,n'den başka yumuşak ünsüz ve ünlülerde -mız / -miz, c,z,m,n'den sonra -bız / -biz, sert ünsüzlerden sonra -pız / -piz

Örnekler: süyemiz (seviyoruz), adambız (adamız), Kazakpız (Kazağız) vb.

Çokluk 2. kişi: -sıñdar, -siñder / -sızdar, -sizder

Örnekler: sender barıpsıñdar
(siz gitmiştiniz)
sizder barıpsızdar

İsim soylu kelimelerde olumsuzluk "emes" ile yapılır.

emespin (değilim)	emespiz (değiliz)
emessin (değilsin)	emessiñder (değilsiniz)
emessiz (değilsin)	emessizder (değilsiniz)
emes (değil)	emes (değiller)

Örnek: Sizder jat emessizder. (Sizler yabancı değilsiniz.)

- Ad durum eklerindeki farklılıklar:

- *Tamlayan durumu:* -nıñ, -niñ / -dıñ, -diñ / -tıñ, -tiñ

Örnek: "Çünkü bu babalarımızdın yeri."

(Liazzat Aitbaeva)

- *Belirtme durumu:* -nı, -ni / -dı, -di / -tı, -ti

Örnek: "Türkiye'ni ve Kazakistan'dı karşılaştıra olabilir."

(Aynur Maydanova)

- *Yönelme durumu:* -ga, -ge / -ka, -ke / Teklik 1. ve 2. iyelik eklerinden sonra -a, -e

Örnekler: "O zamandan Almatı'ga"

(Almas Rimov)

Kazak Türkçesi:

"Atka minemin" (Ata biniyorum.),

"Men elime baramın" (Ben ülkeme gidiyorum.) vb.

- *Bulunma durumu:* -da, -de / -ta, -te

Örnekler: "Ankara'da turamın" (Ankara'da oturuyorum.)

"Mektepte okıp jatırmın" (Okulda okuyorum.) vb.

- *Çıkma durumu:* Ünlülerden ve m,n,ñ ünsüzleri dışındaki ünsüzlerden sonra -dan/-den, sert ünsüzlerden sonra -tan/-ten, m,n,ñ'den ve 3. kişi ekinden sonra -nan/-nen

Örnekler: "Kaladan kelemin" (Şehirden geliyorum.)

"Attan tüsip jatır." (Attan iniyor.)

"Türkistan'nan kelemin" (Türkistan'dan geliyorum)

- Çokluk ekleri:

Ünlü ve r,v,y'den sonra -lar/-ler, yumuşak ünsüzlerden (r,v,y dışında) sonra -dar/-der, sert ünsüzlerden sonra -tar/-ter

Örnekler: konaktar (konuklar), üyler (evler) vb.

"Moğoldar bizim yerimizdi aldılar."

(Venera Sopbekova)

- Vasıta durumu eki:

Ünlü ve yumuşak ünsüzlerden sonra -men/-menen, z ve c'den sonra -ben/-benen, sert ünsüzlerden sonra -pen/-penen

Örnekler: "Yabancılar men "

(Sayan Ahimbekov)

Kazakça: Mıltıkpen koyan atamın. (Tüfikle tavşan avlıyorum.)

Tiliñmen jügürme, bilimmen jügür (Dilinle koşma, bilimle koş) vb.

Bağlaç durumundaki men/ben/pen (ile) ayrı yazılır.

Örnek: Tav men tastı su bozar. (Dağ ile taşı su bozar.)

- Zaman ekleri:

- Şimdiki zaman:

*. Fiil + -a/-e/-y + kişi eki (ünsüzlerden sonra -a / -e, ünlülerden sonra -y ile yapılır.)

Örnekler: uşadı (uçuyor), esedi (esiyor), tındaydı (dinliyor), keledi (geliyor) vb.

*. Fiil + -a/-e/-y + yardımcı fiil (jatır/jür/tur veya otır) + kişi eki veya -ıp/-ip/-p + yardımcı fiil + kişi eki

Örnekler: kele jatır (geliyor), okıp jatır (okuyor), jügürip jür (koşuyor), jazıp otır (yazıyor), jep jatır (yiyor) vb.

Soru ba/be, ma/me ile yapılır.

Örnekler: Jazıp jatırsın ba? (Yazıyor musun?)
Jügürüp jür me? (Koşuyor mu?)

Olumsuz soru ise şöyle yapılır:

Örnekler: Almaysın ba? (Almıyor musun?)
Jemeysin be? (Yemiyor musun?)
Jazbaydı ma? (Yazmıyor mu?)
Ketpeysin be? (Gitmiyor musun?)

- Bilinen Geçmiş Zaman:

*. -dı/-di, -tı/-ti (Türkiye Türkçesindeki gibidir. Ancak yuvarlak biçimleri yoktur.)

Örnekler: kördim (gördüm), jazbadım (yazmadım), ayttım (söyledim) vb.

*. -gan/-gen, -kan/-ken

Örnek: körgenmin (gördüm) vb.

İsim ve sıfatlardan sonra "edi" ile yapılır.

Örnekler: Jaksı edim (İyiydim), Üyde edim (Evdeydim), Ol bu yerde emes pedi? (O bu yerde değil miydi?) vb.

Türkiye Türkçesindeki imek fiilinin karşılığıdır.

- Öğrenilen Geçmiş Zaman:

-ıp/-ip/-p

Örnekler: Ol mektepke barıptı. (O okula gitmiş.)
Olar oylaptı. (Onlar düşünmüşler.) vb.

Olumsuzuz: -map/-mep, -bap/-bep, -pap/-pep

Örnekler: Ol bermepiti. (O vermemiş.)
Men barmappın. (Ben gitmemişim.) vb.

Olumsuzuz: -mas/-mes, -bas/-bes, -pas/-pes

*. (Yakın gelecek zaman) Fiil + -galı/-geli, -kalı/-keli + yardımcı fiil + Kişi eki

Örnekler: Men barğalı jatırmin. (Ben hemen gideceğim.)

- Birleşik Zamanlar:

Örnekler: "Men baratınmın" (Ben gidiyorum) Hikâye
"Ol barıp edi" (O gitmişti) Hikâye
"Ol aytkan eken" (O söylemişti) Hikâye
"Sizder bargansızdar." (Sizler gitmiştiniz) Hikâye
"Alğan ekensin." (Almışsın.) Rivâyet
"Men alsam eken." (Alsaymışım) Hikâye
"Biz keler bolsak..." (Biz geleceksek) Şart

- Kipler:

- *Gereklilik kipi:*

*. -uv, -üv, -v + kerek

Örnek: "Jazuvım kerek." (Yazmalıyım.)

*. -uv, -üv, -v + teyis(ti)

Örnek: "Jazuvım teyis." (Yazmalıyım.)

- *Emir kipi:*

Örnekler: "Sizder kelinizder." (Sizler geliniz.)
"Ol aytpasın." (O söylemesin.)

- *Yeterlilik kipi:*

al - fiili kullanılarak yapılır. Fiil + a/e/y +al- + kip eki + Kişi eki

Örnekler: "bara alamın." (gidebilirim.)
"söley almadım." (Söyleyemedim.)

- **Sıfat-fiil ekleri:**

- -ğan/-gen, -kan/-ken

Örnek: "Mağan kelgen bolmadı." (Bana gelen olmadı.)

- -ar (-er, -r)

Örnek: "Kitap okır kim?" (Kitap okuyan kim?)

- - atın (-etin, -ytın, -ytin)

Örnek: "Üyge baratın jok pa?" (Eve gidecek olan yok mu?)

- **Zarf-fiil ekleri:**

- -ıp (-ip, -p)

Örnekler: alıp, karap (bakıp), körüp vb.

- -a (-e, -y)

Örnekler: körsete körsete, kele kele, söyley söyley vb.

- -ğanda (-gende, -kanda, -kende)

Örnek: "Kaza bolğanda eki kisi carakattangan."
(Kaza olunca iki kişi yaralanmış.)

- -ganşa (-genşe, -kanşa, -kenşe)

Örnek: "Aygül kelgenşe boran soğatın sıyaktı."
(Aygül gelinceye kadar fırtına çıkacağa benziyor.)

-ğalı (-geli, -kalı, -keli)

Örnek: "Ol barğalı öte bolup." (O gideli çok olmuş.)

- -may (-mey, -bay, -bey, -pay, -pey)

Örnek: "Ol mağan aytpay barıptı."
(O bana söylemeden gitmiş.)

- **Yapım ekleri:**

- *İsimden isim yapan eklerden dikkat edilmesi gerekenler:*

-lık (-lik, [z,m,ñ, n, l'den sonra] -dık, -dik, [p,,ş,t,k,den sonra] -tık, -tik)

Örnekler: bastık (başlık), joktık (yokluk), ulttık (millî),
balalık vb.

-lı sıfat eki: (-lı/-li, -dı/-di, -tı/-ti)

Örnekler: akıldı, körikti (güzel), kadırlı vb.

-ki aitlik eki: (-gı/-gi, -kı/-ki)

Örnekler: kıskı (kıştaki), ertengi (yarınki) vb.

-şı,-şi: [Türkiye Türkçesindeki -cı (-ci, -çı, -çi) eki]

Örnekler: dükenşi (mağazacı), üy karavşı (kapıcı) vb.

- *İsimden fiil yapan eklenden önemlileri:*

-kar (-ker-, -gar-/ger-)

Örnekler: kıskaruv (kısalmak), baskar- (başçılık etmek,
yönetmek)

-ay- (-ey-)

Örnekler: Sarğayuv (sararmak), kartayuv (ihtiyarlamak) vb.

-la- (-le-, -da-, -te-)

Örnekler: oylav (düşünmek), eseptev (hesaplamak) vb.

- Fiilden isim yapan eklerden önemlileri:

-ma (-me, -pa/-pe, -ba/-be)

Örnekler: baskarma (yönetme), baspa (basma, matbaa) vb.

-uv (-üv, -v)

Örnekler: kaytuv (geri dönmek), tüsüv (inmek), karav (bakmak) vb.

-ğış (-giş, -kış/-kiş)

Örnekler: körsetkiş (gösterge), kergiş (gergef), ötkizgiş (iletken) vb.

- Fiilden fiil yapan eklerden önemlileri:

-ğız- (-giz-, -kız/-kiz-)

Örnekler: turğızuv (durdurmak), aytkızuv (söyletmek) vb.

-tır/-tir

Örnekler: keltirüv (getirmek), öltirüv (öldürmek), salıstırmalı (karşılaştırmalı) vb.

b. Köklerdeki Farklılıklar

Kazak Türkçesindeki fiiller ve isimlere dikkat edilirse Ana Türkçe ile ilgi kurmak kolaylaşır. Bazı örnekler verecek olursak;

Bazı fiiller: aytuv (söylemek), oylav (düşünmek), kaytuv (geri dönmek), ketüv (dönmek), tüsüv (inmek), жүгірүв (koşmak), көтеріу (kaldırmak), өтіу (geçmek), күтіу (beklemek), тігу (saklamak), алып бару (götürmek), сүйу (sevmek), беру (vermek), түсіну (anlamak), көрсету (göstermek), бару (varmak, gitmek), ағу (akmak),

Bazı isimler: тағам (yemek), орын (yer) күн (gün), үй (ev), сорпа (çorba), өш (öç), тамір (damar), түе (deve), жеті (yedi), пәкір (fakir), піл (fil), көл (göl), көйлек (gömlek), ағым (akım), кәлі (halı), қораз (horoz),

demalıs (istirahat), jutım (yudum), bar (var), jok (yok), kırık (kırk), teris (ters), taza (taze), palav (pilav)

Ses değişmelerine dikkat edilecek olursa anlamakta zorluk çekilmemekle birlikte, bazı fiil ve isimleri bilmenin önemli olduğu da açıktır.

Örnekler: onay (kolay), äser (etki), kol (el), karav (bakmak), top (grup), jılı (ılık), maktav (methetmek), mılık (tüfek), serik (uydu), körpe (yorgan) vb.

III. A. 3. KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ EK ve KÖKLERDEKİ FARKLILIKLAR:

a. Eklerdeki Farklılıklar:

- Kişi eklerindeki farklılıklar

Teklik 1. kişi eki: -mın (-min, -mun/-mün)

Örnekler: "Men advokatmın." (Ben avukatım.)
"Men advokat emesmin." (Ben avukat değilim.)

Teklik 2. kişi eki Türkiye Türkçesindeki gibidir: -sın (-sin, -sun/-sün)

Örnek: "Sen erten mektepke gelbeysin."
(Sen yarın okula gelmeyeceksin)

Teklik 2. kişinin nazik ifade biçimi de vardır:

Örnek: "Siler bul cerde turist emesiner."
("Siz burada turist değilsiniz.")

Teklik 3. kişi Türkiye Türkçesindeki gibidir:

Örnek: "O (Al) mugalim." (O öğretmen.)

Çokluk 1. kişi eki: -bız (-biz, -buz/-büz)

İmek fiilinin olumsuzluğu: emespiz

Örnekler: "Biz ayakta advokat bolobuz."
(Biz sonunda avukat olacağız.)
"Biz okuvçu emespiz." (Biz öğrenci değiliz.)

Çokluk 2. kişi eki de Türkiye Türkçesindeki gibidir: -sın (-sin, -sun/-sün)

Örnek: "Siz üniversitede mugalimsiniz."
(Siz üniversitede öğretmensiniz.)

Çokluk 2. kişi ekinin de nazik ifade biçimi vardır:

Örnek: "Sizder benimçe Ankara'dan kele catasızdar."
(Sizler bence Ankara'dan geliyorsunuz.)

Kişi zamirinin de değişmekte olduğuna dikkat etmek gerekir.

Çokluk 1. kişi de teklik 3. kişi gibi yapılır. Çokluk eki almaz. Kişi zamiri değişiktir.

Örnek: "Alar Ankara üniversitesinin okuvçuları emes."
(Onlar Ankara Üniversitesinin öğrencileri değil.)

- Ad durum eklerindeki farklılıklar:

- Tamlayan durumu:

Ünlülerden sonra: -nın (-nin, -nun/-nün)

Tonlu ünsüzlerden sonra: -dın (-din, -dun/-dün)

Sert ünsüzlerden sonra: -tın (-tin, -tun/tün)

Örnekler: "Atanın canındaki kim?" (Babanın yanındaki kim?)
"Mugalimdin tuulgan күнү."
(Öğretmenin doğum günü)
"O çemadandı oturguçtun üstünö koy."
(O bavulu sandalyenin üstüne koy.)

- Belirtme durumu:

Ünlülerden sonra: -nı (-ni, -nu/-nü)

Ünsüzlerden sonra: -dı (-di, -du/-dū)

Sert ünsüzlerden sonra: -tı (-ti, -tu/-tü)

Örnekler: "Keçe apanı kördüm." (Dün anneni gördüm.)
"Bul oturguçtu maga beresinbi?"
(Bu sandalyeyi bana verir misin?)
"Biz mugalimdi abdan süyöbüz."
(Biz öğretmeni çok seviyoruz.)

- Yönelme durumu:

Ünlü ve tonlu ünsüzlerden sonra: -ga (-ge, -go/-gö)

Sert ünsüzlerden sonra: -ka (-ke, -ko/kö)

Örnekler: "Emil mugalimge kitepterin berdi."

(Emil öğretmene kitaplarını verdi.)
"Alinin canındaki oturguça oturun."
(Ali'nin yanındaki sandalyeye oturun.)

- **Bulunma durumu:**

Ünlü ve tonlu ünsüzlerden sonra: -da (-de, -do/-dö)
Sert ünsüzlerden sonra: -ta (-te, -to/-tö)

Örnekler: "Bizdin mugalimde kooz bir kitep bar."
(Bizim öğretmende güzel bir kitap var.)
"Bul sabakta emne bar?" (Bu derste ne var?)

- **Çıkma durumu:**

Ünlü ve tonlu ünsüzlerden sonra: -dan (-den, -ton/-tön)
Sert ünsüzlerden sonra: -tan (-ten, -ton/-tön)

Örnekler: "Okuuçular mugalimden bilim alısat."
(Öğrenciler öğretmenden bilim alıyorlar.)
"Ecesi sindisin oturguçtan turguzdu."
(Ablası kız kardeyini sandalyeden kaldırdı.)

3. kişi iyelik ekinden sonra: -nan (-nen, -non/-nön)

Örnekler: üyünön, kolunon vb.

- **Çokluk ekleri:**

Ünlülerden ve y'den sonra: -lar (-ler, -lor/-lör)
Yumuşak ünsüzlerden sonra: -dar (-der, -dor/-dör)
Sert ünsüzlerden sonra: -tar (-ter, -tor/-tör)

Örnekler: "Emneleri kıldın?" (Neleri yaptın?)
"TÖMERge kimder kelişti." (TÖMER'e kimler geldi?)
"Üydö kitepter var." (Evde kitaplar var.)

- **Zaman ekleri:**(Dıykanov, 1990:284-288)

- Şimdiki zaman: Basit ve mürekkep olarak iki türü vardır:

*. **Basit türü:**

Örnekler: "Bala beşikte catat." (Çocuk beşikte yatıyor.)
"Ayyu bul cerde çaşayt." (Aynı burada yaşıyor?)
"Çırak terezede turat." (Mum pencerede duruyor.)
"Rahat universitette okuyt."
(Rahat üniversitede okuyor.)

*. *Mürekkep türü:*

Örnekler: "Okup turat." (Okuyor.)
"Şamal kele catat." (Rüzgâr geliyor.)
"Akkan suu aga beret."
(Akan su akmaya devam eder.)
"Çöp çıkıp catat." (Ot çıkıyor.)

Örneklerden de görüldüğü gibi şimdiki zaman, basit türünde ünsüzle biten fiillere **-a (-e, -o, -ö)**, ünlüyle biten fiillere **-y** eki getirilerek yapılmaktadır.

Yardımcı fiil aldığı biçimlerde ise **-a/-e** veya **-ıp (-ip, -up/-üp)** eki getirilerek yapılmaktadır.

Örneklerdeki fiillerin dışında otur- ve cür- yardımcı fiilleriyle de yapılır.

Olumsuzluk eki ise;

Ünlü ve tonlu ünsüzlerinden sonra **-ba-(-be-, -bo-/bö-)**

Sert ünsüzlerden sonra **-pa- (-pe-, -po-/pö-)**'dür.

Örnekler: karabadı (bakmadı), catpa (yatma),
"Men kelbey catam." (Ben gelmiyorum.) vb.

- Geçmiş zaman: 3'e ayrılır.

- *. Berki (Beriki) ötkön çak,
- *. Bayırkı (Evvelki, geçmişteki) ötkön çak,
- *. Adat (adet) ötkön çak

Berki ötkön çak 2'ye ayrılır:

- a) **-dı/-di, -di/-du/-dü, -tı/-ti, -tu/-tü**
- b) **-ıptır/-ptur** vb.

Örnekler: "Sabakka Aliden murun Asan geldi."
(Derse Ali'den önce Asan geldi.)
"Bala oynoptur." (Çocuk oynamış.)

Bayırkı ötkön çak da ikiye ayrılır:

- a) **-gan (-gen, -gon/-gön), -kan (-ken, -kon/-kön)**
- b) **-gan eken (-gen eken, -gon eken/-gön eken)**
-kan eken (-ken eken, -kon eken/-kön eken)

Örnekler: "Men körgönümün" (Ben gördüm.)
"Al İstanbulga ketken eken." (O İstanbul'a gitti.)

Adat ötkön çak ise -çu/-çü ekiyle yapılır.

Örnek: "Al üyge barçu." (O eve gitti.)

Geçmiş zaman cümlesine ro (go) sözü eklenebilmektedir. Bu tahmin anlatır.

Örnek: "Asan kелgen еken go." (Asan gelmiştir.)

- Gelecek zaman: (Keler çak)

Gelecek zaman ile geniş zamanı karşılamaktadır. İki türlü yapılır:

1. -a (-e, -o, -ö), ünlülerden sonra: -y

2. -ar (-er, -or, -ör), ünlülerden sonra: -r

Örnekler: "Men kitep alamın." (Ben kitap alacağım.)

"Sen kitep alasin." (Sen kitap alacaksın.)

"Sen kitep alarsın." (Sen kitap alırsın.)

"Men kitep albaymın." (Ben kitap almayacağım.)

"Bul oturguçu maga beresinbi?"

(Bu sandalyeyi bana verir misin?) vb.

Bunların dışında bir de niyet ifâde eden gelecek zaman vardır: -mak (-mek, -mok/-mök) ile -makçı (-mekçi, -mokçu/-mökçü) ekleriyle yapılır.

Örnekler: "barmakçımın." (Gitmek istiyorum.)

"Okumokçu." (Okumak istiyor.)

- **Kip ekleri:** (Dıykanov, 1990:280-283)

- **Emir kipi**

kütüü (beklemek) fiili

Olumlu

Men -

Sen küt

Al kütsün

Biz -

Siz kütün(üz)

Alar kütüşsün

Siler kütkülö

Sizder kütünüzdör

Olumsuz

-

kütpö

kütpösün

-

kütpönüz

kütüşpösün

kütpögülö

kütpönüzdör

Örnek: "Meni mekteptin aldında küt."

(Beni okulun önünde bekle.)

Fiilin hallerini kısaca şöyle örneklendirebiliriz:

1. Şart: "Men alasam."

2. Dilek: "Men bargay elem."

3. Niyet: "Men kelmekmin."

4. Rica: "Men bereyinçi."

5. Pişmanlık: "Men körsömçü."

6. Yalvarış: "Sen ala koy."

7. İsteme, Arzu (Emir): "Men turayın." "Al tursun"

- *İstek kipi*: -ğı (-gi, -ğu/-gü) eki ile "bar" veya "kel-" fiili gelir.

Örnek: "barğım bar." (gidesim var.)

- *Dilek kipi*: -sa (-se, -so/-sö)

Türkiye Türkçesinden farkı yuvarlak şekillerinin olması ve 2. ve 3. çokluk kişilerinin değişik olmasıdır:

Örnekler: alsam, alsañ, alsa, alsak, alsañar, alışsa

- *Yeterlilik* şekli şöyle yapılır: -a (-e, -o/-ö, y) ile al- fiili.

Örnekler: "küte alamın." (bekleyebiliyorum.)
"bara albaymın." (gidemiyorum.)

- *Gereklilik*:

Örnekler: "Erten erte turuum kerek."
(Yarın erken kalkmam gerek.)
"Üygö kaytuum kerek."
(Eve dönmem gerek.)

- *Birleşik zamanlar*:

- *Hikâye*: "ele" (idi) kelimesiyle yapılır.

Örnekler: "körgeñ elem." (görmüştüm.)
"alğan ele." (almıştı) vb.

- *Rivâyet*: "eken" (imiş) kelimesiyle yapılır.

Örnekler: "berer eken" (verirmiş) "kelse eken" (gelseymiş)

- *Şart*: "bol-", fiiline -sa/-se, so/-sö ekleri getirilir:

Örnekler: "keler bolso" (gelirse)
"süygön bolsa" (sevmişse) vb.

- *Soru biçimleri*:

Ünlü ve tonlu ünsüzlerden sonra: -bı (-bi, -bu/-bü) ekleriyle,
Sert ünsüzlerden sonra ise: -pı (-pi, -pu / -pü) ekleriyle yapılır.

Örnekler: "Sizder cuma künü bizdin üygö konoko kelesizderbi?"

(Sizler cuma günü bizim eve misafirlığe gelecek misiniz?)

"Alar gelişbedibi?" (Onlar gelmediler mi?) veya
"Alar gelişken çok pu?" (Onlar gelmediler mi?) vb.

- Sıfat-fiil ekleri:

- *-gan (-gen, -gon/-gön):* -kan (-ken, -kon/-kön)

Türkiye Türkçesindeki -an/-en sıfat-fiil ekinin karşılığıdır.

Örnekler: "Kelgen kim?" (Gelen kim?)

"Bu cerge oturğan çokpu?" (Buraya oturan yok mu?)

- *-ar (-er, -or/-ör):*

Örnekler: "keler cıl" (gelecek yıl)

"bolor iş", (olacak iş) vb.

- *-bas (-bes, -bos)*

Örnekler: "bolbos iş" (olmayacak iş)

"oturulbas cer." (oturulmayacak yer) vb.

- Zarf fiil ekleri:

- *-p (-ıp/-ip, -up/-üp)*

Örnekler: "Kitep okup ketti." (Kitap okuyup gitti.)

"Tamak alıp kel." (Yemek alıp gel.)

"p" ile biten fiillerde ünlü uzar:

Örnek: "teep" (tepip), "Eşikti caap ketti" (Kapıyı kapayıp gitti.)

"m" ile biten fiillerde ise ekin ünlüsü düşer, fiilin ünlüsü uzar.

Örnek: "taamp" (damlayıp)

- *-dıǵı için* (Yuvarlak şekilleri de vardır.)

Örnekler: "Çarçagandığım üçün köp uktadım."

(Yorulduğum için çok uyudum.)

"Atam köptön beri bolbogondıǵu üçün abdan sagındım."

(Babam çoktan beri olmadığı için çok özledim.) vb.

- *-ǵanı (-geni, -ǵonu/-gönü), -kanı (-keni, -konu/-könü)*

Örnek: "Mugalimdı körgönü keldim."

(Öğretmeni görmek için geldim.)

- *-ǵıça (-giçe, -ǵuça/-güçe), -kıça (-kiçe, -kuça/-küçe)*

Örnek: "Üygö bargıça süylöştük."

(Eve varıncaya kadar söyleştik.)

- *-bay* (-bey, -boy/-böy), *-pay* (-pey, -poy/-pöy)

Örnek: "Kitepti körböy alba." (Kitabı görmeden alma.)

- *-mayınça* (-meyinçe, -moyunça/-möyünçe)

Örnek: "Kitepti mugalimge bermeyinçe ketpe."
(Kitabı öğretmene vermeden gitme.)

- *-bastan* (-besten, -boston/-böstön), *-pastan* (-pesten, -poston/-pöstön)

Örnek: "Kitepti atpastan köp oylo."
(Kitabı atmadan çok düşün.)

- **Yapım ekleri:**

- **İsimden isim yapan ekler:**

*. -luu (-lüü, -duu/-düü, -tuu/-tüü)

Örnekler: kımbattuu (kıymetli), akılduu (akıllı) vb.

*. -lık (-lik, -luk/-lük) d ve t'li biçimleri de vardır:

Örnekler: cakşılık (iyilik), cıldık (yıllık), tüşöktük (döşeklik)

Bu ek ayrıca mensubiyet(-î) ekini de karşılar:

Örnekler: "uluttuk" (millî), filosofiyalık (felsefî) vb.

*. -laş (-leş, -loş/-löş), -doş ... : Türkiye Türkçesindeki -daş ekidir.

Örnekler: "coldoş (yoldaş), doorloş (çağdaş) vb.

*. -çıl (-çil, -çul/-çül)

Örnekler: terçil (çok terleyen), caançıl (yağmurlu) vb.

*. -köy

Örnekler: amalköy (hilekâr, kurnaz), namısköy (alınan) vb.

*. -çan (-çen, -çon/-çön)

Örnekler: köynökçön (Tek bir gömlek giyinmiş halde), tonçon vb.

*. -gıç (-giç, -guş/-güş)

Örnekler: sarğıç (sarı renkli), kögüş (mavimsi, açık mavi) vb.

*. -çilik

Örnekler: tengçilik (müsavat), caşçılık (gençlik) vb.

*. -man

Örnekler: alarman (alacak olan kimse), bererman (verecek olan kimse) vb.

- İsimden fiil yapan ekler:

*. -la-, (-le-, -lo-/lö-), -da- (-de, -do/-dö), -ta- (-te-, -to-/tö-)

Örnekler: biyle- (oynamak), ırda- (şarkı söylemek), köktö- (yeşillenmek) vb.

*. -sa- (-se-, -so-/sö-)

Örnekler: köksö- (arzu etmek), suusa- vb.

*. -ık- (-ik-, -uk-, -ük-)

Örnekler: birik- (birleşmek), karık- (kardan göz kamaşması.), közük- (gözükmek) vb.

- Fiilden isim yapan ekler:

*. -kın (-kin, -kun/-kün)

Örnekler: uçkun (kıvılcım), tutkun (hapis, esir), vb.

*. -mal (-mel, -mol/-möl)

Örnekler: oromol (baş örtüsü), taşımāl (satırdan satıra geçirme işareti -yazıda-) vb.

*. -ma

Örnekler: sayma, sızma vb.

*. -ak

Örnekler: korkok, söylök vb.

*. -gır, -gir

Örnekler: algır (iyi alan), bilgir (bilgiç)

*. -çaak, -çEEK

Örnekler: tırışçaak (büzülen), erinçEEK (üşengeç)

*. -ğıç (-giç, -ğuç/-güç)

Örnekler: bilgiç, sözgiç, oturğuç (sandalye) vb.

*. -u/-ü, -o/-ö

Örnekler: kirü (giriş), okuu (okuma) vb.

*. -uuçu (-üüçü, -ooçu/-ööçü)

Örnekler: okutuuçu (öğretmen), surooçu (soran) vb.

*. -iç (-iç, -uç/-üç)

Örnekler: süyünüç (sevinç), ötünüç (rica) vb.

*. -rman (-arman, -erman)

Örnekler: alarman (alıcı), okurman (okuyucu) vb.

- Fiilden fiil yapan ekler:

*. -gız (-giz, -guz/-güz)

Örnekler: turguz-, cetkiz- vb.

*. -dır (-dir, -dur/-dür), -tır (-tir, -tur/-tür)

Örnekler: bastır-, küldür- vb.

*. -kar (-ker, -kor/-kör)

Örnekler: ötkör- (geçir-), бүtkör- (bitir-)
Sonu z'li de olabilir. (ötköz-) vb.

*. Olumsuz fiil yapan -ma, -me eki Kırgız Türkçesinde ünlü ve tonlu ünsüzlerden sonra: -be/-be, -bo/-bö, sert ünsüzlerden sonra: -pa/-pe, -po/-pö biçimindedir. catpa- (yatma-), okuba- (okuma-) vb.

b. Köklerdeki Farklılıklar:

Kırgız Türkçesindeki kelimelerin köklerine dikkatle bakmak gerekmektedir. Çünkü, ilk anda bazı kelimeleri anlamakta zorluk çekilebilir. Bazı örnekler verecek olursak:

Bazı fiiller: sagın- (özle-), gör- (seyret-), tile- (dile-), kaal- (iste-), küt- (bekle-), ukta- (uyu-), basta- (başla-), tüşün- (anla-), oylo- (düşün-), ket- (git-), sın- (kırıl-), kara- (bak-), ber- (ver-), toktoo (dur-), tıñdoo (dinle-), tuyuu (duy-) vb.

Bazı isimler: pil (fil), bakır (fakir), köbük (köpük), çeçek (gül), çirik (çürük), cınıstık (cinsiyet), tüşök (döşek), bölmö (oda), kazal (gazel), keçe (dün), kooz (güzel), cer (yer), dükön (mağaza), kitep, asman (asuman, gök), üy (ev), nerse (nesne), birge (beraber), biyik (büyük), konok (konuk), şaar

(şehir), ayıl (ağıl, köy), mugalim (muallim),
mayram (bayram), künöö (günah), kırman (harman),
ayran (hayran), aziret (hazret), kor (hor), urmat
(hürmet), çaç (saç), cay (yaz), camğır (yağmur),
cürök (yürek), cılan, cetim (yetim) vb.

Kırgız Türkçesinde bazı kelimeler k ile başlıyor ama g okunuyor. (Yazı ile telâffuzda fark var.)

Örnekler: kel- (gel- okunuyor.)
kelin (gelin okunuyor.) vb.

III. A. 4. ÖZBEK TÜRKÇESİNDEKİ EK VE KÖKLERDEKİ FARKLILIKLAR:

a. Eklerdeki Farklılıklar:

- Kişi eklerindeki Farklılıklar:

Teklik 1. kişi eki: -man

Örnek: "Kızım senga aytaman, kelinim sen eşit."
(Kızım sana söylüyorum, gelinim sen işit.)

Teklik 2. kişi eki: -san

Örnek: "Birovga çukur kazısang, özing yıkılasan."
(Birisine çukur kazarsan kendin düşersin.)

Teklik 3. kişi eki: Türkiye Türkçesindeki gibidir.

Örnek: "U seni körgan." (O seni görmüş.)

Çokluk 1. kişi eki: -miz.

Örnek: "Biz şaharga barmaymiz." (Biz şehre gitmiyoruz.)

Çokluk 2. kişi eki: -siz

Örnek: "Bugun işlamaysiz." (Bugün çalışmıyorsunuz.)

Çokluk 3. kişi eki: Türkiye Türkçesindeki gibidir.

Örnek: "Ular Kolhozlardan kaytıb keldi(ler)."
(Onlar Kolhozlardan geri geldiler.)

- İyelik ekleri:

Türkiye Türkçesindeki gibi olmakla birlikte eklerin kalın ve yuvarlak biçimleri yoktur. İkinci kişi ekleri de nazal n (ng)'lidir.

Örnekler: âtam, âtang, âtasi, âtamiz, âtasiz, âtalari, kalamim, kalaming, kalami, kalamimiz, kalaminiz, kamlari vb.

- Ad durum ekleri:

- *Tamlayan durumu:* -ning

Örnekler: "Bizning âilamiz Fargâna şehrîde yaşaydi."
"Ularning maktablari." vb.

- *Belirtme durumu:* -ni

Örnekler: "Har işni yahşi." (Her işi iyi.)
"Ularni Buhara şehrîde kördik." vb.

- *Yönelme durumu:* -ga (-ka, -ka)

Örnekler: "Kibâbnı âlimga ber." (Kitabı alime ver.)
"Sırtka karadı." (Dışarıya baktı.)

- *Bulunma durumu:* -da

Örnekler: "Karımning akası Moskvada okıydı."
"Âting bârida yer tani âşin bârida el tani."

- *Çıkma durumu:* -dan

Örnekler: "Lokmân Hakimdan suradı."
"Cân dosting cânidan keçsa ham, mâl dosting mâlidan keçmas." vb.

Görüldüğü gibi zamir n'si kullanılmamaktadır.

- *Çokluk eki:* -lar

Örnekler: okıyapdılar, hürmat kıladılar, kiyimler, bálalar

- *Soru eki:* -mi (*Bitişik yazılır.*)

Örnekler: Balami (Çocuk mu?), Ularmi (Onlar mı?) vb.

Özbek Türkçesinde eklerin tek biçimlerinin olması diğer lehçelere göre bir farklılıktır. Ünlü uyumunun olmaması da tabiidir.

- Zaman ekleri:

- Şimdiki zaman:

*. Yapılmakta olan işlerin anlatıldığı 3 biçim vardır.

- Birincisi -yap ekiyle yapılmaktadır:

Örnekler: "Şundan keyin zarur bolyapti."
(Bundan sonra zaruri oluyor.)
"Meniñ maâşım yetmayapti."
(Benim maaşım yetmiyor.)

- İkincisi -yâtir ekiyle yapılmaktadır:

Örnek: "Ulardan surayâtirmiz."
(Onlara soruyoruz.)

- Üçüncüsü -mâkda ekiyle yapılmaktadır:

Örnek: "Tâng şabadası gır-gır esmâkda."
(Tan rüzgârı gır-gır esmektedir.)

*. Hemen yapılacağı anlatılan veya geniş zaman anlamı veren şimdiki zaman biçimi:

Ünlülerden sonra "-y", ünsüzlerden sonra "-a" ekiyle yapılır.

Örnekler: "Men Samarkandda okıyman."
(Ben Semerkand'da okuyorum.)
"Ertaga ketaman" (Yarın gidiyorum.)

"Kongil kongildan suv içadi."
(Gönül gönülden su içer.) vb.

*. Yardımcı fiillerle yapılan şimdiki zaman: (tur-, otir-, yat-, yür-) Hem fiile hem de yardımcı fiile "-ib" eki getirilerek yapılır.

Örnekler: "Kelib yâtibman", "kelib turibsan", "kelib otiribdi",
"kelib yüribman" vb.

- Bilinen Geçmiş Zaman:

*. Yakın geçmişi anlatan -di eki:

Örnekler: yazdim, keldim, otirdim vb.

*. Uzak geçmişi anlatan -gan eki:

Örnekler: yazganman, kalgansan, bargan vb.

- Öğrenilen Geçmiş Zaman:

*. -(i)b

Örnekler: yazıbman (yazmışım), okıbsan, beribdi vb.

*. İhtimal anlatan -gandır eki:

Örnekler: yazgandır (yazmıştır), okıgandırsan
(okumuştundur) vb.

- *Gelecek Zaman:*

*. -acak

Örnekler: yazacakman, kelacak, otırmayacak vb.

*. -ğay

Örnek: "Nasib bolsa bârğaymız, nasib bolsa kelğaymız."
(Nasib olursa varacağız, nasib olursa geleceğiz.)

*. -mâkçi (-mak istemek)

Örnek: "Ankaranı ziyaret kılmâkçi edi."
(Ankara'yı ziyaret etmek istiyordu.)

Olumsuz "emes" ile yapılır. "Körmâkçi emesman." gibi.

- *Geniş Zaman: -(a)r*

Örnek: "Zar gadrini sarraf bilir."
(Cevherin kadrini sarraf bilir.)

Olumsuz "-mas" eki ile yapılır:

Örnek: "Bâla yiğlamasa âna sut bermas."
(Çocuk ağlamasa ana süt vermez.)

- *Emir/İstek Kipi:*

Örnekler: Men barayin / Men baray (Ben gideyim, istek)
Sen kelgin / Sen kel (Sen gel, emir)
U okısın / U yazsın (Emir)
Biz kaldıraylık (Biz kaldıralım, istek)
Siz baring/aringiz / baringlar (Siz varınız, emir)
Ular okısın / okısınlar (Onlar okusunlar, emir)

- *Gereklilik Kipi: "kerak" kelimesiyle yapılır.*

(Fiil + (i)ş + iyelik eki + kerak)

Örnekler: "Hat yazışım kerak." (Mektup yazmam gerek.)
"Okışım kerak." (Okumam gerek.)

- *Yeterlilik Kipi: "âlmâk" yardımcı fiiliyle yapılır. Bitişik*

veya ayrı yazılır.

Örnekler: "Köra âldım." (Görebildim.)
"Körâldım." (Görebildim.)
"Köra âlmadım." (Göremedim.)

- *Hikâye Birleşik Zamanı:* e- (imek) fiiliyle yapılır.

*. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi: İlk fiil -gan veya -(i)b ekiyle biter.

Örnekler: "U tufli algan edi." (O ayakkabı almıştı.)
"Suv tâşib edi" (Su taşmıştı.)

*. Şimdiki Zamanın Hikâyesi: -(a) yatgan veya -mâkda ile yapılır.

Örnek: kelmâkda edi. (Geliyordu.)

*. Geniş Zamanın Hikâyesi: -(a)r (olumlusu), -mas (olumsuzu)

Örnekler: "Kança okır eding?" (Ne kadar okurdun?)
"Küzda havâ kanday bolar edi?"
(Sonbaharda hava nasıl olurdu?)
"Bugüangi işni ertaga koymas edi."
(Bugünkü işi yarına bırakmazdı.)

*. Dilek Kipinin Hikâyesi: "-sa edi"

Örnek: "Dost bolsa edi kelar edi."
(Dost olsaydı gelirdi.)

*. Gereklilik Kipinin Hikâyesi:

Örnek: "Müzey âldida Alişer Mevâiyning haykali bolişi
kerak edi."
(Müzenin önünde Alişer Nevai'nin heykeli
olmalıydı.)

İsim ve sıfatlardan sonra hikâye:

"İbârat edi." "Kanday kün edi." vb.

- *Rivâyet Birleşik Zamanı:*

Örnek: "Bâlalarga karar emişsiz."
(Çocuklara bakarmışsınız.)

- *Dilek-Şart Kipi:* -sa (Hem dilek, hem de şartı anlatır.)

Örnekler: "Äyning on beşi kârânğı bolsa, on beşi yâruğ."

(Ayın on beşi karanlık olsa, on beşi aydınlık.)
"Nân yemâkçı bolsang, otın taşışdan erinma!"
(Ekmek yemek istiyorsan, odun taşımaktan erinme?)

- *Sıfat-fiil ekleri:*

*. -gan

Örnekler: yazgan (yazan), okıgan (okuyan), bolgan (olan) vb.

*. -(a) yâtgan

Örnekler: "kelayâtgan" (gelmekte olan), "âkayâtgan" (akmakta olan) vb.

*. -(a) digan, -(y) digan

Örnekler: "yazadigan." (yazacak olan), "karaydigan" (bakacak olan) vb.

*. -ar, -mas

Örnekler: "kôrar közim", "süzülmas suv" vb.

- *Zarf-fiiller:*

*. -(i)b zarf-fiili Türkiye Türkçesindeki gibidir. Yalnız, ünlü ile biten fiillerden sonra "b" sesi gelir.

Örnek: "Tâğdan tüşib bâzârga bârdi, otinini sâtdi."
(Dağdan inip pazara gitti, odununu sattı.)

*. -masdan ("madan/-meden" anlamında)

Örnek: "Bir kitap okımasdan yâtma."

*. -may ("madan/-meden" anlamında)

Örnek: "Tohtamay yürdik." (Durmadan yürüdük.)

*. -günça ("incaya kadar" anlamında)

Örnek: "Üyga bârgünça kün kâraydi."
(Eve varıncaya kadan gün karardı.)

*. -gaç ("ince" anlamında)

Örnek: "Bâlanı körgaç tanıdı." (Çocuğu görünce tanıdı.)

*. -ganda ("dışı" zaman anlamında)

Örnek: "U kelganda balık tutgani bâramiz."
(O geldiği zaman balık tutmaya gidiyoruz.)

*. -gali ("-mak için" anlamında)

Örnek: "Kitap okıgali üyga ketaman."
(Kitap okumak için eve gidiyorum.)

*. -gani ("-mak için" anlamında)

Örnek: "Namus kılğanidan kelmadi."
(Utandığı için gelmedi.)

*. -a, -y : Tek başına kullanılmaz. Tekrar halinde veya birleşik fiillerde kullanılır:

Örnekler: "kela-kela" (gele gele), "uhlay-uhlay" (Uyuya uyuya), "köra başladı" (Görmeye başladı) vb.

- *Yapım ekleri:*

Özbek Türkçesinin diğer lehçelerden en önemli ayrılığı eklerin genellikle tek biçiminin bulunması ve ünlü ünsüz uyumuna girmemesidir. Eklerin yuvarlak değil, düz biçimleri bulunmaktadır. c'ler de ç'dir.

Örnekler: "-çi", "-çilik", "-nçi", "-lik", "-siz" gibi.
karâvçi, bağçilik, üçinçi, köplik, üysiz vb.

Ayrıca, Arapçadan gelen mensubiyet eki (-î), Özbek Türkçesinde -ıy veya -iy biçimindedir:

Örnekler: "kadimiy", "huhukıy", "milliy" vb.

Benzerlik ifadesi için -day/-dek ve -ça ekleri kullanılır:

Örnekler: "Koyday" (koyun gibi), "muzdek" (buz gibi), munday (bunun gibi), "âdatdagiça" (âdet olduğu gibi) vb.

*. *İsimden isim yapan ekler:*

"-lik" çok dikkat edilmesi gereken bir ektir. Çünkü, Türkiye Türkçesindekiyle karıştırılabilir. (-lı, -li, -lu, -lü anlamındadır.)

Örnekler: Ankaralik (Ankaralı), Üylik (Evli), tolík (dolu), ölük (ölü) vb.

-**çilik**

Örnekler: kütüphaneciilik, yalgançilik (yalancılık),
Özbekçilik (Özbek'e has örf ve âdetler) vb.

Bu örnekte de olduğu gibi "Özbekçilik" Özbek milliyetçiliği yapmak demek değildir.

-çan/-çang

Örnekler: kitâbçan (kitapsever), işçan (işsever) vb.

-iş

Örnek: kökiş (mavimsi)

-(i)mtir

kökimtir (mavimsi), kâramtir (siyahımsı) vb.

Küçültme ekleri:

Örnekler:

-gina (-kına, -kına)	: âzgina (azıcık)
-ça (Farsçadan)	: kuşça (kuşçuk)
-çâk / -çak	: kelinçak (gelincik , gelin)
-lâk (-alâk)	: tâylak (küçük toy)
-tây	: kencatây (küçük oğul)

Sayılar eklenen ekler:

Örnekler:

-ta	: ikkita (iki tane)
-tadan	: ontadan (onar)
-taça	: yaztaça (yüz kadar)
-lab	: yüzlab (yüzlerce)
âv(i)	: üçâv (üçümüz)
-âvlân	: üçâvlân (üçümüz)
-ala(si)	: üçalamiz (üçümüz), üçalasi (üçü)
-alâvi	: törtalâvi (dördü de)

Fars ve Tacik asıllı ekler:

-hâna	: işhâna (iş yeri)
-nâma	: roznâma (günlük yayın)
-kâr (-kar, -gar)	: pahtakâr (pamukçu)
-kaş	: suretkaş (fotoğrafçı)
-şunas	: tilşunas (dilci)
-saz	: saatsaz (saatçi)
-paz	: aşpaz (aşçı)
-bâz (-vâz)	: dârbâz (cambaz)
-bân	: sâyabân (gölgelik)
-dâr	: dildâr (sevgili), bağdâr (bağ sahibi)
-zâr	: pahtazâr (pamuk tarlası) gülzâr (çiçekli yer)
-vâr	: ümidvâr (ümitli)
-mand	: hünarmand (hünerli)

***. Isimden fiil yapan ekler:**

-(a) y-

Örnekler: ázaymák (azalmak), köpaymák (çoğalmak) vb.

- r -

Örnek: kiskarmák (kısalmaq)

- a -

Örnekler: átamák (ad vermek), cönamák (yönelmek) vb.

- i - / - i -

Örnek: tinçimák (dinçleşmek)

-(ı)k - / -(i)k -

Örnek: yolıkmák (yolda rastlamak)

- l a -

Örnekler: işlamák (işlemek, çalışmaq), sözlamák (söylemek) vb.

- l a n -

Örnekler: üylanmák [evlenmek (erkekler için)]

Özbek Türkçesinde "üylangan" erkek, "kürmüşke çıkkán" kadın için kullanılan deyimlerdir.

- l a ş -

yakınlaşmák, ğariblaşmák (fakirleşmek) vb.

***. Fiilden isim yapan ekler:**

- ğıç (-kıç, -kiç, -giç)

Örnek: körsatkiç (işaret/gösterge)

-kák (-kak, -gak)

Örnek: urişkák (vuruşçu, kavgacı)

-çák

Örnek: tártinçák (çekingen, utangaç)

-kir

Örnekler: ötkir (keskin), bolmağur (aslı olmayan, yaramaz) vb.

-(u)vçı

Örnekler: satuvçı (satıcı), okuvçı (okuyucu, öğrenci) vb.

Mastarı ifade etmek için şu ekler kullanılır:

-mak : karamâk (bakmak)
-(i)ş : biliş, tâpiş (buluş, bulma) vb.

Bu ek hem -ma/-me hem de -ış/-iş ekini karşılar.

-(u)v : okuv (okuma), yâzuv (yazma, yazı) vb.

***. Fiilden fiil yapan ekler:**

-ar- /-ir / -r

Örnekler: çıkarmâk, pişirmâk, gapirmek (konuşmak) vb.

-iz-

Örnek: emizmâk (emzirmek)

-giz (-ğiz-, -kiz-, -kız-)

Örnek: kirgizmâk (girdirmek)

-sat-

Örnek: körsatmâk (göstermek)

-dir-

Örnek: mindirmâk (bindirmek)

-gaz- (-ğaz-, -kaz-, -kaz-)

Örnek: özkazmâk (geçirmek)

-(i)t-

Örnek: okıtmâk (okutmak)

-(i)ş-

Örnek: körişmâk (görüşmek)

-(i)l-

Örnek: açilmâk (açılmak)

-(i)n-

Örnek: kiyinmâk (giyinmek)

Örneklerden de anlaşılacağı gibi çatı ekleri Türkiye Türkçesindeki gibidir. Yalnız, ettirgen çatıda farklı ekler de bulunmaktadır.

b. Köklerdeki Farklılıklar

Bazı fiiller: dam âl- (dinlenmek), yığla- (ağla-), oyla- (düşün-), tüş- (in-), ösa- (yetiş-), aralaştır- (karıştır-), kızı- (kız-), sindir- (kır-), organ- (öğren-), sora- (sor-), ber- (ver-), imtihan tapşır (imtihan ol-), gapir- (konuş-), küt- (bekle-), tuga- (tüken-, bit-), tıp- (bul), tık- (doldur-), çapak çal- (alkışla-), tãmâşa kıl- (seyret-), kel- (gel-), bol- (-ol-), işlap çıkar- (üret-) vb.

Bazı isimler: ayâl (kadın), keça (dün gece), tuş (öğle), past (alçak), baland (yüksek), kança (ne kadar), yâş (genç), bekâr (boş), hâvli (avlu), pahta (pamuk), tâza (temiz), öpka (öfke), sançki (çatal), piçâk (bıçak), likâp (tabak), nân (ekmek), ot (ateş), bây (zengin), köp (çok), kol (el), köça (sokak), bahâ (not), nukta (nokta), vergül (virgül), barça (bütün), kiçik (küçük), iflâs (kirli), höl (ıslak), kımmat (kıymetli), dümalâk (yuvarlak), kuruk (kuru), sâvuk (soğuk), ıssık (sıcak), ortak (arkadaş), miltık (silah), egizak (ikiz), hökiz (öküz), küyâv (güvey), kema (gemi), kabi (gibi), tınık (duru), tirik (diri) vb.

Gerek fiillerin gerekse isimlerin farklı olanları bulunduğu gibi ses değişimlerine uğramış biçimleri de vardır. Bunun yanında birçok fiil ve isim aynıdır:

Örnekler: al-, aç-, biç-, bil-/ erkek, kız, baş, eski, az, kara vb.

III. A. 5. TÜRKMEN TÜRKÇESİNDEKİ EK ve KÖKLERDEKİ FARKLILIKLAR

a. Eklerdeki Farklılıklar:

- Kişi Eklerindeki Farklılıklar:

Teklik 1. kişi eki:

Kalın sözlerden sonra: -in
İnce sözlerden sonra: -in

Örnekler: başlaya^{ar}ın, geç^{er}in vb.

Teklik 2. kişi eki:

Kalın sözlerden sonra: -sın
İnce sözlerden sonra: -sin

Örnekler: okaya^{ar}sın, göz^{er}sin vb.

Teklik 3. kişi Türkiye Türkçesindeki gibidir.

Örnekler: baş^{la}lar, dil^{er} vb.

Çokluk 1. kişi eki:

Kalın sözlerden sonra: -ıs
İnce sözlerden sonra: -is

Örnekler: yaza^{ar}ıs, düş^{ün}ye^{er}is vb.

Çokluk 2. kişi eki:

Kalın sözlerden sonra: -sınız
İnce sözlerden sonra: -siniz

Örnekler: tana^{ya}a^{ar}sınız, gö^{er}ersiniz vb.

Çokluk 3. kişi de Türkiye Türkçesindeki gibidir:

Örnekler: aytar^{lar}, berer^{ler} vb.

- **İyelik Ekindeki Farklılıklar:** 3. kişi iyelik eki dardır. 2. kişi şahıs ekleri de nazal n'lidir.

Örnekler: baş^ı, gol^ü vb.

- **Ad Durum Eklerindeki Farklılıklar:**

*. *Tamlayan durumu:*

-iñ, -iñ, -uñ, -üñ
-nıñ, -nıñ, -nuñ, -nüñ

Örnekler: alma^{an}ıñ, millet^{ler}iñ, gol^ü, üz^ümiñ, vb.

Örneklerden de anlaşılacağı gibi ikinci heceden sonra daralma görülmektedir.

*. *Belirtme durumu:*

Ünsüzle bitenlerde: -ı, -i
ünlüyle bitenlerde: -nı, -ni ekiyle yapılır.

Örnekler: dili, oları, Ankaranı, guş^çunu (kuş^çuyu) vb.

*. *Yönelme durumu:*

ünsüzlerden sonra -a/-e

lyelik eklerinden sonra -na/-ne

ünlü ile biten kelimelerde ünlü ile ek birleşir ve

ünlü uzar. -aa, -ee olur.

Örnekler: yanına, adama, bize, gapaa (kapıya) vb.

*. *Bulunma durumu:*

-da/-de ekiyle yapılır. lyelik ekinden sonra zamir

n'si araya girer. -ki ekini alınca ünlü uzar: -daa,

-dee

Örnekler: gözde, özinde, aalımlardaaki (âlimlerdeki) vb.

*. *Çıkma durumu:* -dan/-den ekiyle yapılır.

lyelik ekinden sonra zamir n'si araya girer.

Örnekler: edebiyatdan, önünden, gökden vb.

Eklerin yapılarından da görüleceği gibi ünlü ve ünsüz uyumunun olmadığı açıktır.

- **Zaman ve Kip Eklerindeki Farklılıklar:**

*. *Şimdiki zaman:* -yaar, -yeer ekleriyle yapılır.

Örnekler: Guş uçaar. (Kuş uçuyor.), bolyaar (oluyor),
göryeerin (görüyorum) vb.

*. *Bilinen geçmiş zaman:* -dı (-di, -du, -dü) ekleriyle yapılır.

3. kişi yazılışta yalnız -dı, -di biçiminde yapılır.

Yuvarlak ünlülerden sonra ikinci hecede -du, -dü,

ikinci heceden sonra ise -dı, -di biçimindedir.

Örnekler: çekdi, bardı, gördüm, gördi, düşündik vb.

*. *Öğrenilen geçmiş zaman:* -pdır/-pdir ekleriyle yapılır. 3. kişi

-mış/-miş ekleriyle de kullanılır.

Örnekler: edipdir (etmiş), aytıpdırırñ (söylemiştim), almış.
ugracakmış vb.

*. *Gelecek zaman:*

-cak/-cek ekleriyle yapılır. Üzerine kişi eki getirilmez.

Örnekler: Men yazcak (Ben yazacağım), Ol gelecek

(O gelecek) vb.

-ar/-er ekleriyle yapılır. Belirsiz gelecek zamanı anlatır. Ünlü ile biten fiillerde iki ünlü kaynaşır ve uzun ünlüye dönüşür.

Örnekler: aytarın (söylerim), okaarın (okurum), yazar vb.

Olumsuzunda 1. ve 2. kişi eki -mar/-mer, 3. kişi eki -maz/-mez olur.

Örnekler: içmerin, içmersin, içmez, içmeris, içmersiñiz, içmezler.

**. Emir kipi:*

Teklik 1. kişi: -ayın/-eyin ekiyle yapılır. Fiil a sesiyle bitiyorsa -yın, e sesiyle bitiyorsa -yin olur. Bazen de Türkiye Türkçesindeki gibi a ve e sesleri uzar ve araya y sesi girer. İstek ifadesi taşır.

Örnekler: yaz-ayın, oyna-yın, gör-eyin, işle-yin oka-y-ayın, doka-y-ayın vb.

Çokluk 1. kişi: Grup için: -alıñ/-eliñ, -lıñ/-liñ

iki kişi için: -alı/-eli, -lı/-li

Örnekler: yap-alıñ, başla-alıñ> başla-lıñ
döv-eli, sözle-eli> sözle-li vb.

Ayrıca, bar-aylıñ, gel-eeyliñ, okayalı, barayalıñ, geleelin, geleeli biçimleri de vardır.

Teklik 2. kişi: Genellikle Türkiye Türkçesindeki gibidir.

Örnekler: aç, gel, gözle, durma vb.

Kısa a sesiyle biten fiillerde a sesi uzar ve sona y sesi gelir.

Örnekler: oka-> okaay (oku), işle-> işleey (çalış) vb.

Ayrıca, -gın/-gin, -gun/-gün ekleriyle de yapılır.

Örnekler: bargın, eşitgin, bolgun, görgün vb.

Çokluk 2. kişi: -ıñ/-iñ, -uñ/-üñ, -ñ

Örnekler: alıñ, boluñ, görüñ, işleñ vb.

Ayrıca, -ayıñ/-eyiñ, -yıñ/-yiñ ekleriyle de yapılır.

Örnekler: galayıñ, seredeeyiñ, oynayıñ, işleeyiñ vb.

Bunların dışında, Teklik 2. kişi için -sana/-sene Çokluk 2. kişi

için sañız-la(ñ)/señiz-leñ biçimleri vardır.

Örnekler: gelsene, otursana, toplasañız-la, gelseñizlen vb.

Teklik 3. kişi ve çokluk 3. kişi Türkiye Türkçesindeki gibidir.

Örnekler: aytsın (söylesin), yüzsün, girmesinler, yazsınlar vb.

Örneklerden de anlaşılacağı gibi emir kipinde teklik ve çokluk 2. kişiye dikkat etmek gerekir. galayın (kalın), seredeeyiñ (seyredin) istek 1. kişiyle karıştırılabilir. oynayın (oynayayım) ile oynayıñ (oynayın) biçimleri arasındaki fark yalnız nazal n'dir.

Olumsuzluk eki -ma/-me'dir.

Örnekler: yaz-ma, otur-ma, tur-ma-sınlar vb.

Ancak kesin gelecek zaman ile gereklilik kipinin olumsuzu olarak da deel (değil) kelimesi kullanılmaktadır.

Örnekler: Men yazcak deel. (Ben yazmayacağım.)

Men almalı deel. (Ben almamalıyım.)

Ayrıca, şimdiki zamanın olumsuzluğunu anlatan bir biçim daha vardır.

Örnek: alamook (aldığım yok, almıyorum.)

**. Gereklilik kipi:*

Kişi zamirleri ile -malı/-meli eki kullanılarak yapılır.

Örnekler: men saklamalı, sen çıkmalı, ol almalı, biz çekmeli, siz yazmalı, olar gelmeli gibi.

Olumsuz: men gelmeli deel, (Ben gelmemeliyim.)

kagızları yırtmalı deel. (Kağıtları yırtmamalı.) vb.

Gereklilik kipini Türkiye Türkçesini öğrenirken de olumsuz olarak aktarıyorlar.

Örnek: "O zaman sen ona kızmalı değilsin."

(Eziz Bayramov)

**. Şart kipi:*

Türkiye Türkçesindeki gibidir. Teklik ve Çokluk 2. kişi eklerinde nazal n vardır.

Örnekler: çıksam, çıksañ, çıksa, çıksak, çıksañız, çıksalar

z ve t seslerinden sonra gelen -sa/-se ekleri z ve t sesinin de s okunmasına sebep olsa da yazıda böyle gösterilmez. ç sesi de ş

okunur.

"yassa"	okunur ama	"yazsa"	yazılır.
"gisseñiz"	okunur ama	"gitseñiz"	yazılır.
"geşşe"	okunur ama	"geçse"	yazılır.

Bu konuya fonetik bahsinde de değinmiştik.

***. Yeterlilik kipi:**

Türkiye Türkçesi gibi "bilmek" fiiliyle yapılır. Ancak -a/-e değil -p zarf-fiili ile kullanılır.

Örnekler: yazıp bilerin (yazabilirim), okap biler (okuyabilir) vb.

Olumsuzluk eki yardımcı fiilin üzerine gelir.

Örnekler: yazıp bilmes (yazamaz), çıkıp bilmedi (çıkamadı) vb.

Ayrıca, bolmak yardımcı fiiliyle de yapılmaktadır:

Örnekler: gezip bolyaar (gezebilir), görüp bolyaarsıñ (görebilirsin) vb.

***. Hikâye:**

Türkiye Türkçesindeki gibi zaman ve kip eklerinin üzerine imek fiili getirilerek yapılır:

Örnekler: Men gelirdim	(Ben gelirdim.)
Sen okacakdıñ	(Sen okuyacaktın)
Ol yazyaardı	(O yazıyordu.)
Biz alıpdık	(Biz almıştık.)
Siz barmalıdıñız	(Siz gitmeliydiniz.)
Olar bolsalardı	(Onlar olsalardı.) vb.

***. Rivâyet:**

"Eken" (imiş) kelimesiyle yapılır.

Örnekler: "bolar eken" (olurmuş), "yazan ekenim" (yazmışmışım) vb.

Şimdiki zamanın rivâyeti Türkiye Türkçesi gibi -miş ekiyle yapılır:

Örnekler: "bolyaarmış" (oluyormuş), "okayaarmışlar" (okuyorlarmış) vb.

- Sıfat - Fiil ve Zarf Fiil Ekleri

***. Sıfat fiil ekleri:** -an/-en

Örnekler: "okan kitabım." (Okuduğum kitap.)
"öten zaman." (geçmiş zaman) vb.

-yan/-yeen (Şu anda olanları anlatır.)

Örnekler: "okayaan oğlan", "işleyeen adam", "yazyaanlar" vb.

-cak / -cek

Örnekler: "Senin görececek adamın." (Senin göreceğin adam),
"yazacak adam." vb.

-madık / -medik

Örnekler: "Çözülmedik mesele", "tapılmadık kitap"
(Bulunmayan, bulmadığımız kitap) vb.

-ar /-er

Örnekler: "yazar kalem", "akar suv" vb.

-maz / -mez

Örnekler: "añlamaz adam", "görmez göz." vb.

Sıfat-fiil ekinin üzerine çeşitli ekler getirilmektedir:
Bunlardan biri isim durumuna getirmektedir.

"yazanım yok", "bilenim yok" gibi. Buradaki "y" sesi düşer ve sıfat-fiilin iyelik eki almış biçimiyle "yok" sözü birleşmiş olur: ("alamak", "alañok", "alanok" "alamzok", "alañzok", "alanok")

***. Zarf-Fiil Ekleri:**

Yine sıfat-fiil eklerinin üzerine değişik ekler getirilerek zarf-fiil konumuna sokulur:

1. **Örnek:** "Sen bize geleninde, men öyde yokdum."
(Sen bize) geldiğinde ben evde yoktum.)
2. **Örnek:** "Biz gelenimizden soñ yatdı."
(Biz geldikten sonra yattı.) vb.

Birleşik de yazılabilir.

Örnekler: "gelemson", "bolanson" vb.

-ıp (-ip, -up/-üp) veya -p

Örnekler: "açıp", "bolup", "süzüp" vb.

"Durdı hatı açıp okamaga başladı." gibi.

Ünlü ile biten fiillere "-p" eki getirilir:

Örnekler: "okap", "oynap", "gözlep" vb.

-a / -e veya -y (ikilemelerde kullanılır.)

Örnekler: "ayda-ayda" (söyleye söyleye), "göre-göre"
"Dama-dama köl bolar, hiç dammasa çöl." vb.
(Damlaya damlaya göl olur, hiç damlamasa çöl.)

Ünlülerden sonra -y getirilir.

Örnekler: "işley-işley", "dinley-dinley", "ağlay-ağlay" gibi

ikilemelere -p eki de getirilebilir:

Örnekler: "durup-durup", "işleep-işleep" vb.

-maan/-meen olumsuzluk yapan zarf-fiil eki:

Örnekler: "gelmeen (gelmeden), "soramaan" (sormadan)
"Ol gelmeen bardım." (O gelmeden gittim.) vb.

-maan / -meen aslında -mayan/-meyen ekidir.

Örnek: "Bilmeyen soranlara aydın bu garip adımız."
(Bilmeyip soranlara söyleyin bu garip adımızı.)

-maan/-meen eki iyelik eki aldığında sıfat-fiil görevi görmektedir.

Örnekler: "görmeenim" (görmediğim), "yazmaanın"
(yazmadığın) gibi.

-kaa / -kee (iken anlamı verir.) Kişi eklerini alır:

Örnekler: "Men alankaam" (Ben almışken), "Sen gelecekkeeñ"
(Sen gelecekken), "Ol çağakaan" (O çocukken) vb.

- Yapım Ekleri:

Türkmen Türkçesindeki yapım ekleri genellikle Türkiye Türkçesindeki gibidir. Ancak, bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bunlardan örnekler verecek olursak;

*. -çı (-çi, -çu/-çü), -çılık (-çilik, -çuluk/-çülik) eklerinin c'li biçimleri yoktur: tarıhçı, demirçi, guşçuluk, gülçuluk gibi. Eşitlik ekinin de c'li biçimi yoktur. Türkmençe, Rusça gibi.

*. Küçültme eki (-cik) ise yalnız c'li biçimdedir: öycük (evcik), guşcuk (kuşcuk) gibi.

Ayrıca, sayılarda derece bildiren ek(-inci) de yalnız c'li biçimdedir: birinci, ikinci, üçüncü gibi.

*. Türkiye Türkçesindeki k'li ve g'li olan eklerin yalnız ğ'lı biçimleri vardır: coşğun (coşkun), süpürge gibi.

*. Aitlik eki (-ki)nin kalın biçimi de vardır: öydeeki (evdeki), ortadaaki (ortadaki) gibi.

*. Sıfat eki -lı'nın yazıda yuvarlak biçimleri yoktur. daşlı (taşlı), güüçli sözli, gözli gibi.

Yine, yazıda dar ünlülü eklerin ikinci hecede küçük ünlü uyumuna uyduğu, ama ikinci heceden sonra darlaşıp uyum dışına çıktığı görülmektedir: sözçülik, okuvçi, oturğış gibi.

Türkiye Türkçesinde yaygın olmayan veya hiç bulunmayan bazı yapım ekleri Türkmen Türkçesinde işlektir:

Örnekler:

İsimden isim yapan ekler:

-cañ/-ceñ	söveşceñ	(iyi savaşçı)
-lak/-lek	garınlak	(göbekli)
-mtıl/-mtıl	yaaşılımtıl	(yeşilimsi)
-mtık/-mtık	aacımtık	(acımsı)
-raak/-reek	teezeerek	(tazece)

Bazı Farsça ekler de sıkça kullanılır:

-ça/-çe	öyçe	(evcik)
-anda/-ende	saazanda	(sazende, saz çalan)
-baaz	maşğarabaaz	(palyaço)
-daar	maaldaar	(mal sahibi)
-zaar	gölzaar	
-keş	zeehmetkeş	(zahmet çeken)
-haana	mihmaanhaana	(otel)
-naama	şertnaama	(şartname)
-hoor	çaayhoor	(çay içen)
-keer	güneeker	(günâhkâr)
-geer	zergeer	(kuyumcu)
-baan (maan)	baağbaan	(bahçıvan)
-daan	külda	(kül tablası)

Kelime başına gelen Farsça ekler:

-naa (-nee)	naamaart	(namert)
-bii	biivepaa	(vefâsız)

İsimden fiil yapan ekler:

-car/-cer-	yağcarmak	(yağlanmak)
-ırğa/-irge-	mesirğemek	(mest olmak)
-sıra/-sire-	çaysıramak	(çay istemek)
-k-	aacıkmaq	
-ra/-re-	deeliremek	(delirmek)

Diğer ekler de Türkiye Türkçesindeki gibidir. Birkaç örnek:

-lan/-len	gaharlanmak	(sinirlenmek)
-la/-le	hormatlamak	(hürmet etmek)
-laş/-leş	lağtalaşmak	(pıhtılaşmak)
-a/-e	boşamak	(boşalmak) vb.

Fiilden isim yapan ekler:

-ar/-er	açar	(anahtar)
-ğış (ğış, -ğuç, -ğüş)	oturğış	(sandalye)
-v (-uv/-üv)	saylav	(seçim)
-vaaç	oynavaaç	(oyuncak)
-alğa/-elge	geçelge	(geçit)
-ğ	soorağ	(soru)
-vuk/-vük	şarlavuk	(çağlayan)
-ğançak(-ğençek)	başğançak	(basamak)
-çak/-çek	sallançak	(salıncak)
-ğit (-ğit, -ğüt/-ğüt)	salğıt	(vergi)
-ğır (-ğır, -ğur/-gür)	kesğır	(keskin)
-cañ/-ceñ	utancañ	(utangaç)

Türkiye Türkçesindeki gibi mastar ekiyle isim durumuna getirmek de mümkündür:
giriş, garalama vb.

Yine Türkiye Türkçesindeki gibi fiilden isim veya sıfat yapan ekler bulunur: Bazı örnekler:

gorkunç (korkunç), gorkı (korku), serği (sergi), söyği (sevgi), bitişik, bulanık vb.

Fiilden fiil yapan ekler:

-aňkır/-eňkirle-

yetekirmek (varmak üzere olmak)

Türkiye Türkçesindeki gibi çatı ekleri vardır:

söy-üş-mek (sevişmek), gaal-dır-mak (alıkoymak),
beze-n-mek (süslenmek), görkezmek (göstermek), görülmek vb.

- **Çokluk eki:** -lar/-ler

Türkiye Türkçesindeki gibidir.

Örnekler: öyler (evler), balalar (çocuklar) vb.

- **Soru biçimleri:**

-mı, -mi / -mıka, -mikee, -muka -mükee

Örnekler: "Serdar geldi-mi?", "Onda galam köp-müke?"
(Onda kalem çok mu?) Ol gül-mi? (O gül mü?)
Ol durdı. > Ol durdu-mıka? (O durdu mu?)

Örnekten de anlaşılacağı gibi soru eki geldiğinde kelimenin sonundaki dar ünlü, geniş ünlü olur:

Örnekler: Dolı> Dolu mı. (Dolu mu?)
Suvçı> Suvçu-mı? (Sucu mu?) vb.

haysı (hangi), neeçe (kaç), neeçinci (kaçıncı), neehiili (nasıl),
neeme üçiin (neden, niçin), niirede (nerede) niiree (nereye),
niireden (nereden kim) gibi soru zarflarını da gözden uzak tutmamak gerekir.

b. Köklerdeki Farklılıklar:

Türkmen Türkçesindeki kelimelerin köklerinde ses değişmelerine uğramış olması veya farklı isim ve fiillerin olması normaldir. Ama bunun yanında birçok fiil ve isim aynıdır:

Bazı fiiller: bol-(ol-), gül-, gel-, al-, aç-, yaz-, oka-
(oku-), ber- (ver-), bar- (var-), et-, gay-
(kay-), sat-, govuş- (kavuş-), doka- (doku-),
çek-, daşa- (taşı-) çık-, menzeş- (benzeş-),
görkez- (göster-), biş- (piş-), yıkıl- (düş-),
gaç- (yukarıdan düş-), ooyla- (düşün-), giir-
(gir-), yat-, gız- (kız-), kes-, galk- (kalk-),
öl-, goş- (kat-), ayt- (söyle-) vb.

Bazı isimler: güüyç(güç), gıvey (güvey), güüyz (güz), köynek (gömlek), görkezgiç (gösterge), pitiva (fetva), mugallım (muallım), satığçı (satıcı), dövr (devir), üçiin (için), mümkin (mümkün), möhüm deel (mühim değil), kağız (kağıt), dürli (türlü), pikir (fikir), tarap (taraf), nokat (nokta), daş (taş), coğaap (cevap), sapañça (tabanca), üyz (yüz), miñ (bin), gözel (güzel) gatı (katı), ganat (kanat) gımmatlı (kıymetli), zad (şey), cahan (cihan), menzeş (benzeş), çızık (çizgi), kaaka (baba), göreş (güreş), yüp (ip), yilik (ilik), indi / şindi (şimdi), tereñ (derin), ak, kara vb.

Örneklerden de görülebileceği gibi, biraz dikkatle bakıldığında birçok fiil ve isim çok rahatlıkla anlaşılabilir. Türkmen Türkçesi, Azeri Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Oğuz grubuna dahil olduğu için birbirine çok yakındır.

III. B. TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİNDE

EK ve KÖKLERİN ÖNEMİ

III. B. 1. AZERİ TÜRKÇESİ

Azericeye has olan isim ve fiil soylu kelimelerin yapısından birkaç örnek verirse, ek ve kök yapısı hakkında bir fikir edinilmiş olur:

Fiiller :

Örnekler: gétmek, çı́ımag, oğıımag, döymek, söhbet élemek, gebul etmek vb.

İsimler:

Örnekler: gözel, veten, şert, torpah, gonşu, heber, gürbet, üz (yüz), cehiz (çeyiz), gumlug, gısganc vb.

Bunu Türkiye Türkçesi öğrenen öğrencilerin sınav kağıtlarında da görebilmekteyiz.

Örnekler: mühit (muhit) (Ş. İsmailova),
esri (asrî) (G. Guliyeva),
her hankı (herhangi) (M. Guliyev),
gürbet (gurbet) (A. Zaur),
mügeddes (mukaddes) (A. Zaur) vb.

"Tarih değıştikce, tabiat değıştikce, yaratılan tüm değışiklikler dilde eskini (aksini) buluyor."

(Şöle İsayeva)

"... düğünün tarihini degigleştirip"

(Eflatun Ahmetoğlu)

"Allah mübarek elesin."

(Nazim Ağazade)

"... okumağ için geldim."

(İslam Memmedli)

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, hem fiil hem de isim grubu kelimelerin kök ve eklerinde farklılıklar mevcuttur. Kelimelerin Türkiye Türkçesine yakınlığından ve anlaşılabilir olmasından doğan rahatlıkla, öğrencinin kendi dilindeki gibi yazıp söylemesi, olumsuz aktarım (Negative Transfer) sonucunu doğurmaktadır.

Bunu önlemenin yolu ise, Temel Türkçeden itibaren kelimelerdeki ünsüz ve ünlü uyumu ile Arapçadan dilimize girmiş olan kelimeleri kullanım biçimimizi hem fonetik hem de morfolojik açıdan iyi öğretmektir.

Örnek: "vatan", "mukaddes" gibi kelimeleri nasıl telâffuz ediyorsak öyle yazmaktayız.

Sınıf içi çalışmalarında (dikte, kompozisyon, okuma anlama, dinleme-anlama, dilbilgisi ve sözlü anlatım) kelime öğretimine (doğru telâffuz ve imlâsı ile) özel bir önem verilmelidir. Temel Türkçeden itibaren öğrencinin sözlü veya yazılı olarak yaptığı her yanlış anında düzeltilmelidir.

Ayrıca, kelimelerin doğru kullanılmasını teşvik ve kontrol etmek amacıyla dersin son on beş dakikasında kelimelerin son harfinden veya son hecesinden yeni kelime türetme oyunu oynatılmalıdır. Bu oyunda hızlı olunması önem taşımaktadır. Çünkü, öğrenci hızlı konuşurken hata yapmıyorsa o kelimeleri doğru öğrenmiş ve kullanabiliyor, demektir.

Örnek: "kalem" kelimesinin son sesi olan "m" ile "masa", "merdiven", "makas" vb. kelimelerden birini öğrenci doğru bir şekilde telâffuz ederek söyleyecektir.

Son heceyle kelime türetme:

Örnek: "masa" kelimesiyle başlayalım: masa/sandalye, yemek

/mektup gibi

Bu oyunda, bazı hecelerden kelime yapılamadığı durumlarda öğretmen yeni kelime verecektir.

Alfabe bahsinde sözünü ettiğimiz bulmaca doldurma gibi alıştırmalar da yaptırılmalıdır.

Fiil ve isimlerdeki farklılıklardan sonra eklerdeki farklılıklara dikkat etmek gerekir.

a. Kişi Eklerindeki Farklılıklar:

- *Teklik 1. kişi eki farklılığı:* -ım/-im yerine -am/-em

Örnekler: "Çok arzu ederdim ressam olam."

(Elnur Hetemov)

"Ben 1975-ci yılda doğulmuşam."

(Reşad Sultanov)

- *Teklik 2. kişi eki:* -sın/-sin yerine -san/-sen

Örnekler: "Sen Türkiye'de öğrencisen." gibi

- *Çokluk 1. kişi eki:* -ız/-iz yerine -ık/-ih/-ig vb.

Örnekler: "... bu defa biz ezek, Azərbaycan'ı şimdiki kötü durumdan kurtarak."

(İslam Məmmədli)

"... biz bilirik ki..."

(Zaur Mesimov)

b. Ad Durum Eklerindeki Farklılıklar:

- *Belirtme Durumu Farklılığı:*

Örnekler: "O zaman kadınlar istedikleri elbiseni giyemezmiş."

(Asef Orucov)

"Ben Nizami'ni şiir dünyasının şahı sanıyorum."

(Ceyhun Şıhamirov)

"... orada Müslüman okulunu bitirdi."

(Alibey Şirinoğlu)

Ad durum eklerinin içinde en sık karıştırılan budur. Diğer lençelerde de bu durum vardır. Öğrencilere Türkiye Türkçesinde "elbiseni" derken "senin elbiseni", "Nizami'ni" derken de "senin Nizami'ni" anlamına geldiğini ve bunun da doğru bir anlatım olmadığını çeşitli örneklerle vermek gerekir. Aksi takdirde, bu kullanımın önüne geçmek çok zordur.

- *Tamlayan Durumu Farklılığı:*

Örnekler: "Bu Çin kültürünü medeniyetini orada yayılmasına sebep olur."
(Rövşen Kişibeyov)

"Çünkü dil bilmeğin önemini zaman geçtikçe daha çok adam anlamaya başlıyor."
(Şöle Isayeva)

Bu ikinci örnekte, -ma/-me isim-fiil ekini kullanmamaları da böyle bir durumun oluşmasına sebep olmaktadır. -mak/-mek mastar ekinin üzerine tamlayan eki getiriliyor. (-mak+ın=mağın / -mek+ın=meğin)

"Yani burada şair kalemî Timur kılıcından güçlüdür."

(Behram Mammadaliyev)

Bu örnekte de tamlayan ekinin hiç kullanılmaması dikkat çekicidir. Yaygın olan bu kullanım üzerinde de önemle durulmalı, tamlayan ekinin durumu özelleştirdiği, tamlayan eki olmayınca genel bir durumdan söz edildiği iyi vurgulanmalıdır.

Örnek: "Kadın çantası" tamlamasından anlaşılan genel olarak kadınların kullandığı çantalardır.

"Kadının çantası" tamlamasından anlaşılan ise, bir

kadına ait olan bir çantadan söz edildiğidir.

c. Zaman ve Kip Eklerindeki Farklılıklar:

- *Geniş Zaman eklerinin karıştırılması en yaygın olanıdır:*

Öğrencilerin kağıtlarından birkaç örnek alalım:

Örnekler:

dönür (R. Nuriyev)	sevir (E. Ahmetoğlu)
görer (F. Hüseyinov)	duyur (A. Zaur)
oturar/durar (Y. Novruzov)	sorur (B. Mammedaliyev)
verer/oturar (A. Topalova)	çıkır (V. Sadıgov)
duyur (M. Mehmedova)	yöneldersen (M. Hasanova)
binir (B. Memmedov)	

- *Şimdiki Zaman:*

Örnekler: "Ama şimdi ressamlığı o kadar sevmirem."

(Elnur Hetemov)

"... bahs ediyir."

(Behram Memmedaliyev)

"Emin bey teşekkür ederim iyiym deyir."

(Muzaffer Abdullayev)

Örneklerden de anlaşılacağı gibi Şimdiki Zamanı kendi lehçelerindeki gibi kullanmaya çalışıyorlar.

Olumlu: -ır/-ir

Olumsuz: -mır/-mir

- *Öğrenilen geçmiş zamanı da iki türlü karşılamaktadırlar:*

-mlş, -lb/lp

Örnekler: "Ben 1975-ci yılda doğulmuşam."

(Reşad Sultanov)

"Atalarımız iyi deyip "Gezmeye gürbet ülke, ölmeye vatan iyi"."

"... günlerim olup." (Akhundov Zaur)

"-mlş" ekini bilinen geçmiş zaman için de kullanmaktadırlar:

Örnekler: "Sonda demek istiyorum ki, biz Türkiye'ye okumaya gelmişiz." (İslam Mehmedli)

"... rüzgarını görmüşəm." (Akhundov Zaur)

Cümle -lp eki ile bitirilebiliyor. Oysa, Türkiye Türkçesinde -lp eki ile bitirilmez. Çünkü, -lp eki Türkiye Türkçesinde geçmiş zamanı ifade etmemektedir. Öğretici bunlara dikkat etmeli ve öğrencilere cümle düzeni ile birlikte zaman eklerinin kullanımını ve işlevlerini öğretmelidir.

- *Kip eklerindeki farklılıklar:*

Örnekler:

ezek/kurtarak (İslam Memmedli)

olam (Elnur Hetemov)

olmalı olan (Alibey Şirinoğlu)

yaşarımsa (Muzaffer Abdullayev)

kifayetlenmeli değil (Vüsale Allahverdiyeva)

Örneklerden de anlaşılacağı gibi öğrenciler kendi lehçelerindeki gibi yazıp konuşmaya çalışıyorlar. Bunların önüne geçebilmek için, öncelikle öğretim elemanının, bunlardan önceden haberdar olup ona göre öğretim stratejileri geliştirmesi gerekir.

Örnek: Sınıf içi çalışmalarının birinde öğrencilerin o an için düşündükleriyle, yapmak istediklerini istek, dilek ve gereklilik kiplerini daha çok kullanarak anlatmaları istenebilir. Daha sonra bu yazılı anlatım çalışmasına dönüştürülür veya öğretmen bir düşüncenin başlangıcını tahtaya yazar, öğrencilerden tamamlamalarını ister.

"Dersten sonra arkadaşşıma uğrayayım, ona bugünkü derste anlatılanları yazdırayım ve açıklayayım. Daha sonra ..."

Yukarıdaki gibi çeşitli metinlerin başlangıcını yapıp öğrenciler istenilen gramerlere yönelebilir. Zaman zaman böyle güdümlü çalışmalar çok yararlı olur. Özellikle öğrencilerin çok yapabilecekleri yanlışlar için önceden bunların düşünülmesi yerinde olur. Zira, temel seviyede düzeltilemeyen yanlışlar ileri seviyelerde de devam eder.

- *Sıfat-fiil ve Zarf-fiil eklerinin kullanımı:*

-An ve -dlk sıfat-fiil ekleri en çok karıştırılan eklerdir.

Örnekler: "... onun yazan kitaplarını ..." (Murat Mirtolipov)
(yazdığı kitapları)

"... üzgün olan zaman ..."
(olduğu zaman)

"Sonuçta babam diyen oldu." (Elnur Hetemov)
(babamın dediği)

"Türkiye'ye yeni gelende..." (İslam Memmedli)
(geldiğimde)

Bize göre öğrencinin kendi ana dilindeki -An ve -dlk sıfat-fiil eklerinin kullanımından etkilenmesi kaçınılmazdır. Çünkü, her iki ek biçim değişikliği olsa da kendi lehçelerinde bulunmaktadır.

Örnekleri çoğaltmak mümkündür:

Örnekler: "Seyreden film güzeldi."
(Seyredilen/seyrettiğimiz)

"Okuyan kitap ilgi çekiciydi."

(Okuduğum)

ya da,

"Okuganım kitap" (Okuduğum kitap)

Bu çeşit cümleleri engellemenin yolu, Türkiye Türkçesindeki -An ve -dlk sıfat-fiil eklerinin arasındaki farkın öğrenciye iyi verilmesidir.

-An sıfat-fiil eki, ya genel bir durumu anlatır (Örnek: "Gelen gideni aratır.") ya da bir nesnenin durumunu içinde bulunduğu fiilden yararlanarak anlatır. (Örnekler: "Uçan kuş", "Konuşan adam", "Masada duran kitap" gibi.)

-dlk sıfat-fiil eki ise özel durumu anlatır. Bu yüzden üzerine iyelik eklerini alır. Bahsedilen nesne bilenen bir nesnedir. (Örnekler: "Okuduğum kitap", "Aldığın elbise", "Bilmediği yer" gibi.)

Bu örnekler genişçe işlenmeli ve "Su kaynayan kazan" ile "Suyun kaydığı kazan" cümlelerindeki farkı kavrayabilen öğrencilerden, kendi lehçelerindeki durum ile Türkiye Türkçesindeki durumu karşılaştırmaları istenebilir. Böylece, iki kullanımı da bilen öğrenciler Türkiye Türkçesini daha bilinçli kullanacaklar ve yanlış yapma oranı en aza inecektir. Burada, öğretim elemanının dilimizi işlevsel olarak öğretebilecek bilgi birikimine sahip olması gerekmektedir. Bu, üzerinde önemle durulması gereken bir durumdur.

Zarf-fiil eklerinin kullanımına birkaç örnek:

"Hangi millet, hangi ülke bize çok yakın diye sordukta o zaman Türkiye'dir" diye cevap veriyorlar.

(Rövşen Salamov)

"Bir halkın gelişmesi denildikte önce halkın kültürünün gelişmesi anlamına geliyor."

(Ceyhun Şıhamirov)

[Atalarımız iyi deyip "Gezmeye gürbet ülke, ölmeye vatan iyi".]

(Akhundov Zaur)

"... çalıştıklarına rağmen..."

(Asef Orucov)

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinin üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Aksi takdirde, öğrencilerin kendi lehçelerinden olumsuz aktarımlarının önüne geçilemez. Bu da öğrencilerin hem konuşmada hem de yazıda Türkiye Türkçesine uyumlarını zorlaştıracaktır.

III. B. 2. KAZAK TÜRKÇESİ

Kazakçaya has olan isim ve fiillerin yapısına bakınca Ana Türkçeye olan yakınlığı göze çarpmaktadır. Birkaç örnek verirse, ek ve kök yapısı hakkında bir fikir edinmek kolaylaşır.

Fiiller:

Örnekler: aytuv (söylemek), tüsinöv (anlamak), oylav (düşünmek), beröv (vermek), ötöv (geçmek) vb.

Bu konuyla ilgili eserlerde, Kazakçada fiillerin mastar eklerinin -v (-uv, -öv) olduğu (baruv, kelöv vb.) belirtilmektedir. Oysa, Kazak öğrencilerle yüzyüze yaptığım konuşmalarda durumun farklı olduğunu farkettim. Mastar ekinin "u" veya "ü" olduğunu bunu kelimenin durumuna göre değişik telâffuz ettiklerini belirtmişlerdir.

Örnekler: tüsinü (anlamak), baru (gitmek), oylau (düşünmek)

Özellikle "u" ile biten durumlarda biraz uzun okunarak ünsüze yakın bir ses çıkarmaktadırlar. Zaten Kırgızcada da bu seslerin yuvarlak biçimleriyle -u (-ü, -o, -ö) mastar ekleri olarak kullanıldığı ortadadır. Bizce, burada bir ortaklık bulunmaktadır.

İsimler:

Örnekler: orın (yer), kün (gün), üy (ev), pil (fil), köl (göl), koyan (tavşan), bar (var) vb.

Türkiye Türkçesi öğrenen öğrenciler kendi lehçelerine yakın olan kelimeleri karıştırabilmektedirler.

Örnekler:

ol

(o)

S. Bayramova

bes	(beş)	C. Krabaev	
dört	(dört)	M. Saudabaeva	
kırık	(kırk)	A. Beketaeva	
bız	(biz)	M. Saudabaeva	
tabiyat	(tabiat)	J. Jetkizgenova / V.Sopbekova /S. Bayramova	
tarıh	(tarih)	B. Cambulova	vb.

Fiil ve isimlerdeki farklılıklardan sonra eklerdeki farklılıklara dikkat etmemiz gerekir.

a. Kişi Eklerindeki Farklılıklar

Kazakçada kişi ekleri çok değişiktir. (Teklik 1. kişi ekleri; -mın/-min, -bın/-bin, -pın/-pin, Teklik 2. kişi ekleri; -sıñ/-siñ, -sız/-siz, Teklik ve Çokluk 3. kişi ekleri; -dı/-di, -tı/-ti, Çokluk 1. kiş ekleri; -mız/-miz, -bız/-biz, -pız/-piz ve Çokluk 2. Kişi ekleri de -sıñdar/-siñder, -sızdar/-sizder'dir.) Bu yüzden, Türkiye Türkçesini öğrenenler kişi eklerini çok karıştırmamakla birlikte Teklik 1. kişi ekinde zaman zaman karıştırmalar olabilmektedir.

Örnekler: "Emin Bey teşekkür ederim, iyimin diyor."

(Mervert Saudabaeva)

"Ben bizim ailenin en büyük çocuğumun"

(Karaköz Ahmetova) vb.

b. Ad Durum Eklerindeki Farklılıklar

- *Tamlayan Durumu:* -nıñ/-niñ, -dıñ/-diñ, -tıñ/-tiñ

"Benim arkadaşımдын adı Almaz."

(Mervert Saudabaeva)

"Batagözdin saçı uzun ve siyah."

(Güljamila Baymurzaeva)

- *Belirtme Durumu:* -nı/-ni, -dı/-di, -tı/-ti

"Ben Orta okuldu bitirdim." (Aygül Usunova)

"Türkiye'ni ve Kazakistan'dı karşılaştıra olabilir, ama ben Türkiye'ni şimdi az biliyorum."

(Aynur Maydonova)

Görüldüğü gibi, aynı cümlede hem -ni hem de -dı ekini kullanabilmektedirler. Ünlüden sonra -nı/-ni, yumuşak ünsüzden sonra -tı/-ti getirmektedirler. Yuvarlak biçimleri olmadığından ünlü uyumu da bozulabilmektedir. ("okul-dı" gibi.) Türkiye Türkçesinde bu ekin -ı, -i, -u, -ü olduğunu ve ünlülerden sonra araya "y" kaynaştırma sesinin girmesi gerektiğini ("Ankara-y-ı" gibi.) ünlülerden sonra öğrencilerin getirdikleri -nı/-ni ekinin anlamı bozduğunu ("Ankara'-nı"-Senin Ankara'nı gibi.) iyi belirtmek gerekir.

Yalnızca, Türkiye Türkçesindeki durumu göstermekle öğrencilerden yanlış yapmamalarını beklemek doğru bir davranış biçimi değildir. Kazakça ile karşılaştırmalar yapmak gerekir. Bunu da, lehçeleri iyi bilen öğretim elemanları daha sağlıklı yapabilirler.

- *Yönelme Durumu: -ga/-ge, -ka/-ke 1. ve 2. kişi iyelik eklerinden sonra -a/-e*

"O zamandan Almatı'ga..." (Almas Rımov)

Kazakçada da;

"Men mektepke baramın." (Ben mektebe gidiyorum.)

"Men üyge bardım." (Ben eve gittim.)

"Men elime baramın." (Ben ülkeme gidiyorum.)

cümlelerinde görüldüğü gibi bu ekin üç biçimi de kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesini öğrenirken öğrencilerin bunları kullanmaları tabiidir.

- *Çıkma Durumu: -dan/-den, -tan/-ten m, n, ñ'den ve 3. kişi iyelik ekinden sonra -nan/-nen*

"... ana dilinen farklı bir dil bilmelidir."

(Janar Kadjibekova)

Kazakçada da;

"Türkistan'nan keleşin." (Türkistan'dan geliyorum.)

cümlesinde durum aynıdır. Ama, bu ekin iki biçimi Türkiye Türkçesindekiyle aynı olduğu için pek fazla karışıklığa yol açmamaktadır.

Ayrıca, bulunma durumu (-da/-de, -ta/-te), Türkiye Türkçesindekiyle aynı olduğundan bir sıkıntı yoktur.

Ancak, Kazakçada belirtme durumunun bir biçimi de Türkiye Türkçesindeki zamir n'sidir. Bu da oldukça fazla yanlışlara sebep olabilmektedir.

Örnekler: "Ben ülkemin tarihin, kültürün, müziğin, şarkın çok seviyorum." (Liazzat Aitbaeva)

"O işin çok seviyor." (Ayjan beketaeva)

"Bizim şarkıların sözlerin ben yazdım." (Kenesarı Sarbayev)

[Kazaklarda bu atasözün aynısı var: "Güçlü olsan birin yeniyorsun, akıllı olsan yüzün yeniyorsun."]
(Abilgazı Kadersizov)

Yaygın olan bu kullanım Ana Türkçeyi bilenlerin malûmudur. Bu durumun üzerinde de çok iyi durulması gerekmektedir. Bunun için belirtme durumunun iyi öğretilmesi şarttır.

Ad durum eklerinde zaman zaman farklı kullanımlar da göze çarpmaktadır.

Örnek: ["Kalem kılıçtan güçlüdür" atasözün alıp, bu sınıftaki öğrencilerden sorsak onların düşündükleri ayrı ayrı olur.]

(Abilgazı Kadersizov)

Türkiye Türkçesindeki "birisine sormak" lehçelerde "birisinden sormak" biçimindedir.

Örnek: "...onlar başkanların yaptıklarına suçlu."
(Sayan Ahimbekov)

Doğrusu: Onlar başkalarının yaptıklarından sorumlu.

Örnekler: "... bu yerden çok beğenecekler, bence."
(Alim Saylibaev)

"Ben öğrencilerdi öğretmek istiyorum."
(Berik Ahmedov)

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, ad durum eklerinin üzerinde oldukça fazla durmak gerekmektedir. Ad durum ekleri cümlelerin yüklemiyle ilgilidir. Yüklemdaki hükmün ne olduğu, hangi ad durum ekiyle birlikte kullanılması gerektiği Anlam Bilimi (Semantik) ile ilgilidir. Burada, isim ve fiil soylu kelimelerin, yüklem durumundaki işlevlerinin öncelikle öğrenciye iyi verilmesi gerekmektedir. Bu da, kelime öğretimiyle birlikte ad durum ekleriyle ilişkilerinin de sıkça dile getirilmesi anlamını taşır.

Örnek: "sevmek" ve "beğenmek" fiillerinde "birşeyi" veya "birini " sevmek / beğenmek diye düşünülürken, "hoşlanmak" fiilinde "birşeyden" veya "birinden" hoşlanmak diye düşünülme zorundadır.

"görmek" ile "bakmak" fiilleri de farklı ad durum ekiyle kullanılmaktadır.

Örnek: "Gazeteye baktım."

"O kitabı görmedim." gibi.

c. Çokluk Ekleri:

Ünlü ve r, v, y'den sonra -lar/-ler yumuşak ünsüzlerden sonra -dar/-der sert ünsüzlerden sonra -tar/-ter

"... ilk Moğoldar savaş açtı."

"Moğoldar bizim yerimizdi aldılar."
(Venera Sopbekova)

"Kazaktar 1700 yıla kadar ..."
(Gülzade Bekjanova)

Kazakçada "Konaktar" (Konuklar), "Üyler" (Evler), "Koldar" (Eller) biçiminde gördüğümüz çokluk eklerini, zaman zaman Türkiye Türkçesini kullanırken karıştırabilmektedirler. Fakat, -lar/-ler eki ortak olduğundan, iyi izah edilirse bu üç çokluk ekinden -lar/-ler biçimini kullanmaları çok zor olmaz.

d. Vasıta Durumu Eki:

Ünlü ve yumuşak ünsüzlerden sonra -men/-menen, z ve c'den sonra -ben/-benen, sert ünsüzlerden sonra -pen/-penen

"Yabancılar men ..." (Sayan Ahimbekov)

"... ben anne babaman ..." (Aygül Usunova)

Bu da, az da olsa karıştırılan bir ektir.

e. Zaman Ekleri:

- *Bilinen Geçmiş Zaman ekleri (-dı/-di, -tı/-ti)* Türkiye Türkçesiyle aynı olduğundan herhangi bir problem yoktur. Yalnız yuvarlak biçimlerinin olmayışı bazı zorluklar çıkarabilir.

Örnekler: kördi (Kazakça), gördü (Türkiye Türkçesi)

"...Kazakistan yetmiş yıl Sovetlik Birliğinde oldu."
(Aynur Maydanova)

"Çünkü orada benim annem oldu."
(Aygül Usunova)

- *Şimdiki Zaman ise ya -a/-e/-y sesleriyle yapılmakta* (kelemin, tındaydı vb.) ya da dört yardımcı fiilden biri kullanılarak oluşturulmaktadır.

Bu dört yardımcı fiil *jatır/jür/otır/tur*'dur. (kele *jatır*, *jazıp otır* vb.)

Bunlar çok farklı olduğu için, Türkiye Türkçesindeki şimdiki zaman eki (-iyor) bütün fonksiyonlarıyla anlatıldıktan sonra yanlış yapmaları pek mümkün değildir.

- *Gelecek Zaman da değişik eklerle yapıldığı için (Bkn. Morfoloji bölümü) -acak/-ecek ekinin öğretilmesi çok zor değildir.*

Yalnız geniş zaman da ifade eden bir gelecek zaman eki olan -r (-ar/-er) eki ile bunun olumsuzu olan -mas/-mes, -bas/-bes, -pas/-pes eklerinden -mas/-mes ekleri karıştırılmaya son derece elverişli eklerdir. Görüldüğü gibi bu ekin olumsuzunda dar biçimleri olmadığı için geniş zaman eklerinin karıştırılması normaldir.

Örnekler: "üzülerler"

(L. Mahatova)

"geceriyor"

(İ. Nuraliev)

"... onlara yardım veririm." (Berik Ahmedov)

"Öğretmeni soru sormadan kanuşmas, cevap vermes."
(Alim Saylibaev)

"Öğretmensiz hiç bir meslek olmasdır."
(Berik Amhetov)

"... konuşmas, cevap vermes."
(Aydar Nurmaganbetov) vb.

- *Öğrenilen Geçmiş Zaman ise -p, -ip/-ip ekleriyle yapılır.*
Olumsuzu -map/-mep, bap-bep, -pap/-pep'tir.

Örnek: "Ol bermepti." (O vermemiş)

Türkiye Türkçesindeki -mış eki öğrenciye çok zor gelmemekte, fazla bir problem çıkmamaktadır.

Ayrıca, beş temel zaman (Şimdiki Zaman, Gelecek Zaman, Bilinen Geçmiş Zaman, Öğrenilen Geçmiş Zaman ve Geniş Zaman) iyi öğretildiğinde, Hikâye, Rivâyet ve Şart birleşik zamanlarını öğretmek kolaylaşır. Zaten, kendi lehçelerinde -sa/-se dilek-şart ve hikâye anlatan "edim" (idim) fiili vardır. Yalnız, Türkiye Türkçesinde bir zaman ekinden sonra gelen ve cümleyi şart cümlesi haline getiren -sa/-se eki, lehçelerde doğrudan fiile getirilir.

Örnek: "Ne olsa da o olsun her insana kendi doğum yeri yakın ve kalbine sıcak."

(Beycan Cambulova)

"Ne olursa olsun" demesi gerekirdi.

Dilek kipi ve şart birleşik zamanını ayrı ayrı ele alarak

öğretmekle bu yanlışların önüne geçebiliriz.

f. Kip Ekleri:

- *Gereklilik kipi*: -v(-uv/-üv)+*kerek*

Örnek: "Kendi vatanım sadık olu gerek, çünkü bu babalarımızdın yeri"

(Liazzat Aitbaeva)

Kazakçada, "jazuvım kerek" (yazmalıyım) demektir. İkinci biçimi de -v (-uv/-üv)+teyis(ti)

Örnek: "jazuvım teyis" (yazmalıyım)

- *Emir kipinde* farklılık olmadığından pek problem olmaz. Öğrencinin "Ol aytpasın" sözünü "O söylemesin" diye çevirmesi çok zor değildir.

- *Yeterlilik kipi*: al- fiili kullanılarak yapılır:

Fiil+a/e/y+al-+kip eki+kişi eki

Örnek: "bara alamın" (gidebilirim)

Türkiye Türkçesini öğrenirken kendi lehçelerine benzetmeleri mümkün olabilmektedir.

Örnekler: "... milletlerin kültürün öğrene bilirsın."

(Sayan Ahimbekov)

"Türkiye'ni ve Kazakistan'dı karşılaştıra olabilir."

(Aynur Maydanova)

Sürerlilik fiilinde de aynı durumla karşılaşıyoruz. Birleşik değil, ayrı yazıyorlar.

Örnek: "... denize baka kaldı."

(Saken Elembaev)

g. Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil Eklerinin Kullanımı

Kazakçadaki sıfat-fiil ekleri: -gan (-gen, -kan/-ken),

-ar (-er, -r),

-atın (-etin, -ytın, -ytin)

Kazakçadaki zarf-fiil ekleri: -ıp (-ip,-p),

-a (-e, -y)

-ganda (-gende, -kanda, -kende)

-ganşa (-genşe, -kanşa, -kenşe)

-galı (-geli, -kalı, -keli)

-may (-mey, -bay/-bey, -pay/-pey)

Türkiye Türkçesini öğrenirken yapılan yanlışlara bazı örnekler:

"Ben annemin isteyen iyiliklerini ödemek için gelecekte yaşamam gerek."

(Aynur Dukanbayeva)

"... yapan reformlar..."

(Jazira Toktasınova)

"... güneş sağlığınıza iyi gelir için ..."

(Jovrinov Mousrep)

"Bu sebepten çocuk nasıl yemeği yemek, nasıl sokakta gezmek, nasıl uyumak ve başkaları öğreniyor."

(Azamat Sarsembayev)

Kendi lehçelerinde -an/-en (Kazakça -gan/-gen, -kan/-ken) sıfat-fiil ekini yaygın olarak kullandıkları için, -dlk sıfat-fiil ekini ya kullanmamakta ya da yanlış kullanabilmektedirler.

Örnekler: "Keyfim iyi oldu zamanlarda..." (Jourinov Mousrep)

"... bizim buraya geldiğimiz çok faydalı ve çok önemli."

("gelmemiz" olmalıydı)

(Cengiz Kinbayev)

"İnsanlar böyle yaşadığını çok seviyor."
("yaşamayı" olmalıydı)
(Jazira Toktasınova)

Burada, öğrenciye -ma/-me isim-fiil ekinin iyi öğretilmesi gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

Sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinde lehçelerin hepsinde benzer durumlar vardır. Türkiye Türkçesini öğretirken en çok üzerinde durulması gereken konulardan biri sıfat-fiil ve zarf-fiil ekleridir. Türkiye Türkçesinde bir master tezine göre 57 tane zarf-fiil eki vardır. (BENHÜR, 1993) Bunlar iyi öğretilemezse kullanım yanlışlarıyla karşılaşırız.

Örnekler: "İnsan olurken hayal da vardır."

("oldukça" olmalıydı) (Janibek Toimanteyi)

"Rusların yardımıyla Çinler yenip, Kazaklar Rusların emri altına girdiler."
("yenince" olmalıydı)
(Gülzade Bekjanova)

"Beni büyütüp, insan oldurup yetiştiren anneme borcum var."
("olarak" olmalıydı)
(Aynur Dukanbayeva)

"Dün akşam gezmek sonra biz eve gittik."
("gezdikten sonra" olmalıydı)
(Mervert Saudabaeva)

Zaman zaman Kazakçadaki "bar nerseler", "jok nerseler" kullanımına benzer yanlışlara konuşmalarda tanık olmaktadır.

Örnekler: "Var şeyler" (Olan şeyler veya olanlar)

"Yok şeyler" (Olmayan şeyler veya olmayanlar) vb.

Bu tip olumsuz aktarımlara dikkat edip anında düzeltmek ve benzerlikten dolayı yanlış yaptıklarını hissettirmek gerekir.

III. B. 3. KIRGIZ TÜRKÇESİ

Kırgızcaya has olan isim ve fiil soylu kelimelerden örnekler verirse ek ve kök yapısı hakkında bir fikir edinilmiş olur.

Fiiller

Örnekler: sagın- (özle-), gör- (seyret-), küt- (bekle-), oylo- (düşün-), ber- (ver-), tuyuu (duy-) vb.

İsimler

Örnekler: pil (fil), cer (yer), töşök (döşek), kooz (güzel), üy (ev), kitep (kitap), keçe (dün), ayran (hayran), cılan (yılan), konok (konuk) vb.

Yazı ile konuşma arasında bazı farklar da vardır. Bazı "k" sesleri "g" okunmaktadır.

Örnekler: kel- (gel- okunuyor.)

kelin (gelin okunuyor.) vb.

Mastar ekini (-uu, -üü, -oo, -öö) de kısaca belirtmekte yarar var:

Örnekler: aluu (almak), berüü (vermek), okuu (okumak) vb.

Bu ek aynı zamanda isim yapma ekidir.

Örnekler: okuu (okuma), katuu (katı), kirüü (giriş) vb.

Şimdi de eklerdeki farklılıkları ele alalım:

a. Kişi Eklerindeki Farklılıklar:

Teklik ve Çokluk 1. kişi eklerinde farklılıklar vardır.

Teklik 1. kişi eki: -mın (-min, -mun, -mün)dür.

Çokluk 1. kişi eki: -bız (-biz, -buz, -büz)dür.

Öğrenciler de zaman zaman teklik ve çokluk 1. kişi eklerinde kendi lehçelerindeki gibi yazıp söyleyebilmektedirler:

Örnekler: hepsibiz (hepimiz) (T. Cumabaev)

ailemimi (ailemi) (C. Şadıbekov)

Teklik 2. ve 3. kişi ekleriyle çokluk 2. kişi eki Türkiye Türkçesiyle aynıdır. Çokluk 3. kişi eki ise teklik 3. kişi ekiyle aynı biçimdedir.

Bu yüzden teklik ve çokluk 1. kişi eklerinin üzerinde durulduğu takdirde yanlış yapımaları engellenmiş olur.

b. Ad Durum Eklerindeki Farklılıklar:

- Tamlayan durumu:

Ünlülerden sonra: -nın (-nin, -nun, -nün),
tonlu ünsüzlerden sonra: -dın (-dın, -dun, -dün),
sert ünsüzlerden sonra: -tın (-tin, -tun, -tün)

Örnekler: "Kırgızistan'dın baskenti Bişkek."

(Tilek Cumagulov)

"O müdürdün yardımcısıdır."
(Bektur Beketayev)

"Aybek'tin kardeşi..." (K. Karpekov)

Görüldüğü gibi tamlayan durumunda kendi lehçelerinden olumsuz aktarım yapmaktadırlar.

- Belirtme durumu:

Ünlülerden sonra: -nı (-ni, -nu, -nü),
ünsüzlerden sonra: -dı (-di, -di, -dü),
sert ünsüzlerden sonra: -tı (-ti, -tu, -tü)

Örnekler: "Yani Lise'ni bitirince ... " (Ulan Isakov)

"Biz de Kırgızistan'dı büyük yapmak istiyoruz. Çünkü
biz Kırgızistan'dı seviyoruz."
(Tilek Cumagulov)

Görüldüğü gibi Kırgızcada da Kazakçadaki durumun aynısı olduğundan, öğrencilerin bu konudaki yanlışları (Olumsuz aktarımları demek belki daha doğru olur.) ortaktır. Diğer bir durum da belirtme durumunun zamir n'si ile yapılmasıdır.

Örnekler: "Önceden Kırgız Teknik Üniversitesin bitiriyor."
(Taalaybek Sariyev)

"İnşaat bitirdikten sonra kalenin içerisine kızın ve onun görücüsün kapamış."

(Bektur Beketayev)

"Ben neden binmediğin sordum."

(Anargül Kızırova)

Buradan da anlaşılacağı gibi, belirtme durumunun üzerinde çok durulması gerekmektedir. Öğrencilere bunu iyi kavratabilmek için bazı sınıf içi çalışmalarına başvurmak gerekir. Örnek vermek gerekirse, öğrencilere "Arkadaşının nesini biliyorsun?" sorusuna cevap aranırsa, "Yaşını biliyorum, adresini biliyorum, arabasını biliyorum vb." cevaplar alınabilir. Veya "Neyi / Kimi / Nereyi / Hangisini seviyorsun?" gibi sorulara cevaplar aranır. Türkiye Türkçesinde bu durum ekinin -ı (-i, -u, -ü) olduğu ve ünlüyle arasına -y- kaynaştırma ekinin geldiği, iyelik ekinden sonra (ünlü ile bitiyorsa) zamir n'sinin geldiği iyice kavratılmalıdır.

Örnek: "Onun araba-sı-n-ı gördüm." vb.

- *Yönelme durumu:* -ga (-ge, -go, -gö)

sert ünlülerden sonra: -ka (-ke, -ko, -kö)

Örnek: "O öğrencilerge İngilizce öğretiyor."

(K. Karpekov)

Türkiye Türkçesindeki yönelme durumunun -a/-e olduğu açıklandığında pek fazla yanlış yapmamaktadırlar.

- *Bulunma durumu* -da (-de, -do, -dö)

Sert ünsüzlerden sonra: -ta (-te, -to, -tö)

Örnekler: "Isık-Köl'dö çok balıklar var."

(Bahtiyar Toktoyev)

"... yoldo karşılaşıyorlar."

(Sarlıkbek Ulu Temirhan)

Burada farklı olan yuvarlak biçimlerdir. Bu da, Kırgızcanın bir özelliğidir.

- *Çıkma durumu*: -dan (-den, -don, -dön)

sert ünsüzlerden sonra -tan (-ten, -ton, -tön)

3. kişi iyelik ekinden sonra -nan (-nen, -non, -nön)

Burada da, Kazakçada gördüğümüz -nan, -nen kullanımı ile karşılaşmaktayız.

Örnekler: "Kendi başlarınan geçtiği için..."

(Nazira Djenbaeva)

"Ben Kırgızistan'ın Talaş şehrinen geliyorum."

(Sarlıkbek Ulu Temirhan)

c. Çokluk Eklerindeki Farklılıklar

Kırgızcada çokluk ekleri, ünlülerden ve y'den sonra -lar (-ler, -lor, -lör)

Yumuşak ünsüzlerden sonra -dar (-der, -dor, -dör)

sert ünsüzlerden sonra -tar (-ter, -tor, -tör)dür

Örnekler: "Sinema salonloru ... kapalı spor salonloru var."

(Bahtiyar Toktoyev)

"... yüzyıldarı..."

(Sarlıkbek Ulu Temirhan)

Kırgızcadan bir örnek:

"Üydö kitepter bar." (Evde kitaplar var.)

Çokluk eklerinde ortak olan -lar / -ler ekini ünlü uyumuna göre yazmaları ve söylemeleri istendiğinde çok büyük problemler çıkmamakla birlikte, kendi lehçelerinden etkilenmeleri de öğreticinin bu konulara temel seviyede dikkat çekmesi ve sık sık kullandırmasıyla ortadan kaldırılabilir.

d. Zaman Eklerindeki Farklılıklar

- Şimdiki Zaman:

Şimdiki zaman, hem basit olarak "caşat" (yaşıyor), "okuyt" (okuyor), "turat" (duruyor) örneklerinde olduğu gibi fiilin sonuna -t, -yt, -at ekleri getirilerek hem de "okup turat" (okuyor), "çıgıp catat" (çıkıyor) örneklerinde olduğu gibi yardımcı fiillerle ve -ıp ekiyle birlikte yapılmaktadır. Türkiye Türkçesindeki -lyor eki iyi anlatıldığında arada benzerlik bulunmadığı için fazla problem çıkmamaktadır.

Olumsuzluk eki -ma/-me yerine Kırgızcada -ba (-be, -bo, -bö) ve -pa (-pe, -po, -pö) kullanılmaktadır. Buna da dikkat çekilerek öğrencilerin hata yapması önlenmelidir.

- Geçmiş Zaman:

Kırgızcada geçmiş zaman ifade eden değişik eklerle karşılaşmaktayız. Türkiye Türkçesindeki Bilinen Geçmiş Zamanı anlatan -dı (-di, -du, -dü) ve -tı (-ti, -tu, -tü) ekleri Kırgızcada da aynıdır. Bu, öğretimde büyük kolaylık sağlamaktadır.

Öğrenilen Geçmiş Zaman, lehçelerde genellikle -p/-ıp ekleriyle yapılır. Kırgızcada da durum böyledir. -ıptır/-ptur ekleri getirilir.

Ayrıca, -gan (-gen, -gon, -gön) ve -kan (-ken, -kon, -kön) ekleriyle de geçmiş zaman anlatılır. "Kelgenmin." (geldim.) vb. Bunun dışında -gan eken/-kan eken biçimleri de vardır. "Ketken eken" (gitti.) vb.

Bunların dışında âdet anlatan geçmiş zaman eki -çu, -çü vardır. "Al mektepke barçu." (O okula gitti.) vb.

Öğrencilere -ıp eki ile Türkiye Türkçesinde cümlenin bitirilmediği iyi anlatılırsa, -mış anlamına gelen -ıp eki ile cümlelerin bitirilmesi önlenir.

- Gelecek ve Geniş Zaman:

Kırgızcada gelecek ve geniş zamanı anlatan (Keler çak) ekler vardır.

1. -a (-e, -o, -ö), ünlülerden sonra -y

2. -ar (-er, -or, -ör) ünlülerden sonra -r

Örnekler: "Men üyge ketemin." (Ben eve gideceğim)

"Sen berersin." (Sen verirsin)

Görüldüğü gibi geniş zaman anlatan ekler Türkiye Türkçesine benzemekle birlikte dar şekilleri (-ır/-ir) yoktur. Ve bu öğrencinin kafasının karışmasına sebep olmaktadır:

Örnekler: "vererlerse" (A. Çakırov)

"unutarlar" (M. Kırırmayev) vb.

-Ir eki alan fiiller (al-ır, bil-ir, bul-ur, gel-ir, kal-ır, var-ır, dur-ur, ver-ir, vur-ur, gör-ür, ol-ur, öl-ür, san-ır) üzerinde durulmalıdır.

Bu durum, bütün öğrencilere iyi kavratılmalı ve uygulamada oluşan yanlışlara meydan verilmemelidir. Temel seviyede öğrencilere bu konuyla ilgili değişik alıştırmalar türleri uygulanmalı ve bu karıştırılan fiillerle özellikle sözlü anlatım çalışmaları yaptırılmalıdır.

Ayrıca, -mak (-mek, -mok, -mök) ve -makçı (-mekçi, -mokçu, -mökçü) ekleriyle de gelecek zamanda yapılmak istenen bir iş anlatılabilmektedir.

Örnek: "Okumokçu" (okumak istiyor) vb.

Birleşik Zamanlar:

-Hikâye, "ele" (idi) kelimesiyle yapılmaktadır.

Örnek: "kelgen elem" (gelmiştim.) vb.

-Rivayet, "eken" (imiş), kelimesiyle yapılmaktadır.

Örnek: "keler eken" (gelirmiş) vb.

-Şart, "bol-" fiiline -sa/-se, -so/-sö getirilerek yapılmaktadır.

Örnek: "keler bolsom" (gelirsem) vb.

Öğretim elemanı bunlardan haberdar olmalıdır.

e. Kip Ekleri

- *Emir kipi*; Bütün lehçelerde ortak olan bir yapıdır.

Örnek:

"küt" (bekle) kütsün (beklesin)

"kütpö" (bekleme) (kütpösün) (beklemesin) vb.

- *Istek kipi* biraz farklıdır. -gı (-gi, -gu, -gü) ekleri ile "bar" (var) veya "kel-" fiiliyle yapılır.

Örnek: "bargım bar." (Gidesim var.)

- *Dilek kipi*; -sa (-se, -so, -sö) ekleriyle yapılır. Yuvarlak biçimlerini çıkarırsak Türkiye Türkçesiyle aynı olur.

Örnek: "alsam", "kelsem" vb.

- *Yeterlilik kipi*; -a (-e, -o, -ö, -y) eklerinin fiile gelmesi ve al-yardımcı fiiliyle yapılmaktadır. "kele alamın" (gelebiliyorum) vb. Bu durumu Türkiye Türkçesine (biçimce) aktarmaktadırlar.

Örnek: "Dostluğu ne ateş yaka bilir ne de su sile bilir."
(İlim İzzatov)

Sürerlilikte de aynı durumu tekrarlamaktadırlar.

Örnek: "... denize baka kaldı."

(Asein Cakıpov)

- *Gereklilik kipi* ise Türkiye Türkçesindeki benzemektedir. "kerek" (gerek) ile yapılır.

Örnek: "baruum kerek" (gitmem gerek) vb.

Gereklilik kipini fazla karıştırmamaktadırlar. Yalnız, Türkiye Türkçesindeki "gerek-" fiiliyle yapılanları iyi vermek gerekmektedir;

Örnek: "Gitmem gerekmiyor." cümlesi ile "Gitmemem gerekiyor." cümlesi farklıdır. Birinci cümlede belirli

bir zorunluluk olmadığı ifade edilirken, ikinci cümlede gitmenin mümkün olmadığı anlatılıyor.

Türkiye Türkçesindeki kip eklerini öğretirken yalnız ekleri göstermek ve birkaç örnek vermek yeterli değildir. Eklerin fonksiyonel olarak öğretimi önemlidir.

Örnek: Yeterlilik kipinin değişik kullanımları ele alınarak, bunların yaşantılarla ilgili durumlarının sınıf içine aktarılmasıyla öğrencilere kazandırılması daha olumlu olacaktır.

"Okula gelemem."

"Okula gelmeyebilirim."

"Okula gelemeyebilirim."

cümlelerinin aralarındaki farklılıklar öğrencilere anlam yönünden açıklandıktan sonra daha iyi öğretilir.

f. Soru Şekilleri

Ünlü ve tonlu ünsüzlerden sonra -bı (-bi, -bu, -bü),

sert ünsüzlerden sonra ise -pı (-pi, -pu, -pü) ekleriyle yapılır.

Örnekler: "Alar cokpu?" (Onlar yok mu?)

Türkiye Türkçesinde mı?/mi? mu?/mü? ayrı yazılır. b/p yerine m kullanıyoruz ve Kırgızcada bitişik yazılır. Bunların kavratılması yeterli olacaktır.

g. Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil Eklerinin Kullanımı

Kırgızcada Sıfat-fiil ekleri:

-gan (-gen, -gon, -gön)/
-kan (-ken, -kon, -kön)
-ar (-er, -or, -ör)
-bas (-bes, -bos ...)

Zarf-fiil ekleri:

-p (-ıp, -ip, -up, -üp)
-dığı için

-ğanı (-geni, -gonu, -gönü)/
-kanı (-keni, -konu, -könü)
-gıça (-giçe, -guça, -güçe)/
-kıça (-kiçe, -kuça, -küçe)

Olumsuzları ise şöyledir:

-bay (-bey, -boy, -böy),
-pay (-pey, -poy, -pöy)
-mayınça (-meyinçe, -moyunça, -möyünçe)
-bastan (-besten, -boston, -böstön)/
-pastan (-pesten, -poston, -pöstön)

Öğrencilerin Türkiye Türkçesini öğrenirken yaptıkları yanlışlara bir göz atalım:

Örnekler: "Ben her sabah kalkanda ..."

(Ruslan Kaboyev)

"İyi kardeş olan zaman size..."

(Mirlan Nasırov)

"Sonra vatanımıza dönünce alan bilimle ..."

(Bektur Beketayev)

"Ortaokulu memleketimde bitirdim ve derslerden en seven tarihtir."

(Corobek Ussupov)

"Kendi başlarından geçtiği için, o geçtiği şeylerde çok yanlışlıklar ..."

(Nazira Djenbaeva)

"Narın bölgesi dağlı olduktan orada..."

(Meerimbek Kıdırmayev)

"Ben başımdan geçtiğini anlatmak istiyorum."

(Tilek Cumagulov)

"... bir şey kalmadığı gibi geliyor."

"... elinde çocuğu var insanlara"
(olan) (Anargöl Kıdırova)

"Eskiden kalem yok kılıç güçlü zamanda..."
(Taalaybek Sariyev)

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, -dlk Sıfat-fiil ekinin Kırgızcada olmaması karışıklığın ana sebeplerinden biridir. Öğrenci fiile, -an/-en getirerek her iki durumu da (-dlk/-An) anlatabildiğini düşünmektedir. İşte, öğreticinin en çok üzerinde durması gereken konulardan biri budur. -An ile -dlk arasındaki farklar doğru örneklerle verilmeli ve bunlarla ilgili boşluk doldurmalı testlerin uygulanması ve öğrencilerin bu ekleri kullanarak konuşturulmaları gerekir. Bu, bütün lehçeler için ortak olan bir konudur. Üzerinde önemle durulmalıdır.

h. Yapım Ekleri

Yapım eklerinde de olumsuz aktarımlara rastlamaktayız.

Örnekler: "Mesela bizim atamız Manas bütün Türkleri biriktirmek için savaştı."
(Taalaybek Sariyev)

Kırgızcada "birik-" fiili "birleş-" anlamındadır. Yine, "kaldır-" fiili "bırak-" anlamına gelir. vb.

Yapım eklerini önceki bölümde anlatmıştık.

III. B. 4. ÖZBEK TÜRKÇESİ

Özbekçeye has olan isim ve fiil soylu kelimelerin yapısından örnekler verirsek ek ve kök yapısı hakkında genel bir fikir edinilebilir:

- Fiiller

Örnekler: oyla- (düşün-), dem âl- (dinlenmek), ber- (ver-), küt- (bekle-), örgen- (öğren-), sora- (sor-), imtihan tapşır- (imtihan ol-), gepir- (konuş-), kıl- (seyret-), kel-

(gel-), tüge- (tüken-), sindir- (-kır), tüş- (in-), vb.

- İsimler

Örnekler: ayal (kadın), keça (dün/gece), yaş (genç), öpke (öfke), taze (temiz), nan (ekmek), ot (ateş), bay (zengin), köp (çok), kol (el), köçe (sokak), nukta (nokta), ıssık (sıcak), ortak (arkadaş), baş (baş), eski (eski), savuk (soğuk), miltık (silah), kuruk (kuru) vb.

Fiil ve isimlerin farklı olanlarının yanında, ufak ses değişimleriyle aynı anlamda kullandıklarımız da dikkat çekmektedir. Kazakça ve Kırgızcaya göre daha kolay anlaşılmaktadır.

Örnekler: baş, eski, nukta (nokta), kuruk (kuru) vb.

Şimdi de diğer eklerdeki farklılıkları ele alalım:

a. Kişi Eklerindeki Farklılıklar

Özbekçede Teklik 1. kişi eki "-man", 2. kişi eki "-san" Çokluk 1. kişi eki "-miz", 2. kişi eki "-siz" olduğu için bu dört ekin üzerinde durmak yerinde olacaktır. Teklik ve Çokluk 3. kişi ekleri Türkiye Türkçesiyle aynıdır.

Öğrencinin zaman zaman kafasının karışması da normaldir.

Örnek: "Ben kardeşlerimin içinde en büyüğüm."
(Doston Racabov)

Başlangıç seviyesindeki öğrencilere kişi ekleri ilk verilmesi gereken dil bilgisidir. (Öğrenci-y-im, öğretmen-sin, gel-i-yor-um vb.)

b. İyelik Eklerindeki Farklılıklar:

Özbekçe iyelik eklerinin kalın ve yuvarlak biçimleri olmadığı için, öğrenciler Türkiye Türkçesini öğrenirken kendi lehçelerinde alıştıkları gibi davranabilmektedirler.

Örnek: Özbekçede "atamız", "ataları" vb.

Türkiye Türkçesi öğrenirken şöyle yapabilmektedirler:

Örnekler: "... insanlari var."

(Assatali Omarkhanov)

"Resepsiyon memurine ..."

(Uluğbek Sultanov)

"... kendi toplumlerinin geleceğini düşünen, adımlerini ona göre atan..."

(Nadir Hodcımuradov) vb.

İyelik eklerinin üzerinde önemle durmak gerekmektedir. Burada karşılaştırmalı örnekler üzerinde durmakta yarar vardır. Öğrenci böylece, kendi lehçesindeki gibi söyleyip yazmaktan vazgececektir.

c. Ad Durum Eklerindeki Farklılıklar

- *Tamlayan durumu: -niñ*

Özbek öğrencilerin Özbekçedeki bu biçimi Türkiye Türkçesinde de kullandıkları görülür:

Örnekler: "Olarnın çocukları da kendilerine benziyor."

(Murat Rahimov)

"... kötü işnin kapısını ..."

(Bahtiyor Corayov)

Özbekçede ünlü veya ünsüzle biten kelimelerin sonuna getirilen -niñ eki (biz-niñ/ular-niñ vb.)nin etkisi açıkça görülmektedir. Türkiye Türkçesinde ünlüyle bitenlere -nin, ünsüzle bitenlere -in getirilmektedir.

- *Belirtme durumu: -ni*

Diğer lehçelerde de ortak olan bu kullanım en sık karıştırılanlardan biridir:

Örnekler: "Şimdi ben ailemni özliyorum."

(Dilşad Hakimov)

"Oranı bitirdikten sonra Özbekistan'a gidip bir üniversitide öğretmenlik yapacağım."

(Uluğbek Berdikulov)

"Biz için bu hayatı Allah verdi."

(Uluğbek Sultanov)

- *Yönelme durumu:* -ga (-ka, -ka)

Bu ek de zaman zaman karışıklığa sebep olabiliyor:

Örnek: "Ankara Taşkent'ga oz benziyor."

(Murat Rahimov)

Örneğe dikkatlice bakıldığında, Özbekçenin özellikleri de ortaya çıkıyor. "a" yazıp "e", "o" yazıp "a" telâffuz edilmesi de karışıklıklara sebep olmaktadır. Bu yüzden, doğru konuşan bir Özbek öğrencinin doğru yazmadığını görebiliyoruz. "oz" yazıyor "az" okuyor.

- *Bulunma durumu:* -da

Özbekçede ünsüz uyumu da olmadığından öğrenci bunu Türkiye Türkçesine taşımaktadır:

Örnekler: "O gençler savaşa gönderip o savaşda köyden gelen gençler ..."

(Şarif Sattarov)

"Ben Taşkent'de"

(Tülkin Sindarov)

Bu ek ünlü uyumuna da uymamaktadır:

Örnek: "... tarihinda Özbekistan..."

(Zafer Durmatov)

- *Çıkma durumu:* -dan

Bu ek de zaman zaman ünlü ve ünsüz yanlışlarına sebep olmaktadır:

Örnekler: "Ama doktor geldiktan ve ..."

(Nadir Hodcımuradov)

"Annem işçi, o da işden sonra çok üzülüyor."

(Akram Daliyev)

Ayrıca, uzaklaşma durumunun farklı kullanılması da sözkonusu

olabilmektedir:

Örnek: "Problem olsa, babamızdan soruyoruz."

(Murad Nasriddinov)

Yaklaşma durumu yerine uzaklaşma durumunun kullanıldığı bu cümle diğer lehçelerde de görülmektedir.

Ayrıca, zamir n'si de kullanmamaktadırlar:

Örnek: "Bence dunyada tıp meslegiden güzeli yok."

(Bahadır Norkulov)

Bütün bu örnekler kendi lehçelerindeki özellikleri aynı biçimde yansıttıklarını göstermektedir. Daha önce yaptığımız morfolojik çalışmaya göz atılırsa, öğrencilerin kendi lehçelerinden olumsuz aktarım yaptıkları açıkça görülür.

Ad durum eklerinin üzerinde çok durulmalı, özellikleri iyi belirlenmeli ve öğrencilere fonksiyonel olarak kazandırılmalıdır. Bunun için, boşluk doldurmalı, çoktan seçmeli, dikte gibi alıştırmaların yanında sözlü anlatıma da çok önem verilmesi gerekmektedir. Çünkü, insan duyduklarını çabuk unutur, gördüklerinin birçoğunu hatırlayabilir ama söylediklerini kolay kolay unutmaz. Fonksiyonel yöntem de öğrenciyi aktif kılan, ona gerekli olanları öğretirken kendi kendini geliştirmesinin istendiği bir öğretim biçimidir. Öğretim, öğretmen merkezli değil, öğrenci merkezli olursa daha büyük başarı elde edilir.

d. Çokluk Eki

-lar

Özbekçede çokluk ekinin tek biçiminin oluşu da yanlış kullanımlara yol açmaktadır.

Örnekler:

"... bir süre vitrinleri ..."

(Dilşad Sadıkov)

"... bir hafta içinde tapa bilirlardır."

(Şavkat Askarov)

"... yıldızleri incelemiş, öğrenmiş."

(Mirabbas Mirsadikov)

Örnekler, öğrencinin kafasının karıştığını ya da bu farklılığa önem vermediğini göstermektedir. Ünlü uyumu üzerinde önemle durulmalıdır.

e. Soru Eki

- mi

Özbekçede soru ekinin tek biçimi vardır ve bitişik yazılır.

Örnek: balami (çocuk mu?) vb.

Bunun Türkiye Türkçesinde dört biçiminin olduğu ve ünlü uyumuna göre kullanıldığı, ayrı yazıldığı gibi farklılıklar örneklenilerek öğrenciye verilirken vurguya göre soru ekinin yerinin değiştiği de gözden kaçırılmamalıdır.

f. Zaman Eklerindeki Farklılıklar

- **Şimdiki Zaman:** Fiilin köküne -yap/-yâtir/-mâkda -y/-a ekleri getirilerek yapılır.

Ya da, tur-/otir-/yat-/yür- yardımcı fiilleriyle anlatılırken fiilin köküne -ib eki getirilerek yapılır. Bunların örneklerini morfoloji bölümümüzde vermiştik.

Öğrencilerin kendi lehçelerinden yaptıkları olumsuz aktarımlar zaman eklerinde de kendini göstermektedir.

Örnek: "... şeker dilini görsetedi."

Özbekçede bu fiil "körset-" biçimindedir ve şimdiki zaman eki olarak "-e" eki getirilmiştir.

Türkiye Türkçesindeki Şimdiki zaman eki (-yor)nin farklı olması dolayısıyla, öğrencilerin öğrendikleri bu yeni eki kullanmaları ve karıştırmamaları normaldir.

Yalnız, burada öğretmenin "-yor" ekini doğru öğretebilmesi önem taşımaktadır. Sonu "a" ve "e" sesiyle biten fiillerin (bekle-/oyna- vb.) nasıl şimdiki zaman yapılacağına iyi verilmesi gerekir.

Örnek: "oyna-" fiiline -yor eki getirileceği zaman fiilin son ünlüsü olan a'nın atılması ve önceki ünlüye uyan dar ünlünün (-u) getirilmesi gerekir. (oyna-> oynu-) Aksi takdirde öğrencilerin yanlışlarının önüne geçilemez:

"Şimdi ben ailemni özliyorum."

(Dilşad Hakimov)

- *Bilinen Geçmiş Zaman: -di*

Bu ekin de tek biçiminin olması ünlü ve ünsüz yanlışlarına sebep olabilmektedir.

Örnekler: "Hasta bir adam oldu, hiç bir şey yapmıyor."

(Nadir Hodcımuradov)

"Burat açkıldığını his etdi."

(Şavkat Askarov) vb.

Bu ekin diğer biçimleri izah edilip ünlü ve ünsüz uyumu hatırlatıldığında problemler azalmaktadır. Ancak, uzak geçmiş anlatan -gan eki daha büyük yanlışlara yol açmaktadır. Elbette, burada sıfat-fiil eki olan -gan/-gen (Kelgen adam/Gelen adam) ekinden yola çıkan öğretim elemanlarının, lehçelerdeki -gan/-gen ekinin Türkiye Türkçesinde -an/-en olduğunu söylemeleri ve geçmiş zaman ekini tam bilmemeleri de buna yol açabilmektedir.

Örnek: "Ruslar zamanında çok kötülükler yapan. Ama o yapılan işler şimdiye kadar sır olan."

(Dilmurat Cumanıyazov)

Bu anlatım şekline yalnız Özbek öğrencilerde değil, Kazak ve Kırgız öğrencilerde de rastlamak mümkün olmaktadır. Bu sebeple, lehçelerdeki -di ekinden dolayı belirli geçmiş zamanın çok kolay öğretilbileceğini sanmak da yanlış olabilmektedir.

- *Geniş Zaman: -(a)r -mas*

Bu ek de, benzerliğinden dolayı yanlış yapılan eklerden biridir.

Örnekler: "... yerlerini gösterirdim, ..."

(Fazılcan Kasımov)

"Selamlaşır selamlaşmas ..."

(İbodullah Rahımoğlu)

"Öğretmeni soru somadan konuşmas, cevap vermes."

(Bahadır Norkulov)

Bu da, diğer lehçelerle ortak olan bir durumdur. Türkiye Türkçesinde hangi fiillerin -İr ekini aldığı iyi verilirse öğrenciler kolaylıkla öğrenebilirler.

- *Gelecek Zaman*: -acak/-gay/-mâkçi ekleri ile yapılmaktadır.

Ayrıca, en sık kullanılan biçimi de -a eki getirilerek yapılandır.

Örnek: "Men yazaman" (Ben yazacağım.) vb

Özbekçede de -acak ekinin olması, bu ekleri (-acak/-ecek) öğretmede bir kolaylık sağlayabilmektedir.

- *Öğrenilen Geçmiş Zaman* eki ise, diğer lehçelerdekine benzemekle birlikte biraz farklıdır; -(i)b

Örnek: "yazibman" (yazmışım) vb.

Türkiye Türkçesindeki -mış ekinin ünlü uyumu ile birlikte verilmesi ve "hatırlama", "ihtimal" gibi görevlerinin fonksiyonel olarak öğrenciye aktarılması gerekmektedir.

Örnekler: "Hakan eve gitmiş." "Saat on olmuş.", "Bu sözü galiba o söylemiş." vb.

Burada "-miştir"ın üzerinde de durulmalıdır.

Örnekler: "İndirimli satışlar başlamıştır." (İlân etme)

"Dersi bittiğine göre eve gitmiştir." (Tahmin) vb.

Zaten Özbekçede de ihtimal anlatan öğrenilen geçmiş zaman eki (-gandır) vardır:

Örnek: "yazgandır" (yazmıştır) vb.

Zaman ekleri iyi verildiği zaman Birleşik Zaman Ekleri de daha

kolay anlatılabilir. Zaten, Hikâye Birleşik Zamanı e- (imək) fiiliyle yapılır. Dolayısıyla "edi" yerine "idi"nin getirilmesi pek zor değildir.

Örnek: geliyor idi/ geliyordu. vb.

Özbekçede "kelmâkda edi" biçimi de vardır. Bu da Türkiye Türkçesindeki "gelmekteydi"nin aynısıdır.

"okır edi" (okurdu), "bolsa edi" (olsaydı), "kerak edi" (gerekliydi), "kün edi" (gündü) gibi kullanımlardan da anlaşılacağı gibi hikâye birleşik zamanını kavramada pek zorluk olmayacaktır. Rivâyet de buna benzer, (e-) fiiline (-miş) eki getirilerek yapılır.

Örnek: "karar emiş" (bakarmış) vb.

g. Kip Ekleri

- *Dilek-Şart kipi* "-sa" ekinin fiilin köküne getirilmesi ile oluşur.

Örnek: "Nân yemâkçi bolsañ, otın taşışdan erinma!"

Morfoloji bölümünde verdiğimiz bu örnekten de anlaşılacağı gibi "Ekmek yemek istiyorsan, odun taşımaktan erinme!" düşüncesini anlatırken "ol-" fiiline dilek-şart ekini getirmektedirler. Böylece hem dilek hem de şartı ifade ederken aynı biçimden yararlanmaktadırlar. Türkiye Türkçesindeki zaman eklerinin üzerine gelerek şart ifade eden "-sa" eki iyi verilmelidir. (oluyorsa/ olacaksa/ olduysa/ olmuşsa/ olursa vb.) Yoksa, kullanımda bazı zorluklar ortaya çıkmaktadır:

Örnek: "Geçmişte insanların parası ne kadar o çok olsa şu kadar iyi yaşamıştır."

(Şavkat Askarov)

"olsa" yerine "olduysa" kullanmalıydı. Geçmişteki ile gelecekte olma ihtimali olan bir durum aynı ekle anlatılmaz. Dolayısıyla öğrencilerin "olsaydı" ile "olduysa" arasındaki farklılığı kavramaları da zorlaşır.

Örnek: "Çocuk uyuduysa üstünü örtüver." ile,

"Çocuk uyusaydı üstünü örterdim."

cümlelerinin farkı öğrenciye fonksiyonel olarak (durumların

açıklanması ve oyunlaştırarak canlandırma yolu ile) kavratılmalı.

- *Gereklilik Kipi*: "kerak" kelimesiyle yapılır. -ma/-me isim-fiil eki de Özbekçede -ış ekiyle karşılanmaktadır: "Okışim kerak" (Okumam gerek) vb.

Örnek: "Mesela bir hasta adamnı ilaştırış için doktor lazım."

(Nadir Hodcımuradov)

"İyileştirmek için" yerine "ilaştırış için" demektir. -mak/-mek yerine de -ış kullanmıştır.

-ma/-me ve -mak/-mek eklerini de fonksiyonel olarak anlatmak gerek.

- *Yeterlilik Kipi*: "‘‘âlmâk" yardımcı fiiliyle yapılır. Bitişik veya ayrı yazılır.

Örnek: "Köra âldım." (Görebildim) "Körâldım" (Görebildim) vb.

Yeterlilik kipinin yardımcı fiille ayrı yazılması biçiminde etkilenmeler Türkiye Türkçesini kullanırken ortaya çıkmaktadır.

Örnek: "... yaralanan kişiler için kötü ola bilirdi."
(Nadir Hodcımuradov)

Bu durum, sürerlilik fiilinde de ortaya konur:

Örnek: "... büyülenmiş bir şekilde baka kaldı."

(Öktem Sultanov) vb.

- *Emir/İstek Kipi*, Türkiye Türkçesindeki biçimine yakındır. Hatta aynı olduğunu söyleyebiliriz. Yalnız istek kısmında küçük bir fark göze çarpar.

"Men barayin" (Ben gideyim)

"Biz baraylik." (Biz gidelim) vb.

Emir: "Sen kelgin/kel" (Sen gel)

"U kelsin" (O gelsin)

"Siz keliñ/keliñiz/keliñlar"
(Siz geliniz.)

"Ular kelsin/kelsinlar"
(Onlar gelsin/gelsinler) vb.

Dolayısıyla Emir ve İstek kiplerinin öğretiminde zorluk çıkmamakla birlikte ünlülerden sonra çokluk 2. kişi eki getirilirken araya -y- sesinin girmesi gerektiği üzerinde de durulmalıdır.

Örnek: "Siz oku-y-unuz" vb.

h. Sıfat-fiil ve Zarf-fiil Eklerinin Kullanımı

Özbekçedeki sıfat-fiil ekleri (-gan/- (a)yâtgan/ - (a/y) digan/-ar, -mas), Türkiye Türkçesini öğrenen Özbek öğrencilerde birtakım yanlış kullanımlara yol açmaktadır. -dlık sıfat-fiil ekinin Özbekçede bulunmayışı da gözönüne alınmalıdır.

Örnekler: "... çalışıp kazanan parasını bir günde kayb ediyor."
(Bahtiyor Corayov)

"Onun için okumuşlu insanın bir ayda alan parasını, bu insanlar bir hafta içinde tapa bilirlardır."
(Şavkat Askarov)

"Eğer insan kendi yaşadık zamandan ..."
(Uluğbek Sultanov)

"Kötülük yapan senin iyilik yapanını anlasa kendisi senden özür diler."
(Serdar Ismailov)

"... halk kendi askerlerine olduğu inancı kaybediyorlar."
(Dilmurat Ahmedov)

"Eğer o insan o zamanlar kitaplar yazan olsa o kitabı okuyan adam onu hatırlıyor."
(Cihangir Samadov)

Örneklerden de anlaşılacağı gibi en çok -An ve -dlk sıfat-fiil ekleri karıştırılmaktadır. Öğretimde bunların üzerinde durulurken bunlarla ilgisi olan zarf-fiiller (-dığı için/-dığı zaman vb.) de fonksiyonel olarak açıklanmalıdır.

Özbekçedeki zarf-fiiller [-(i)b/ -masdan/ -may/ -günçü/ -gaç/ -ganda/ -gali/ -gani/ -a, -y] incelendiğinde bazılarının benzer olduğu göze çarpmaktadır.

Örnek:

-(i)b zarf-fiili Türkiye Türkçesinde	-lp
-masdan zarf-fiili Türkiye Türkçesinde	-mAdAn
-ganda zarf-fiili Türkiye Türkçesinde	-DİğIndA
-günçü zarf-fiili Türkiye Türkçesinde	-IncA
-a zarf-fiili Türkiye Türkçesinde	-A

Zarf-fiillerine denk düşmektedir. Bu yüzden öğrenciler kendi lehçelerindekilere benzer kullanımlara yönelebilmektedirler.

Örnek: "Ama bu kişi yoksa bu doktor olmaganda yaralanan kişiler için kötü ola bilirdi."
(Nadir Hodcımuradov)

Görüldüğü gibi öğrenci "-dığında" yerine "-ganda" ekini kullanmaktadır.

"... bir pazarlık yapı**b** ..."
(Tolkin Samiyev)

Burada da "-ıp" yerine "-ib" yazıyor.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye Türkçesindeki atmışa yakın zarf-fiil eki, fonksiyonlarıyla birlikte ele alınmalı ve benzerliklerimiz üzerinde de durularak öğrenciye kazandırılmaya çalışılmalıdır.

1. Yapım Ekleri

Özbekçe yapım eklerini morfoloji bölümümüzde uzun uzun anlatmıştık. Bu bölümde öğrencilerin karıştırdıkları ekler üzerinde kısaca durmakta yarar var. Özbekçede eklerin düz şekilleri bulunmakta ve tek biçimde ifade edilmektedir. Bu eklerde c'ler de ç'dir.

Örnek: "Bu işleri yapmak için iktisatçına temizçi ve şoför yardım eder."

(Avaz Sultanov)

Türkiye Türkçesindeki -lı sıfat eki Özbekçede -lik biçimindedir. Öğrenci bunu karıştırabilmektedir:

Örnekler: "Burak odaları görmek için görevlikle birlikte..."

(Şavkat Askarov)

"Bana bağılık değil, Allaha bağılık diye düşünüyorum."

(Dilşad Sadıkov)

Bazı fiilleri geçişli yaparken kullanılan fiilden fiil yapma eklerinde karışıklıklar olabilmektedir:

Örnekler: "... mecbur kaldırmış"

(Zafer Durmatov)

"kal-" fiilinden "kaldır-" yapılmış. "bırak-" fiilini kullanıyoruz.

"... kudretli gençlerni getirip."

(Şarif Sattarov)

"gel-" fiilinden "geltir-" yapılmış. "getir-" olmalıydı. vb.

"... şeker dilini görsetedi."

(Murat Rahimov)

-sa- eki Özbekçe fiilden fiil yapma ekidir.

Örnek: "körsatmâk" (göstermek)

-ma/-me ya da -mak/-mek yerine -ış ekinin kullanılması:

"Annem giyim biçiş fabrikasında çalışıyor. Ben şimdi

Türkiye'de Tömer'de dil öğreniş üniversitesinde okuyorum."

(Tülkin Sindarov)

Özbekçede edilgen eki -l-'dir. Bu da karışabilir:

Örnek: "Onlar bu yazdığı destanlarla dünyaya tanılmıştır."
(Öktam Babamuradov)

İsimden fiil yapma eki -laş-/leş- eki de zaman zaman yanlış kullanılabilmektedir:

Örnekler: "Hırsızlar çoklaşmış..."
(Bahtiyar Corayov)

"Sadece babasından para alarak babasının iyi sözlerini
düyerek büyükleşmiş."
(Nadîr Hodcîmuradov)

Halbuki, Özbekçede -(a)y- eki de vardır, -laş- eki de:

Örnek: "köpaymâk" (çoğalmak), "yakınlaşmâk" vb.

Türkiye Türkçesindeki -al- ekini iyi vermek gerekir.

Örnek: az-al-mak/çok-al-mak> çoğalmak vb.

Özbekçede Fars ve Tacik asıllı yapım ekleri (-hâna/-nâma/ -kâr / -kaş / -şunas / -saz / -pas / -bâz / -bân / -dâr / -zâr / -vâr / -mand) de sıkça kullanılmaktadır. Hem bunlarla hem de diğer eklerle ilgili örnekler morfoloji bölümümüzde verilmiştir. Öğretim elemanının bu eklerden haberdar olması gerekir. Ancak onun üzerine, Türkiye Türkçesindeki yapım eklerini bütün fonksiyonlarıyla öğretebilmek, yanlışsız kullanılabilmek mümkün olacaktır.

III. B. 5. TÜRKMEN TÜRKÇESİ

Türkmenceye has olan isim ve fiil soylu kelimelerden birkaç örnek verirsek, ek ve kök yapısı hakkında genel bir fikir edinilebilir:

Fiiller

Örnekler: oka- (oku-), ber- (ver-), bar- (var-), gel-, al-, aç-, yaz-, gay-(kay-), çek-, doka- (doku-), daşa- (taşı-),

oyla- (düşün-), gız- (kız-), ayt- (söyle-), bol- (ol-),
öl- vb.

İsimler

Örnekler: pikir (fikir), coğap (cevap), mümkün (mümkün), dövr (devir), köynek (gömlük), daş (taş), gaty (katı), gözel (güzel), yüp (ip), çızık (çizgi), gımmatly (kıymetli), indi/şindi (şimdi), ak, kara vb.

Örneklerdeki bir iki fiil (ayt-, oyla- vb.) dışında anlaşılamayan pek yoktur. Bu örnekler bize sanki bir Anadolu köylüsünün ağzı gibi gelmektedir. Elbette, Türkmencede de anlamadığımız kelimeler olacaktır. Ancak, diğer lehçelere nazaran (Azerice dışında) Türkiye Türkçesine çok yakın olduğu da ortadadır. Annaguly NURMEMMET'in, Türkmenistan'ın Bağımsızlığının 5. yılına Armağan olarak Türkmen Türkçesinden aktardığı, Göroğlu (Türkmen Halk Destanı) adlı eserin 1. cildinin 144. sayfasında yer alan Türkmence şiiri aynı biçimde alalım:

Ey yaranlar, musulmanlar,
Söhbet eýläň göwün açar,
Adan ogly düşer gama,
Yalan dünýä gelen geçer.

Begler öňünde diwandyr,
Ony bilmeyen heýwandır.
Adam adama mymandyr
Göwün göwünden suw içer.

Gezmegin bihuda yerde,
Ugraýar sen ýowuz derde.
Köp ýalbarsaň bir namarda,
Garşy durup ganyň içer.

Bu şiirde bir Türk insanı için, göw (gönül) ve köp (çok) kelimeleri dışında anlaşılmayan bir kelime yoktur. Yâren, gam, divan, mihman, beyhude, yavuz, namert gibi kelimeler edebî eserlerimizde sıkça geçer.

Eklerdeki farklılıklara sırayla göz atalım:

a. Kişi Eklerindeki Farklılıklar:

Teklik 1. kişi eki -ın/-in, çokluk 1. kişi eki de -ıs/-is'tir. Teklik ve çokluk kişi ekleri aynı olmakla birlikte nazal n'li ve dar biçimleri kullanılır. (-sıñ/-sin, -sıñız/-siñiz) Teklik ve Çokluk 3. kişi ekleri aynıdır. (Teklik 3. kişi eki=Ø) Çokluk 3. kişi eki -lar / -ler'dir.

Türkiye Türkçesini öğrenenler bu ekleri zaman zaman karıştırmektedirler:

Örnek: "... komşu oturuyors."

(Yusuf Orayev)

b. Ad Durum Eklerindeki Farklılıklar:

- *Tamlayan durumu:* -ıñ (-iñ, -uñ, -üñ)

-nıñ (-niñ, -nuñ, -nüñ) ekleriyle yapılır.

Görüldüğü gibi Türkiye Türkçesiyle aynıdır. Yalnız, sondaki n sesi nazaldır ve ikinci heceden sonra daralma vardır. (üzüm-iñ vb.)

Öğrencilerin tamlayan durumunu çok iyi kullanamadıkları da göze çarpmaktadır:

Örnekler: "Kızın ağzı ferdeli olması gerekiyor."

(Meretgeldi Muratdurdyev)

"Başkaların mallarını çalarak yaşamak utanç verici bir şeydir."

(Maksat Deryayev)

"Özgürlük anlamına insanın vicdanı, davranışları giriyor."

(Atageldi Hanov) vb.

Tamlamalar ve dolayısıyla iyelik ekleri üzerinde de önemle durulmalıdır. Yoksa, "bala-sı" örneğine benzetilerek "oğlu-su" diyenlere rastlanmaktadır.

- *Belirtme durumu:*

Ünsüzle bitenlerde: -ı, -i

Ünlüyle bitenlerde: -nı, -ni ekleriyle yapılır. Geniş biçimleri yoktur.

Örnek: Şohrat "Ben Türkiye'ni çok seviyorum" diyor.
(Muhammet Novruzov)

Bu kullanım, bütün lehçelerde ortak olduğu için, Türkiye Türkçesindeki belirtme durumu (-ı, -i, -u, -ü) iyi anlatılmalı ve ünlülerden sonra araya y sesinin girmesi gerektiği belirtilmeli ve uygulamalarla (Dikte, okuma, konuşma vb.) desteklenmelidir.

- *Yönelme durumu:* ünsüzlerden sonra -a/-e,

iyelik eklerinden sonra -na/-ne getirilir.

ünlü ile bitenlerde ise ünlüyü uzatır.

Örnekler: "Ben arkadaşlarım ile sinema gidiyoruz."
(Yusuf Orayev)

"Ben Türkiye'ye okumana geldim."
(Arslan Garacayev)

Ayrıca, yönelme durumunun fonksiyonlarının da üzerinde durulması gerekir. Yoksa, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi yanlışlıkların önüne geçemeyiz.

Örnekler: "Türkiye'de insanların birbirlerine olan saygısına çok beğendik."
(Arslan Garacayev)

"Çünkü bu yaşda çok olaylara görüyorsun ve öğreniyorsun."
(Bayram Akmeredov)

- *Bulunma durumu:* -da /-de ekleriyle yapılır. -ki eki alınca ünlü uzar. (-daaki/-deeki)

Bu ünlü uzaması, Anadolu'nun birçok yerinde aynı biçimde vardır. Bu ekin t'li biçiminin olmaması ünsüz uyumunu bozar.

Örnekler: "Çünkü bu yaşda"
(Bayram Akmeredov)

"... kilometre uzakdadır."

(Yusuf Orayev)

"... Aşkabet'da, ... okuyor."

(Amangeldi Sarıev) vb.

- *Çıkma durumu*: -dan/-den ekleriyle yapılır. Uzaklaşma durumu da ünsüz uyumuna uymamaktadır.

Örnekler: "İnsanlara her tarafdan devlet yardım ediyor."

(Azimberdi Harayev)

"Aşkabat'dan ..."

(Yusuf Orayev)

Ayrıca, diğer lehçelerde de görüldüğü gibi "sormak" fiiliyle -den çıkma durumu kullanılmaktadır.

Örnek: "Kızın annesi ve babası çocuğundan sorur."

(Meretgeldi Muratdurdyev)

c. Zaman Eklerindeki Farklılıklar

- *Şimdiki zaman*: -yaar, -yeer ekleriyle yapılır. Türkiye Türkçesindeki -yor ekine benzemekle birlikte aynı olmaması ve telâffuzdaki uzunluk hem söyleyişte hem de yazısta birtakım karışıklıklara yol açabilmektedir:

Örnekler: "Bizde pamuga Beyaz Altın diyerler."

(Maksat Deryayev)

"Okulda çok yoruyor."

(Dövlet Eminov)

Birinci örnekteki kendi lehçesindekiyle karıştırmış. İkinci örnekteki ise yine kendi lehçesindeki kullanım biçimine uygun olarak yazmıştır. [Türkmence gelyeriñ (geliyorum)] vb.

Türkiye Türkçesinde -yor eki, önüne -ı(-i, -u, -ü) ünlülerinden birini almaktadır. (Koş-u-yor, bekle-yor> bekliyor vb.)

- *Bilinen Geçmiş Zaman*: -dı (-di, -du, -dü) ekleriyle yapılır. Ancak, 3. kişi yazılışta -dı/-di biçimindedir. Yuvarlak ünlülerden sonra ikinci hecede -du/-dü, daha sonraki hecede ise -dı/-di

biçimindedir.

Örnekler: "geldi", "gördüm", "düşündük" vb.

"... ayrı yapamıyordu."

(Agamırat Şihiyev)

Ünsüz uyumu da yoktur.

Örnek: "... vefat etdi."

(Merdan Saparov) vb.

- *Gelecek Zaman:*

*. -cak/-cek ekleriyle yapılır. üzerine kişi eki getirilmez.

Örnekler: "Ben gelecekte çok şey öğrensem Türkmenistan'da
şimdiki yaşdakiler gençlerden kendime işçi alacak."

(Bayram Akmeredov)

"O bu lisede dört sene okucak."

(Saparmırat Atayev)

Öğrenciler "-cak" ile "-acak" arasında bocalayabiliyorlar.

*. Gelecek zamanın, geniş zamanı da içine alan ikinci biçimi ise
-ar/-er ekleriyle yapılır. Olumsuzunda ise 1. ve 2. kişi eki
-mar/-mer, 3. kişi eki -maz/-mez'dir.

Dar biçimlerinin (-ır/-ir, -ur/-ür) olmayışı da yanlış yazım ve
konuşmalara sebep olmaktadır:

Örnekler: "Her zaman dinlenerdik, yüzerdik ve çokeğlenerdik."

(Maksat Halliyev)

"Baş dostu, aş dostu olar."

(Eziz Bayramov)

Türkiye Türkçesindeki -ır ekini alan fiiller üzerinde iyi
durulmalıdır. Yoksa, öğrenci doğru yapması gerekeni de bozabilir.

Örnekler: "... ormanlara gidir."

(Bayramgeldi Kerimov)

"... çocuğundan sorur."

(Meretgeldi Muratdurdıyev)

- *Öğrenilen Geçmiş Zaman*: -pdır/-pdır ekleriyle yapılır. 3. kişide -mış/-miş biçimi vardır.

-lp ekiyle cümleyi bitirme burada da karşımıza çıkmaktadır.

Örnek: "Biz razı, kızımız da razı diyip."

(Nurgeldi Abdırähimov)

Fakat, bu durum yaygın değildir. 3. kişide kullanılan -mış/-miş eklerinin yuvarlak biçimleri (-muş/-müş) de öğrenciye verildiğinde pek fazla problem çıkmamakla birlikte, söyleyişte -pdır/-pdır eklerinin sıkça kullanıldığını görürüz. (aytıpdırın, gelipdirsin vb.)

Hikâye Birleşik zamanı: Türkiye Türkçesindeki gibi zaman ve kip eklerine imek fiili getirilerek yapılır. (barardım, okacaktın, gelyeerdin vb.) Bu sebeple en kolay öğretilebilecek gramer konusu olduğu düşünülebilir. Yalnız imek fiilinin birleşme biçimine dikkat çekilmelidir. Ünlü ile biten zaman veya kip ekinden sonra araya -y- ünsüzü girer. İyi öğretilmezse aşağıdaki gibi örneklerle rastlanır:

Örnek: "Bu yaş hiç gitmesedi daha iyi olurdu."

(Bayram Akmeredov) vb.

Rivayet Birleşik Zamanı: "eken" (imiş) kelimesiyle yapılır.

Örnek: "geler eken" (gelirmiş) vb.

Şimdiki zamanın rivâyeti ise Türkiye Türkçesi gibi "imiş" ekiyle yapılır.

Örnek: "gelyeermiş" (geliyormuş) vb.

Bu örnekten yola çıkarak rivayet kolay öğretilebilir.

Şart Birleşik Zamanı da iyi verilmeli ve Dilek Kipiyle arasındaki fark iyice anlatılmalıdır. Yoksa kullanımda birtakım zorluklar, anlam bozukluklarına sebep olur.

Örnek: "Ama insan tembel olsa. Hiç bir zaman çalışmazsa,

okumazsa."

(Maksat Deryayev)

Dilek ile Şart kipi içiçe girmiş ve şart kipiyle cümle bitirilmiş.

d. Kip Eklerindeki Farklılıklar

- *Emir kipi:* Teklik 1. kişi: -ayın/-eyin ekleriyle yapılır. Bu, Türkiye Türkçesindeki istek kipi ifadesidir.

Örnek: oka-y-ayın (okuyayım)

Teklik 2. kişi genellikle Türkiye Türkçesi gibidir.

Örnek: gör, içme vb.

Fiil a sesiyle bitiyorsa a sesi uzar ve sonuna y sesi eklenir.

Örnek: (oka->okay vb.)

Ayrıca, -gın (-gin, -gun, -gün) ekleri de getirilebilir.

Örnek: bargın (git) vb.

Teklik ve çokluk 3. kişi Türkiye Türkçesiyle aynıdır.

Örnek: alsın, yazmasınlar vb.

Çokluk 1. kişi (grup için): -alıñ/-eliñ, -lıñ/-liñ

(iki kişi için): -alı/-eli, -lı/-li

Örnek: görelıñ, döveli vb.

Çokluk 2. kişi: -ıñ/-iñ, -uñ/-üñ, -ñ

Örnek: yatıñ, geliñ vb.

Ayrıca, -ayıñ/-eyiñ, -yıñ/-yiñ ekleriyle de yapılır.

Örnek: geleyiñ, okayıñ vb.

Bu ekler, istek 1. kişi ekine benzemektedir.

Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesinde emir kipinde pek fazla fark yoktur. Aynı ekler her iki lehçede de vardır. Bu, öğretimde kolaylık arz etmektedir. Olumsuzluk eki (-ma/-me) de aynıdır.

- *Gereklilik kipi*: -malı/-meli ekleriyle yapılır. Yalnız, kişi zamirleri kullanılır ve gereklilik kipinden sonra kişi eki getirilmez. Olumsuzu da "değil" kelimesiyle ifâde edilir.

Örnekler: "İyi çocuk yetiştirmek için ilk olarak kendin iyi olmalı."

(Murat Ödeyev)

"İnsan hiç zaman birbirine kötülük yapmalı değildir."
(Maksat Nazarov)

"O zaman sen ona kızmalı değilsin."
(Eziz Bayramov) vb.

Öğrenciler "lâzım" veya "gerek" kelimesiyle yapılan cümlelerde de yanlışlıklar yapmaktadırlar.

Örnekler: "Ona senin yardım etmeyin lazımdır."
(Maksat Nazarov)

"Bizim çok çalışmamız lazım."
(Maksat Deryayev)

"... geleceği için de çalışması lazımdır."
(Azimberdi Harayev)

Burada, -ma/-me isim-fiil ekinin iyi verilmesi gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Örnek: " okumam gerek ", " okuman gerek", "okuması gerek",
"okumamız gerek", "okumanız gerek", "okumaları gerek"
vb.

- *Şart kipi*: -sa/-se ekleriyle yapılır. Türkiye Türkçesiyle aynıdır. Kullanımda bazı durumlar ortaya çıkabilir.

Örnekler: "Herkes kendi zamanında nasıl olsa da iyi bir yaşam istiyorlar."

(Azimberdi Harayev)

"nasıl olsa da" değil, "nasıl olursa olsun" olmalıydı.

"Ama insan tembel olsa. Hiç bir zaman çalışmazsa, okumazsa. O insan sonunda hiç bir şeyler bu dünyada kazana bilmez."

(Maksat Deryayev)

Biz yalnızca dilek ifâde eden -sa/-se ekleriyle cümleyi bitiririz. Şart ekiyle cümle bitmez. Öğretim elemanının, dilek ve şart cümlelerinin fonksiyonlarını ayrı ayrı ele alması gerekmektedir.

- *Yeterlilik kipi*: "bilmek" fiiliyle yapılır. Ancak, -a/-e değil -p zarf-fiil ekiyle kullanılır.

Örnekler: "... aile kurup bilmiyordular."

"Şimdi her kes sevdiği kıza ve sevdiği oğlana evlenip biliyorlar."

(Meretgeldi Muratdurdyev)

"O kendinin şiirleriyle kılıcın başarabilmedik işlerini başarabilmiş."

(M. Muratdurdyev)

Görüldüğü gibi olumsuzluk eki de bilmek fiilinin üzerine gelir.

e. Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil Eklerindeki Farklılıklar

Türkmençedeki sıfat-fiil ekleri (-an/-en, -yaan/-yeen, -cak/-cek, -madık/-medik, ar/-er, -maz/-mez) genellikle Türkiye Türkçesine benzemekle birlikte, -dlk ekinin olumsuzunun olmaması zorlanmaya ve yanlış yapmaya müsait bir durum ortaya çıkarmaktadır. Aşağıdaki örneklerle dikkatle bakılmalıdır:

Örnekler: "Onun ustalıkla kullanan sözlerini ..."

(Beğenç Memmeev)

"Çünkü ben Türkmenistan'ın bağımsızlık kazanan zamanında yaşıyorum."

(Baymamed Puhanov) vb.

Bunlar, Türkmençeden yapılan olumsuz aktarımlardır. Daha değişik birkaç örnek verelim:

Örnekler: "Eğer bir insan bütün yapacak şeylerine ..."
(Serdar Atabaev)

"Benim yaşadık şehrim ..."
(Yusuf Orayev)

"İnsanın çok dostu olandan bir iyi dostu olmalıdır."
(Baymamed Puharov)

"Ben başka ülkede bülbül olanımdan kendi ülkemde
karga olsam iyi olur, diye cevap vermiş."
(Beğenç Memmeev)

"İnsan kendi eli, kendi kuvvetiyle yaptık şeylerinin
hepsini alabilmemiş."
(Meretgeldi Miratdurdyev)

Bütün bu olumsuz aktarımları ortadan kaldırmak, ancak bu yakınlık ve farklılıkları bilmek ve sıfat-fiil eklerinin fonksiyonlarını kafalarda şüphe bırakmayacak biçimde açıklayabilmek ve öğrenciye uygulattırabilmekle mümkündür.

Türkmencedeki zarf-fiil ekleri (-ıp/-ip/-up/-üp/-p, -a/-e veya -y, -mañ/-meñ veya -mayan/-meyen, -ka/-ke, -anında/-eninde vb.) de, morfoloji bölümümüzde açıkça anlatılmaktadır.

Burada yalnızca olumsuz aktarıma örnek vermek yeterli olacaktır.

Örnekler: "... bülbül olanımdan ..."
(Beğenç Memmeev)

"... yaşap geçmiş."
(Yusuf Mammet Halliyev)

"Biz ailede on kişi olub yaşıyoruz. Babam, annem,
babamın annesi ve yedi kardeş olub yaşıyoruz."
(Azim Jumabaev)

Sıfat-fiil eklerinin öğretimi için söylediklerimiz zarf-fiil ekleri için de geçerlidir. Zaten birbirine bağlı olarak verilmelidir.

f. Yapım Eklerindeki Farklılıklar

Yapım ekleri de morfoloji bölümümüzde uzun uzun anlatılmıştır.

Biz burada, yapılan bazı yanlışlıkların kökeninin, öğrencilerin kendi lehçelerinden yaptıkları olumsuz aktarımlar olduğunu belirtmeye çalışacağız.

Örnekler: "ondaki" (Y. Orayev)

"akşamkı" (A. Garacayev), (E. Bayramov)

"aşadaki" (M. Muratdurdyev) vb.

Türkmencede aitlik eki (-ki)nin kalın biçimi de vardır. (Ortadaaki vb.)

Örnekler: "dördünçü" (B. Akmeredov)

Türkmençe (B. Akmuhammedov) vb.

Türkmencede -çı eki vardır, yine eşitlik ekinin c'li biçimi yoktur.

Örnek: Anadolu (M. Ödeyev)

Türkmencede -lı/-li eki vardır, yuvarlak biçimleri yoktur.

Örnekler: memnundur (B. Puhanov)

arzuı (M. Ödeyev) vb.

Türkmencede ikinci heceden sonra darlaşılarak uyum dışına çıkma söz konusudur.

Türkiye Türkçesine uymayan ekler de bulunmaktadır: (-cañ/-ceñ, -lak/-lek, -mtıl/-mtıl, -mtık/-mtık, -raak/-reek gibi.)

Ayrıca, Farsça ekler de sıkça kullanılır. (-ça/-çe, -anda/-ende, baaz, -daar, -zaar, -keş, -haana, -naama, -hoor, -keer, -geer, -baan (-man), -daan ve kelimenin önüne gelen -naa (-nee) ve -bii ekleri) Bu eklerin bazıları Türkiye Türkçesinde de vardır.

Öğrencilerin kullandıkları eklere birkaç örnek verelim:

fikirilenmek (N. Abdırahimov)

çıkış ediyorlar/ yürüş kuramış (B. Memmeev)

etişdiriliyor (Y. Orayev)

göz yetiriyorlar (Ş. Akıyev)

güzellemesi için (M. Orazdurdyev)

güzel ekonomiyalı (M. Deryayev)

rastlaşıyorlar (D. Çarıyev)

Bu örnekler hem kendi lehçelerinden olumsuz aktarım yaptıklarını hem de Türkiye Türkçesini çok iyi kullanamadıklarını gözler önüne sermektedir. Bunların dışında gözkezmek (göstermek), gaharlanmak (sinirlenmek) gibi konuşurken kullandıkları kelimelere de dikkat etmek gerekir.

Diğer yapım eklerine örnekler, morfoloji bölümümüzde vardır.

g. Çokluk Eki

-lar/-ler Türkiye Türkçesiyle aynıdır.

h. Soru Biçimleri

-mı/-mi, -mıka/-mike, -muka/-müke

Örnekler: "Ol geldi-mi?"

"Ol durdu-mıka?" (O durdu mu?) vb.

Diğer soru biçimleri ise şöyledir:

haysı (hangi), nehiili (nasıl), neçe (kaç), neçinci (kaçıncı), neeme üçiin (neden, niçin), nirede (nerede), niree (nereye), niireden (nereden), kim

Türkmen öğrencilerin telâffuzlarının üzerinde önemle durulmalıdır. Çünkü, pelték ve uzun sesler konuşma sırasında daha çok ortaya çıkmaktadır.

Öğretim elemanının bu konularda bilgili ve öğretim stratejilerini belirlemiş olması şarttır.

IV. SENTAKS

IV. A. SENTAKS FARKLILIKLARI

Türk lehçelerinde cümle kuruluşu aynıdır. Özne - Tümleç - Yüklem sıralaması ile eklerin kök ve gövdelerin üzerine getirilmesi yoluyla önce söz türeten yapım eklerinin, sonra da söz değiştiren çekim eklerinin gelmesi gibi son derece sağlam bir yapının ortaklığından söz etmek gerekir. Bu genel yapının içinde vurguyla bağlantılı olarak cümlede özne, tümleç ve yüklem yer değiştirmesi de Türkçenin hem kıvraklığı hem de zenginliğidir.

Türkçede cümle en az özne ve yüklem olarak iki unsurdan meydana gelir.

Örnekler: ".Eve git.", "Hava güzel.", "Yazmalı." (Yazmak gerek veya O yazmalı.) gibi.

İsim grubuna giren kelimeler yanyana getirilerek çeşitli kelime grupları oluşturulmaktadır:

Örnekler: "Altın bir gün", "Yeşil göz", "Demir kapı", "Türk Budun", "Kırgız Begler", "Ak ev", "Boz üy", "Çok güzel bir yer." vb.

Burada üzerinde durulması gereken farklılık, tamlayan durumu ve iyelik eki almadaki değişikliklerdir. Bu durum Ana Türkçenin bir özelliğidir.

Örnekler: "Gözüm yaşın" (Gözümün yaşını), "İbrahim Bey oğlu" (İbrahim Beyin oğlu) vb.

Türk lehçelerinin birbirine yakınlığını anlamakta büyük zorluk yoktur. Türkçenin mantığı bütün lehçelerde kendini hissettirir.

Türk lehçelerinde cümle kuruluşu: (Örnek aldığımız beş lehçeden cümleler) sınav kâğıtlarını incelediğimiz öğrencilerden de alıntılar yaptık:

IV. A. 1. AZERİ TÜRKÇESİ

"O Azərbaycan'dan Türkiyə'ye universitede okumaka gelib."

(Fahreddin Nuruyev)

"Eğer kız evi bu razılık verse onda nişanın be ya düğünün tarihi degigleştirip bu iki aile ağrebe olurlar."

(Eflatun Ahmetoğlu)

-ıp ekinin değişik biçimlerde kullanıldığını görmekteyiz.

"Ama aile razılaşımlar Azərbaycan'da kızı kaçırda biliyorlar."

(Reşat Sultanov)

Vurgu ile şart anlamı verme Azeri Türkçesinin önemli bir özelliğidir. Telâffuzda son hece uzatılır. (razılaşımlaar)

"Onun için gelmişizki gelecekte halkımız Türkiye'deki gibi güzel hayat kurak."

(İslam Memmedli)

Devrik cümle örneği. Bu durum Azerbaycan Türkçesinde oldukça yaygındır. Bize göre, bu cümlelerin doğrusu şöyledir:

"Gelecekte halkımıza Türkiye'deki gibi güzel bir hayat kurmak için geldik."

"Her insan sadece kendi dilini bilmekle kifayetlenmeli değil, kendi dilinden başka birçok yabancı dil de bilmelidir."

(Vüsale Allahverdiyeva)

"-malı değil" kullanımı özellikle Türkmen Türkçesinde de yaygındır.

"Şu anda dünyaya Batı kültürün yayılması gidiyor."

(Rövşen Kişibeyov)

Bu cümlede hem tamlayan durumu (kültürünün) kullanılmıyor

hem de "gitmek" fiili "ilerlemek" anlamında kullanılıyor.

"Ama onun isteğinden aslı olmayarak o dünyaya gelir."

(Aljira Topalova)

Bu cümlelerin de doğrusu: "Ama o, isteğine bağlı olmadan dünyaya gelir."

Bu tip cümlelerin dışında en yaygın olan cümle çeşidi "ki"li cümlelerdir: Azerbaycan Edebiyatından birkaç cümle verelim:

"Bu itlerin gorhusundan guş ganad salır, iyidliynen kelmisen bura." (ELİBEYOV, 1990 : 22)

"Beri başdan deyim ki, mekteb sarıdan bizim kendinki ketirmişdi. Ona göre ki, mektebimiz kendin en seyrenkah yerindeydi." (ELİBEYOV, 1990 : 22)

"İneyin buynuzu var, bu buynuz ona köredir ki, özünü gorusun." (ELİBEYOV, 1990 : 35)

Birkaç devrik cümle de öğrencilerimizin kompozisyon kağıtlarından verelim:

"Buradan da bilirik ki iletişim vasıtası olan dil insan için ne kadar önemlidir."

(Zaur Mesimov)

Bu cümleyi biz dolaylı anlatım biçiminde verebiliriz.

Örnekler: "Buradan da iletişim vasıtası olan dilin insan için ne kadar önemli olduğunu biliriz."

"Yeryüzünde o zaman demokrasi olacak ki, bütün halklar özgür olacak."

(Asim Memmedov)

Bütün bu örnekler, Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki cümle kurma yönünden farklılıkların, devrik cümle ve vurgulu telâffuz olduğunu göstermektedir.

IV. A. 2. KAZAK TÜRKÇESİ

"Tıñdap turmın sizdi" (Dinliyorum sizi.)

"Kiriñder işke." (Giriniz içeriye)

"Karañdarşı buğan, İzmirdi umıtatın türi jok mına Meryemdin."

(Gördünüz mü bakın, Meryem Hanım İzmir'i unutmaya hiç de niyetli değil.) (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, 1971:1136-1156)

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi cümle unsurlarının zaman zaman yer değiştirmesi Türkçenin kendi yapısından gelmektedir. Onun dışında cümle kurmada farklılık olduğu söylenemez.

Kazak lehçesinde "bol-(ol-)" fiili değişik biçimde kullanılmaktadır. Bu da cümle kurmayı etkilemektedir.

Örnekler: "Çok şehirde oldum." (Alim Saylibaev)
(Çok şehirde bulundum.)

"O yıllarda ülkemde Aral denizi olmuş, ama şimdi o deniz yoktur." (J. Toimanteyi)

"olmuş" varmış anlamındadır.

Kazak lehçesinin tipik özelliklerinden biri "sol" (o) kelimesidir, diğeri ise "-men" (ile) ekidir. Bunları Türkiye Türkçesi öğrenen öğrencilerin karıştırdıkları veya yanlış yerde kullandıkları görülmektedir.

Örnekler: "O işini çok seviyor, şu için onu çok insanlar seviyorlar." (Karaköz Ahmetova)

"şu için" değil "onun için" olmalıydı.

"Şu savaş çok zordu ama biz yendik."
(Jazira Toktasınova)

"Şu" değil "o" olmalıydı.

"Yabancılar men" (Sayan Ahimbekov)

"Yabancılarla" olmalıydı.

Burada öğrenciler negatif transfer (olumsuz aktarım) yapıyorlar. Diğer örneklerden bazıları ise şöyledir:

"İlk Moğoldar savaş açtı." (Venera Sopbekova)

"-dar" eki Kazak lehçesinde çokluk ekidir. (-lar)

Yine;

"Moğoldar bizim yerimizdi aldılar." (V. Sopbekova) cümlesinde de hem çokluk ekinde hem de belirtme durumu ekinde olumsuz aktarım sözkonusudur.

"Evimizdin alt katındaki... ." (D)

(Kenesarı Sarbayev)

Dikte yazdırırken bile, öğrencinin duyduğu seslerden çok kendi lehçesindeki biçimleri yazmış olması bu durumu daha iyi ortaya koymaktadır.

"-din" eki Kazak lehçesinde tamlayan durumu ekidir.

"Ben annemin isteyen iyiliklerini ödemek için gelecekte yaşamam gerek."

(Aynur Dukanbayeva)

Bu örnekten de anlaşılacağı gibi -an/-en sıfat fiil ekinin kullanımı yaygındır. Bu tür örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Ama, cümle kurma yönünden büyük bir zorlukları yoktur. Yalnızca, cümlelerin yüklemine, bazı fiillerin ve zaman eklerinin farklı oluşu sebebiyle zorlanmaları sözkonusudur.

IV. A. 3. KIRGIZ TÜRKÇESİ

"Annem dolaptan domates alıyor." cümlesi Kırgız lehçesinde şu şekillerde yazılıp söylenebilir:

- a. Apam tekçeden pomidor alıp catat.
- b. Tekçeden pomidordu apam alıp catat.
- c. Pomidordu tekçeden alıp catkan apam.
- d. Pomidordu apam tekçeden alıp catat.

(Kaynak kişi: Rahat Samidinkızı)
[1995-1996 TÖMER öğrencisi]

Bu cümlelere dikatle bakıldığında, aynı Türkiye Türkçesindeki vurguya bağlı olarak cümle unsurlarının yer değiştirmesi durumuyla karşı karşıya olduğumuzu görüyoruz.

"Kırgızistan'da epsi yerler ben için çok güzel."

(Bahtiyar Toktoev)

" ... bir küçük şehirde oturuyor." (K. Karpekov)

"hepsi" kelimesi ismin önüne gelmez, sonuna gelir. "ben için" "benim için" olmalıydı.

"bir küçük şehir" değil, "küçük bir şehir" olmalıydı.

Bu tür yanlışları yalnız Kırgız öğrenciler yapmıyor, diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden gelenlerin hepsi yapıyor.

IV. A. 4. ÖZBEK TÜRKÇESİ

"Nime üçün sen kelib görni üç marta aylendiñ deb sorabdı." (HAKİMCANOVA, 1990:52)

(Niçin sen gelip mezarlığı üç defa dolaştın diye sordu.)

"Sizniñ oğlınıznın ismi Ziyrek bolsın, meniñ oğlımge Hemrah deb ism koyamız debdi vezir." (HAKİMCANOVA, 1990:94)

("Sizin oğlunuzun ismi Ziyrek olsun, benim oğluma Hemrah diye isim koyalım." dedi vezir.)

"Padişah kembagal dehkânge karab: Siz cevap beresizmi? deb sorabdı." (HAKİMCANOVA, 1990:129)

(Padişah fakir çiftçiye bakarak: " Siz cevap verecek misiniz?" diye sordu.)

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi Türkiye Türkçesinden farklı bir cümle yapısına rastlanmamaktadır. Kelime sonlarında yazıda "b" sesi bulunur. Ama, okunuşta bunlar "p" olur. Soru cümlelerinde de kişi ekleri diğer lehçelerde de görüldüğü gibi soru ekinden önce gelmektedir.

Öğrencilerin Türkiye Türkçesi öğrenirken yazdıkları cümlelerden birkaçı:

"Eğer ben geçmişte yaşamış olsaydım..."

"Bunu anlatmak ben için çok zor."

(Uluğbek Sultanov)

"Bana bağlılık değil, Allah'a bağlılık diye düşünüyorum."

(Dilşad Sadıkov)

Özbek lehçesinde "-lık" eki "-lı" anlamındadır.

"Benim için köy hayatı hem, şehir hayatı hem aynıdır."

(İlham Ruziyev)

Özbek lehçesinde "hem", dahi anlamındaki "de"nin karşılığıdır.

"Çiftçi eken ve yetiştiren potetesini sotar... ."

(Serdar İsmailov)

Sıfat-fiil eklerindeki farklılık burada kendini açıkça göstermektedir.

"Geçmişte insanların parası ne kadar o çok olsa şu kadar iyi yaşamıştır"

(Şavkat Askarov)

"çok olsa" yerine "çoksa",

"şu kadar" yerine "o kadar" olmalıydı. "çok"tan önceki "o" da fazladır.

"Ama 1991 yılın 1 Eylülünde ... "

(Dilmurat Cumanıyazov)

"Problem olsa babamızdan soruyoruz"

(Murad Nasriddinov)

Bu tip örnekleri çoğaltabiliriz.

IV. A. 5. TÜRKMEN TÜRKHESİ

Cümle unsurlarının yer değiştirmesine birkaç örnek:

- "a) Öy eyesi gapını açdı.
b) Gapını öy eyesi açdı." (Ev sahibi kapıyı açtı.)

- "a) Bu ağşam biz teatra gitmek isleyäris.
b) Biz bu ağşam teatre gitmek isleyäris.
c) Teatra, biz bu ağşam gitmek isleyäris."

- "a) Biz iki aydan diplom almalı.
b) İki aydan biz diplom almalı.
c) Diplomı, biz iki aydan almalı."

(Kaynak kişi: Annabay Nazarov)
[1992 TÖMER öğrencisi]

"-Ece seniň beeri bakanıňı görmesem, gidip bilmen-diydim." (Türkmen Dili 7, 1993:122)
(Anne, senin arkaya baktığını görmesem, gidemem)

"Belkem size minasip del, yöne Türkiyeden bir hatıra." (Türk Dünyası Konuşma Kılavuzu, 1992:55)
(Belki size münasip değil, ama Türkiye'den bir hatıra.)

"Yiten zatlar bilen meşgul bolyan edara nirede?" (Türk Dünyası Konuşma Kılavuzu, 1992:64)
(Kaybolan eşyalar ile meşgul olan idare nerede?)

Şimdi de öğrencilerin Türkiye Türkçesi öğrenirken yaptıkları yanlışlardan birkaçına bakalım:

"İnsan hiç zaman birbirine kötülük yapmalı değildir."
(Maksat Nazarov)

"Hiç zaman", "yapmalı değil" gibi kullanımlar kendi lehçesinden yaptığı olumsuz aktarımlardır.

"Benim yaşadık zamanım." (Serdar Atabaev)
(Benim yaşadığım zaman) olmalıydı. Burada da olumsuz aktarım var.

"O kendinin şiirleriyle başarabilmedik işlerini başarabilmiş."

(Meretgeldi Mıratdurdıyev)

"Şimdiki yaşda çok ülkeleri gezip biliyorsun. ... hiç bir şey yapıp bilmiyor."

(Bayram Akmeredov)

-abil- (Yeterlilik durumu) fiilini yanlış kullanıyorlar. Bunun sebebi de kendi lehçelerine sıkça başvurmalarıdır.

"Şohrat 'Ben Türkiye'ni çok seviyorum' diyor."

(Muhammet Novruzov)

"Kızın annesi ve babası çocuğundan sorur."

(Meretgeldi Mıratdurdıyev)

Bu örnekler de, ad durum eklerinde de kendi lehçelerinden olumsuz aktarımlar yaptıklarını göstermektedir.

Yukarıdaki lehçelere ait örneklerden de açıkça anlaşılacağı gibi, Türkçenin sentaksı genel olarak bütün lehçelerde korunmuştur. Lehçeler arasındaki birtakım farklılıkların (zaman ve kişi ekleri, ad durum ekleri, sıfat-fiil ekleri, edatlar, zarflar) dikkatle bakıldığında kolayca anlaşılabilirdiği ortadadır.

IV. B. TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİNDE

CÜMLENİN ÖNEMİ

Türkçeyi hiç bilmeyen ve farklı dil grubuna ait bir dili konuşan öğrenciye, Türkiye Türkçesindeki cümle kuruluşunu ve cümle unsurlarının fonksiyonlarını kazandırmada yapılacak olan çalışmalar [cümle kuruluşu (Özne-Tümleç-Yüklem), fiillerin görevleri, zarf-fiil ve sıfat-fiillerin öğretimi, tamlamaların, edatların, sıfat ve zarfların öğretimi vb.] bellidir. Oysa, Orta Asya Türk Topluluklarından gelen öğrencilerin ana dillerinin Türkçe oluşu ve aralarında birtakım farklılıkların bulunması Türkiye Türkçesindeki cümle kuruluşunu öğretirken daha farklı bir öğretim stratejisinin oluşturulmasını gerektirmektedir.

Tezimizin sentaksla ilgili bölümünde, lehçelerdeki cümle yapısının genel olarak çok büyük farklılıklarının olmadığına, aynı dilin zaman içinde çeşitli coğrafyalarda birtakım farklılıklarının oluştuğuna dikkat çekilmektedir. İşte, Türkiye Türkçesinin öğretiminde, bu farklılıkların öğretim elemanı tarafından bilinerek derse girilmesi, ders öncesi ve sonrası birtakım çalışmaların nasıl yapılacağının ortaya konması gerekmektedir.

Bunun için, sırasıyla öğrencilerin Türkiye Türkçesini öğrenirken yaptıkları cümleyle ilgili yanlışlara bakalım:

IV. B. 1. Azeri Öğrencilerin Yanlış Cümlelerine Örnekler:

ki'li cümleler

"Yani ben bunları yazmakta amacım budur ki hayat durmadan devam ediyor."

(Vügar Hacıyev)

"Onun için gelmişizki gelecekte halkımız Türkiye'deki gibi güzel hayat kurak."

(İslam Memmedli)

ki'li cümle kullanımı Azerilerde çok yaygındır. Türkiye Türkçesine uygun olmayan bu tip kullanımların önlenmesi de, -dığı için /-mak için gibi zarf-fiil eklerinin üzerinde durmak ve öğrencileri bunları kullandırmaya yöneltmekle mümkündür.

Örnek: Hayat durmadan devam ettiği için bunları yazıyorum.

Gelecekte halkımıza Türkiye'deki gibi güzel bir hayat kurmak için geldik. vb.

hem/hemin

Örnekler: "Bu camiler ya da yaptığı başka şeyle zelzelede hem hiç bir şey yapmıyor."

(Murat Mirtolipov)

"Her hangi bir halkın dilinin ne kadar gelişmesi hemin halkın başka yönlerden de geliştiğini gösteriyor."

(Şöle İsayeva)

"hem" ve "hemin" kelimelerinin kullanımıyla cümlelerin nasıl bozulduğu açıkça görülmektedir.

"hem" kelimesi lehçelerde dahi anlamına gelen "de"nin yerine kullanılmaktadır. "hemin" ise "buna uygun olarak" gibi bir anlam taşımaktadır.

Burada da, edatların kullanımı öne çıkmaktadır. Özellikle cümleler arasında bağlaç görevi gören kelimelerin iyi verilmesi gerekmektedir. Hem hem, ne ne, ya ya, gerek gerek(se) vb. cümle bağlaçlarının olumlu ve olumsuz cümlelerde kullandırılması ve bunlarla ilgili yazılı anlatım (dikte / kompozisyon / diyalog oluşturma / fıkraların cümlelere ayrılması ve birleştirilmesi vb.) ve sözlü anlatım çalışmalarına önem verilmesi gerekir.

var x yok

Örnekler: "Onun on sekiz yaşı var."

(Vügar Hacıyev)

"Türkiye kapitalist bir devlet Azerbaycan ise yok."

(Azad Recebov)

"var" ve "yok"un fonksiyonları iyi verilmelidir. Türkiye Türkçesinde "O on sekiz yaşında." denir. Bulunma durumu ekinin fonksiyonlarının iyi verilmesinin de önemli olduğu anlaşıyor. "değil" ile "yok"un karıştırıldığı da ortadadır. Öyleyse, daha temel seviyeden itibaren öğretilecek kelime ve kavramların yalnızca öğrenciye verilmesinin yeterli olmadığı, öğrencinin hangi yanlışları

yapabileceğinin önceden bilinmesi gerektiği açıktır.

Sonra

Örnekler: "Ve bir kaç aydan sonra evleniyorlar."
(Nazim Ağazadə)

"... bir müddet sonra düşün yapıp evlenirler."
(Eflatun Ahmetoğlu)

Zaman bildiren bir kelimenin ardından gelen "sonra" zaman zarfı -DEN uzaklaşma durumu ekiyle kullanılmaz. ("Üç aydan sonra" değil "Üç ay sonra" olmalı.) Burada da, kendi lehçelerinden olumsuz aktarım yaparak cümleyi bozuyorlar. Önce x sonra zaman zarflarının doğru kullanımının üzerinde durulmalıdır.

Ona göre

Örnek: "Ona göre ben yazı o kadar seviyorum."
(Ferhad Hüseynov)

"Onun için" yerine "ona göre" kullanımına dikkat etmek gerekir.

-lp

Örnekler: "... güzel memleket olup ve olacak."
(Azad Recebov)

[Atalarımız iyi deyip "Gezmeye gürbet ülke, ölmeye vatan iyi".]

(Akhundov Zaur)

-miş'li geçmiş zamanın yerine kullanılan -lp eki cümlelerin yapısını bozmaktadır. Üzerinde durularak -lp zarf-fiil ekiyle karşılaştırmalar yapıp, farkları verilmelidir.

-mAII değil

Örnek: "Her insan sadece kendi dilini bilmekle kifayetlenmeli değil."
(Vüsale Allahverdiyeva)

Fiillerin olumsuzunda "değil" kullanılmadığı, -ma/-me olumsuzluk

eki getirmeleri (yapıl-ma-malı, atma-malı vb.) gerektiği üzerinde durulmalıdır.

Tamlama Yanlışları

Örnekler: "Azerbaycan'a Türklerin gelişi tarihi tam olarak belli değil."

(Babek Memmedov)

"Bu Çin kültürün medeniyetin orada yayılmasına sebep olur."

(Rövşen Kişibeyov)

"Yani ben bunları yazmakta amacım ..."

(Vügar Hacıyev)

Tamlama yanlışları da cümlede aksaklıklara, bozukluklara yol açmaktadır.

Konuşmada cümlenin başında "Dimek" sözünün kullanımı da yaygındır. ("Dimek, babam evden çıkmış." gibi.)

Ayrıca, morfolojik farklılıkları inelediğimiz bölümden de anlaşılacağı gibi, ad durum ekleri ile sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinin cümleyi hem sentaks (cümle kuruluşu) hem de semantik (anlam) yönünden olumsuz etkilediği ortadadır. Bunların dışında, deyimlerdeki farklılıkların da cümleyi bozduğunu bilmeliyiz.

Örnekler: "Çağdaş dünyamızda kültürün o kadar çeşitli dalları vardır ki, saymakla kurtarmaz."

(Elhan Memmedov)

"Saymakla kurtarmaz" değil "saymakla bitmez" olmalıydı.

"... insanlara zulümler veriyorlar."

(Melahet Memmetova)

"zulüm vermek" değil, "zulüm etmek/ zulmetmek" olmalıydı. vb.

"olmak" fiilinin kullanımına da dikkat etmemiz gerekiyor.

Örnekler: "... Azerbaycan esarete olmuştur."

(Islam Memmedli)

"Ben çok üzgün oldum."

(Elnur Hetemov)

"... çokluğun isteyile olmalı olan bir şeydir."

(Alibey Şirinoğlu)

Zaman zaman "olmak" fiilini kullanmamaktan doğan yanlışlıklara da rastlanır.

Örnek: "... mümkün kadar iyi davranmalıyız."

(Ayten Memmedova)

"mümkün olduğu kadar" demeliydi.

IV. B. 2. Kazak Öğrencilerin Yanlış Cümlelerine Örnekler:

"şu için" / "Biz için" vb.

Örnekler: "O işini çok seviyor, şu için onu çok insanlar seviyorlar."

(Karaköz Ahmetova)

"Onun için" yerine "şu için" denilmekte ve cümle bozulmaktadır.

"Biz için onlar çok çalışıyorlar."

(Berik Ahmedov)

"Türkiye Türkçesi ben için zor değil."

(Asel Omaşeva)

Tamlayan durumu ekinin kullanılmaması da cümleyi bozuyor.

"O" veya "bu" yerine "şu" işaret sıfatının kullanımı:

Örnek: "Şu savaş çok zordu ama biz yendik."

(Jazira Toktasinova)

"sonra" yerine "son" kullanımı:

Örnek: "Bu olaydan son, Ruslar ..."

(Gülzade Bekjanova)

hepsi / bütün

Örnek: "Çünkü hepsi şehirden ..."

(Aynur Maydanova)

"hepsi" yerine "bütün" kelimesini kullanmaları gerekir. Bu bütün Orta Asyalı öğrencilerde ortak yanıdır. "hepsi"nin tamlanan olduğu ve onu bir tanımlayanın olması gerektiği hatırlatılmalıdır.

Örnek: "Öğrencilerin hepsi" veya "Bütün öğrenciler" demeleri gerektiği iyi verilmelidir.

Çokluk ekinin yanlış kullanımı:

Örnekler: "Onu çok insanlar seviyorlar."

(Karaköz Ahmetova)

"Dokuz kız kardeşlerim"

(Ayjan Beketaeva)

Beyaz / Ak - Siyah / Kara kullanımı

Örnek: "... ömrümüz siyahlandı."

(Elvira Mamutova)

"Ömrümüz karardı." olmalıydı. Siyah ve beyaz kelimelerinin yalnız somut kavramlarda kullanıldığının ak ve kara kelimelerinin ise, hem somut hem de soyut kavramlarda kullanıldığının ve deyimlerde hangi anlamlar yüklenildiğinin iyi verilmesi gerekir.

olmak

Örnekler: "Çok şehirlerde oldum."

(Alim Saylibaev)

"İyi ihtisas olmak için pratik gerekiyor."

(Aynur Maydanova)

"Çok güzel tatil yapmak olur."

(Mervet Saudabaeva)

"Çünkü orada benim annem oldu."
(Aygül Usunova)

"Köyler çok güzel olmuşlar."
(Janibek Toimanteyi)

"Çünkü o Kazak olsa, lütfen Kazakça çok iyi bilsin,
Özbek olsa Özbekçe iyi bilsin."
(Gülcan Aliaskarova)

Örneklere dikkatlice bakıldığında, "olmak" fiilinin yanlış ya da gereksiz kullanımının cümleyi nasıl bozduğu açıkça görülmektedir. Bunun üzerinde özellikle durulmalıdır.

Mastar ekinin karıştırılması

Örnek: "... vatanına sadık olu gerek"
(Liazzat Aitbaeva)

Kazakçada mastar eki -uv/-üv ya da "-u,-ü"nün uzatılmasıyla yapılmaktadır. Öğrenci ana dilinden olumsuz aktarım yapmaktadır.

-ma / -me ile -mak / -mek'in karıştırılması.

Örnekler: "... bu ülkede okumak eskiden istedim."
(Saule Djarmuhanbetova)

"Kazakistan'ı güzelleşmek için her insanın mutlu hayat yaşamak için vatanıma döneceğim."
(Sauli Diarmuhanbetova)

-ma / -me isim-fiilinin cümledeki fonksiyonunun çok iyi öğretilmesi gerekmektedir.

Tamlamalar

Örnekler: "... Almatı, elma sözden çıktı."
(Liazzat Aitbaeva)

"Hafta içinde öğleden sonra onlar müzik okula ve birisi resim okula gidiyorlar."
(Kakaköz Ahmetova)

Hem tamlamalara hem de kişilere dikkat edilmediği için, cümle

bozuklukları çoğalıyor.

o yerde / orada

Örnek: "O yerde çok oyun oynuyorlar ve başka kezde anneme yardım ediyorlar."

(Ayjan Beketaeva)

Kazakçada "Ol orunda" veya "ol jerde" denebilir. Bu yüzden öğrenciler daha önce kullandıkları bir yapıyı kolayca değiştiremezler. Burada iş, yine öğretim elemanına düşmektedir. Burada/şurada/orada gibi kullanımların doğru verilmesi gerekir.

Özne-Yüklem uyumsuzluğu

Örnekler: "Keyifim iyi oldu zamanlarda ben hepsi arkadaşlarımı topluyorum, sonra şu eve gidelim."

(Jovrinov Mousrep)

"Sevdikleri yer için herşey yaparız."

(Jazira Toktasınova)

Görüldüğü gibi, özne-yüklem veya nesne-yüklem ilişkisini kuramayanlar vardır.

Ayrıca, morfoloji bölümünde incelediğimiz gibi, ad durum ekleriyle sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerindeki farklılıklardan gelen kullanım yanlışlarının da cümleyi olumsuz etkilediğini ve bozduğunu belirtmeliyiz.

IV. B. 3. Kırgız Öğrencilerin Yanlış Cümlelerine Örnekler:

Kazak öğrencilerde görülen yanlışlıklara Kırgız öğrencilerde de rastlanmaktadır.

Örnek: "Kırgızistan'da epsi yerler ben için çok güzel."
(Bahtiyar Toktoev)

"hepsi" tamlayan değil tamlanan olur, bunun için burada "bütün" denmeliydi. "ben için" değil, "benim için" olmalıydı.

Çokluk ekinin yanlış kullanımı:

Örnek: "... birkaç yüzyıllar ..."

(Bektur Beketayev)

Zaman kavramı karışıklığı:

Örnek: "... iki aydır beraber olacağım."

(Ulan Isakov)

-Dır/-DAn beri ekleri geçmişte başlayan ve devam eden bir durum anlatır. Gelecek zamanla kullanılmaz.

Örnek: "Ülkemizde teknoloji olursa altın, küküş ve petrolu başka ülkelere gitmezdi."

(Temirlan Sarlıkbek)

"olursa" gelecekle ilgilidir, "gitmezdi" geçmişini anlatıyor. "olsaydı" olmalıydı. Zaman eklerinin üzerine gelen -sa/-se (Şart Kipi) ekleri Türkiye Türkçesine has bir durum olduğundan öğrenciler, Dilek kipinin hikâyesi (-saydı/-seydi) ile şart kipini karıştırabilmektedirler.

Örnek: "Çok Kırgızlar acıktılar, ölmüşler."

(Asein Cakıpov)

Geçmiş zaman eklerine dikkat edilmezse bu tip yanlışlıklara yol açılmaktadır.

olmak

Örnekler: "... okumalı olduğumuz için ..."

(Marlen Abike)

"Onun adı Manas olmuş."

(Sarlıkbek Ulu Temirlan)

"Kök Han çok merhametsiz olmuş."

(Ruslan Çınıbaev)

Bu tip cümleler, olmak fiilinin yanlış ya da gereksiz kullanıldığını göstermektedir. İsim veya fiil cümlelerinde rivâyet birleşik

zamanının nasıl yapıldığı ve olmak fiilinin hangi durumlarda kullanıldığı ve fonksiyonlarının neler olduğu iyice verilmelidir.

İsim-fiil (-ma/-me) ile mastar eki (-mak/-mek)nin kullanımı:

Örnek: "O Tıp üniversitesi'ne kazanmaktı istiyor."
(Taalaybek Cumabaev)

Kendi lehçelerindekine benzeterek mastar eki üzerine belirtme durumunu getirmeye kalkıyorlar. Bunun tersi de görülebilir:

Örnek: "Onunla konuşmayı hoşuna gidiyor."
(Kanat Burcayev)

-ma/-me ile -mak/-mek arasındaki farklar iyi öğretilmelidir.

Tamlamalar

Örnekler: "... mimarlık fakültede okuyacağım."
(Mirlan Nasırov)

"Kız on sekiz yaşa gelmiş."
(Bektur Beketayev)

"Eskiden Kırgız Türkler Sibirya'da ..."
(Asein Cakırov)

Görüldüğü gibi tamlamalardaki uyumsuzluklar cümleyi bozmaktadır.

Bozuk Cümleler

Örnekler: "Ben Anne'mi özledim, onun eymeklerine."
(Ruslan Kaboyev)

"Sırgak çok bir fıkradır."
(Taalaybek Sariyev)

"Süreden o kule biraz bozulmuş."
(Bektur Beketayev)

"Yazın çok severim araba'da gezmek."
(İlim İzzatov)

Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Morfoloji bölümünde de incelediğimiz gibi ad durum ekleriyle sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerindeki farklılıkların cümleleri olumsuz etkilediğini biliyoruz. Görüldüğü gibi, cümle kurmada Kazaklarla Kırgızların ortak zorluklar içinde olduğu açıktır.

IV. B. 4. Özbek Öğrencilerin Yanlış Cümlelerine Örnekler

hepsi/bütün

Örnek: "Bizim aileyi hepsi insanlar seviyorlar."
(Murad Nasriddinov)

Sayı Sıfatı ile Çokluk ekinin kullanılması

Örnekler: "... iki üç seneler içinde ..."

"Beş altı senelerden sonra ..."

"... iyi bir insanlar ..."

(A. Dursunov)

Türkçede, sayı sıfatı ile çokluk eki birlikte kullanılmaz. Ayrıca, çokluk ekinin yanlış kullanımı da göze çarpmaktadır.

Örnek: "... halk kendi askerlerine olduğu inancı kaybediyorlar."
(Dilmurat Ahmedov)

"halk ... kaybediyor." olmalıydı.

Olumsuz aktarımlar

Örnek: "... şeker dilini görsetedi."
(Murat Rahimov)

Lehçelerde "körset-" fiili "göster-" fiilidir.

Örnek: "Şimdi Özbekistan'da 21.000.000'dan artık insanları var."
(Assatali Omarkhanov)

Yine lehçelerde "artık" sözü "fazla" anlamındadır. Bu örnekler, diğer öğrencilerde de görülmektedir.

Örnek: "Mesela bir hasta adamnı ilaştırış için doktor lazım."
(Nadir Hodcımuradov)

-mak/-mek mastar ekinin yerine -lş eki getirmek Özbekçeye has bir durumdur.

Örnek: "Artık her şey Ruslara bağıktı."
(Zafer Durmatov)

Özbekçede -lık/-lik eki Türkçedeki -lı sıfat ekine karşılıktır.

Örnek: "Oradan sözlenmiş."
(Abdüşükür Yarkinov)

"sözle-" fiili "söyle-" fiiline karşılıktır.

Örnek: "Halkımız kendi baylıklarını kullanmak hukuğu yoktu."
(Öktem Sultanov)

"baylık" sözü "zenginlik" karşılığıdır. Tamlayan durumu ekinin kullanılmayışı da cümleyi bozmaktadır. "Halkımızın" olmalıydı.

Örnek: "Çünkü o serkerdeydi."
(Mahmud Holtamov)

"serkerde" sözü "başkan, lider, komutan" anlamındadır.

Örnek: "... mecbur kaldırmış ..."
(Zafer Durmatov)

"kaldır-" fiili "bırak-" fiiline karşılıktır.

Örnek: "... yakından yardım veriyor."
(Öktem Sultanov)

"yardım vermek" değil, "yardım etmek" olmalıydı.

Bu son iki örnek de bütün Orta Asyalı öğrencilerin yaptıkları yanlışlardır. Bu tip olumsuz aktarım örneklerini çoğaltmak mümkündür.

Edatların kullanımı

hem

Örnek: "Benim için köy hayatı hem, şehir hayatı hem aynıdır."
(Ilham Ruziyev)

"dahi" anlamına gelen "de/da" yerine kullanılan "hem" sözü karışıklıklara yol açmaktadır.

ki

Örnek: "Kitap ve kalem böyle zenginliktirki. Ne kadar ..."

"ki" ayrı olmalıydı ve cümle böyle bitmemeliydi.

Tamlama Yanlışları

Örnekler: "Bunu anlatmak ben için çok zor."
(Uluğbek Sultanov)

"Bu Türkler tarihindeki en önemli olaydır."
(Aman Turdimatov)

Tamlayan durumu eki iyi öğretilmelidir.

Bozuk Cümleler

Örnekler: "Bu insanı herkez yaptığı için teşekkür söylerler."
(Ibodullah Rahımoğlu)

"Özbekistendeki yaşayanla çok atasözünü
kelimelerinden kullanıyorlar."

"İnsanlar pototesi yiy olsa çiğçiği söylerler."
(Serdar Ismailov)

"O zaman Hanlar ve Padişahlar birleşmeyen."
(Dilmurat Cumanıyazov)

Bu son cümlede, daha önce morfoloji bölümünde de sözünü ettiğimiz, geçmiş zaman anlatan -gan/-gen ekinin aynı biçimde kullanıldığını görmekteyiz. Bunları öğretim elemanının önceden bilmesi gerekmektedir.

Yine morfoloji bölümünde belirttiğimiz gibi ad durum ekleriyle sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerindeki farklılıkların cümleleri olumsuz etkilediğini biliyoruz.

Ayrıca, Özbekçede cümle kuruluşunda önem taşıyan Yardımcı (Kömekçi) Fiiller de bilinmelidir.

Bu fiiller şunlardır: başla- yât-, tur-, yür-, otir-, bâr-, kel-, bul-, bit-/bitir-, çık-, yet-, öt-, âl-, ber-, kâl-, koy-, ket-, yubâr-, tâşlâ-, sâl-, tüş-, öl-, kör-, kara-/bâk-, bil-, yaz-

Burada, "yubar-" fiilinin "göndermek" anlamına geldiğini söyleyelim. Yardımcı fiil olarak önceki fiili hızlandırmaktadır.

Değişik iki cümle verelim: (HACIYEV, 1966:195)

Örnek: 1) "... baş ırgıtıb, ilcäyib koydi."

(... baş sallayıp, gülümsedi.)

Burada gülümseme işini bir defa yapıp bıraktığı anlatılmaktadır.

Örnek: 2) "Hämmä bälälär bir-bir şu tãmângä karap âlişärdi."

(Bütün çocuklar bir bir o tarafa bakarlardı.)

Burada da, bakma işini çocukların hepsinin yaptığı anlatılmaktadır.

Bunlardan söz etmemizin sebebi, cümle kuruluşu ile ilgili yapılabilecek olumsuz aktarımların, öğretim elemanı tarafından önceden bilinmesi gerektiğidir. Daha önce morfoloji bölümünde, Kazakça ve Kırgızcada da yardımcı fiillerin kullanıldığından söz etmiştik.

IV. B. 5. Türkmen Öğrencilerin Yanlış Cümlelerine Örnekler:

hiç / hiçbir - hep / her karışıklığı

Örnek: "İnsana kötülük yapan hiç bir zaman iyilik bulmaz."
(Maksat Nazarov)

"Doğanın ve hayvanların hep zaman iyi bir durumda olması için neler yapmalıyız?"

(Şöhrat Söhbetov)

Görüldüğü gibi, öğrenciler "hiçbir" yerine "hiç", "her" yerine de "hep" kullanınca cümleler bozuluyor.

herkes

Örnekler: "Herkes kendi adetlerine göre düşün yapıyorlar."
(Meretgeldi Miratdurdyev)

"Herkes kendi zamanında nasıl olsa da iyi bir yaşam istiyorlar."

(Azimberdi Harayev)

Özne ile yüklem arasında uyumsuzluk var. "Herkes" kelimesinden sonra fiilin tekil olması gerekir, çoğul değil. Ayrıca kelimeyi ikiye bölüyor ve "kes"i "kişi" anlamında kullanıyorlar.

hem

Örnek: "Şimdiki zamanda Türkmenistan hem bağımsız devlet oldu."

(Azimberdi Harayev)

"dahi" anlamındaki "de/da" yerine "hem" kullanımı Türkmenlerde de yaygındır.

hep/bütün

Örnekler: " ...dünyadaki hep canlı şeyler için ..."

"... hep insanların vazifasıdır."

(Bayramgeldi Kerimov)

"hep" yerine "bütün" kelimesi kullanılmalıydı.

Cümlelerin "-lp" ile bitmesi

Örnek: "Biz razı, kızımız da razı" diyip.

(Nurgeldi Abdırahımov)

-lp eki ile geçmiş zaman ifade etmeleri sıkça rastlanan bir

durumdur.

-malı / -malı değil

Örnek: "İyi çocuk yetiştirmek için ilk olarak kendin iyi olmalı."
(Murat Ödeyev)

Bu kullanım da çok yaygındır. "-malı" gereklilik ekinden sonra kişi eki getirmemektedirler.

Örnek: "Hiç zaman dost dostun gönünü kırmalı değildir."

Bu örnekte de görüldüğü gibi gerekliliği olumsuz yaparken "değil"i kullanıyorlar.

Yeterlilik (-abil-) kipindeki farklılık

Örnekler: " ... aile kurup bilmiyordular."

"Şimdi her kes sevdiği kıza ve sevdiği oğlana evlenip biliyorlar."

(Meretgeldi Miratdurdyev)

Görüldüğü gibi "bilmek" yardımcı fiil durumundadır ve önceki fiile -lp eki getirilmektedir.

Bozuk Cümleler

Örnek: "Ben arkadaşlarım ile sinemaya gidiyoruz."
(Yusuf Orayev)

Özne ile yüklem arasında uyumsuzluk var.

Örnekler: "Türkmenistan'ın çoğul böleşini çöl tutuyor."
(Gurbangeldi Bekiev)

(Türkmenistan'ın çoğuş bölgesini çöl kaplamış.)

"Ama ben Türkiye'nin havasının temiz olmadığına beğenmedim."

(Arslan Garacayev)

-ma / -me isim-fiil ekinin kullanılmaması sonucu bu tip yanlışlıklara sıkça rastlanılmaktadır.

Örnek: "Hayvanlara ve doğa insanların sevgisi zevklidir."
(Agageldi Astanov)

Cümle unsurlarının yerlerini karıştırdınca işte bu tip anlamsızlıklar ortaya çıkmaktadır.

Sıfat-fiil ve Zarf-fiil yanlışları

Örnekler: "Benim yaşadık şehrim Köneürgenç."
(Yusuf Orayev)

"İnsan kendi eli, kendi kuvvetiyle yaptık şeylerinin
hepsini alabilmemiş."
(Meretgeldi Mıratdurdıyev)

"Onun ustalıkla kullanan sözlerini ..."
(Beğenç Memmeev)

Bu tip kullanımlar, yalnız Türkmenlere has değil, bütün Asya'dan gelen Türk soylu insanlara hastır. Bu örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Ancak, buradaki amacımız, cümle kurmayı öğretirken nelere dikkat edilmesi gerektiğinin belirtilmesi ve cümlenin unsurları olan ad durum ekleri, edatlar, zarflar, sıfat-fiil ve zarf-fiil ile tamlamaların üzerinde özellikle diğer lehçelerle karşılaştırmalar yapılarak durulması gereğine dikkat çekmektir. Morfolojiyle ilgili bölüme bakılırsa bu konuda hangi özelliklerin üzerinde daha çok durulması gerektiği de daha iyi anlaşılır.

Dil öğretimi sözlü ve yazılı ifadeye dayanır. Kişinin kendini ifade edebilmesi de cümle kurmayı iyi öğrenmesiyle mümkündür. Öğrencilerde gördüğümüz sıkıntı ise, cümlenin sonunu getirememeleri ya da başlangıç ile son arasındaki uyumu sağlayamamalarıdır. Kendi lehçelerinden olumsuz aktarımlar yapmaları da ayrı bir problemdir. Kelimelerdeki anlam değişiklikleri de yanlış yapmalarına sebep olmaktadır.

Örnek: "Türkmenistan'ın Başbakanı gençlerin Türkmenistan'ı
çalışıp dolandırmasını istiyor."
(Bayram Akmeredov)

"dolandır-" fiilinin "yönet-" anlamına geldiğini öğretim elemanının bilmesi gerekiyor. Yoksa, öğretim elemanı, öğrencinin yanlışını düzeltmediği gibi, ona ne yapması gerektiğini de anlatamaz.

Ad durum eklerinin çok iyi öğretilmesi gerekiyor. Aksi takdirde, belirtme durumu (-ı, -i, -u, -ü) ile yönelme durumu (-a, -e) sıkça karıştırılmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Türkçedeki sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinin tamamının bütün fonksiyonları ve birbirlerinden ayrılan yönleriyle uygulamalı olarak öğrenciye kazandırılması gerekir. Yoksa, cümlelerindeki bozukluklar kolay kolay giderilemez. Bu sebeple, öğretim elemanının, Türkçeyi bir yabancıya nasıl öğreteceğini çok iyi bilmesi, Türkçenin bütün kurallarını ve kullanım biçimlerini çok iyi öğretebilecek düzeyde olması ve lehçelerin özelliklerini de bilmesi gerekmektedir.

V. ANLAM KAYMALARI

V. A. KELİMELEERDEKİ ANLAM FARKLILIKLARI

V. A. 1. AZERİ TÜRKGESİ

<i>Azeri</i> <u>Türkçesi</u>	<i>Türkiye</i> <u>Türkçesi</u>
adam	: kişi
aktarmag	: aramak
ata	: baba
ayna	: cam
azmak	: kaybolmak
baba	: dede
bekar	: işsiz, boş
caket	: kazak
çalmag	: müzik aleti çalmak
danışmag	: konuşmak
dayanmag	: durmak
düşmek	: inmek
erik	: kayısı
götürmek	: almak, kaldırmak
hala	: teyze
kıç	: bacak
kızıl	: altın
kurtarmag	: bitirmek
oba	: yad, uzak, yabancı
okşamag	: benzemek
pezevenk	: iyi, güçlü adam
pul	: para
subay	: bekâr
sümük	: kemik
tapmag	: bulmak
yaz	: ilkbahar
yemiş	: kavun
zor	: iyi
zorlamag	: tecavüz etmek vb.

V. A. 2. KAZAK TÜRKÇESİ

Kazak **Türkçesi**

Türkiye **Türkçesi**

adam	: insan
akmak	: aptal, ahmak
ateş	: horoz
ayak	: bacak
ayran	: yoğurt
bakır	: kova
bardak	: dağınık
bavul	: ayakkabı bağı
bütün	: yırtık olmayan
büyük	: uzun
durak	: aptal, deli
huy (Rusçadan)	: penis
karmak	: olta
kız-	: coşmak
kilit	: anahtar
kol	: el
kola	: tunç
kravat (Rusçadan)	: yatak
kuram	: kadro
kurt	: ayrandan yapılan kuru bir millî yemek
masa	: sivrisinek
neşe	: kaç
ot	: ateş
soy-	: kesmek
şirkin	: gzel
şp	: ot
ts-	: inmek
tsin-	: anlamak vb.

V. A. 3. KIRGIZ TÜRKÇESİ

Kırgız Türkçesi

Türkiye Türkçesi

acayıp	:	harika, çok güzel
akın	:	Şair
ata	:	baba
ayna	:	deterjan
baba	:	ata
bak-	:	beslemek
buçuk	:	küçük burun
ek	:	sınır
ek-	:	sigara içmek
Çene	:	lmek
irkin	:	gzel
Çok	:	kor, ateş
p	:	ot
durak (Rusçadan)	:	aptal
eik	:	kapı
gl	:	iek
huy	:	penis
kek	:	kin, 
kravat (Rusçadan)	:	yatak
le	:	balık ismi
misafir (musapır)	:	garip, gariban
ok	:	kurşun
oko-	:	benzemek
oylo-	:	düşünmek
pahalı	:	kıymetli
para	:	rüşvet
tam	:	duvar
tmek	:	1. inmek 2. yukarıdan düşmek
tn-	:	anlamak
tütün	:	duman
yaz	:	ilkbahar
zor	:	büyük vb.

V. A. 4. ÖZBEK TÜRKHÇESİ

Özbek **Türkçesi**

Türkiye **Türkçesi**

ata	:	dede
azmak	:	zayıflamak
ayrı	:	dirgen
bayan	:	kompozisyon
bırak	:	ama
bölmä / ɣànä	:	koğuş
davran	:	zaman, devran
dede	:	ata, baba
doğmak	:	doğurmak
durmak	:	ayağa kalkmak, ayak üstü durmak
düşmek	:	inmek
düşünmek	:	anlamak
hayır	:	güle güle
ildiz / tàmir	:	kök
in	:	tuzak
koşmak	:	biriktirmek
kök	:	mavi
kulf	:	kilit
leğen	:	tepsi
ok	:	kurşun
örük	:	kayısı
pencere	:	çit
sindirmäk	:	kırmak
siyah	:	mürekkep
surat	:	fotoğraf
teyze	:	hala
üzmək	:	kopmak
yapmak	:	kapatmak
zor	:	güzel, iyi vb.

V. A. 5. TÜRKMEN TÜRKHESİ

Türkmen **Türkhesi**

Türkiye **Türkhesi**

acayıp	: güzellik
beklemek	: kilitlemek (önünü kapatmak)
cahil	: delikanlı
cam	: tabak
canavar	: zayıf, ölecek hayvan
celep	: fahişe
çalışmak	: değışmek
çocuk	: domuz yavrusu
çöp	: çubuk, ağaç dalı
dana	: akıllı, bilgili
doğan	: kardeş
don	: milli kıyafet (erkeklerin)
düşmek	: inmek
enayi	: cici, güzel
erik	: kaysı
eski	: bez
kaka	: baba
karhane	: fabrika
kedi	: kabak
kravat	: yatak
okşamak	: öpmek
pişik	: kedi
saklamak	: durdurmak
silah	: yara
surat	: resim
yaman	: 1. kötü, 2. daha, çok (yaman köp=daha çok)
yapmak	: kapatmak
arak	: silah
yatak	: hayvanların yattığı yer
yaş	: 1. gözyaşı, 2. genç
yaz	: ilkbahar
yıkmak	: indirmek vb.

V. B. TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİNDE ANLAM KAYMALARININ ÖNEMİ

Daha önce, gerek öğrencilerin anket formlarından elde ettiğimiz gerekse sözlük çalışması sonucu belirlediğimiz anlam kaymalarını gösteren listeden de anlaşılacağı gibi karışıklığa yol açabilecek epeyce kelime mevcuttur. Bu durum, cümle kurma sırasında karşımıza önemli bir problem olarak çıkmaktadır. Bu konuyu değişik öğrencilerin cümlelerini örnek vererek daha somut bir duruma getirelim:

V. B.1. Azeri Öğrencilerde

Örnekler: "İnsanlar yarandıkları tarihten itibaren ..."
(Elhan Memmedov)

Burada "yaran-" fiili "yaratıl-" yerine kullanılıyor.

"Sonra erkeğin konakları araba ile ..."
(Reşat Sultanov)

"konak", kelimesi lehçelerde "konuk" anlamındadır.

"... tüm değişiklikler dilde eskini buluyor."
(Samed Nesibov)

"esk" kelimesi "aks" anlamındadır.

"Yem-yeşil ormanları, bembeyaz pambığı, tükenmez petrolü ile vatanım düşmanların gözünü çıkardır."
(Akhundov Zaur)

"gözünü çıkardır" deyimini "iştahını kabartır" anlamındadır.

V. B. 2. Kazak Öğrencilerde

Örnekler: "Biz her akşam evimde toplanıp, müzik yazıp, onu oynarız."
(Kenesarı Sarbayev)

"müzik yaz-" deyimini "müzik kaydet-" anlamında kullanılmaktadır.

"Sovyet Birliği kırıldığı için ben çok mutluyum."
(Saken Elembaev)

"kırıldığı için" değil "dağıldığı için" olmalıydı.

V. B. 3. Kırgız Öğrencilerde

Örnekler: "Mesela bizim atamız Manas bütün Türkleri
biriktirmek için savaştı."
(Taalaybek Sariev)

"biriktirmek" değil "toplamak" olmalıydı.

"Başka zenginlikleri Amerika, Avrupa ülkeleri gibi
yedeklerimizi kendimiz için kaldırmamızı
düşünüyoruz."
(Marlen Abike)

"kaldır-" fiili "bırak-" fiilinin yerine kullanılmaktadır.

V. B. 4. Özbek Öğrencilerde

Örnekler: "Halkımız kendi baylıklarını kullanmak hukuğu yoktu."
(Öktem Sultanov)

"bay" kelimesi "zengin" anlamındadır.

"Taşkent'in öneki atları Şaş, Çaş, Şaskent'ti sonra da
Taşkent olarak kabul edilmiştir."
(Mirabbas Mirsadıkov)

"at" kelimesi "ad" anlamındadır.

"Oradan sözlenmiş."
(Abdüşükür Yarkinov)

"sözle-" fiili "söyle- / sesle-" anlamındadır.

" ... mecbur kaldırmış"
(Zafer Durmatov)

"kaldır-" fiili "bırak-" anlamındadır.

"Onun için okumuşlu insanın bir ayda alan parasını, bu

insanlar bir hafta içinde tapa bilirlardır."
(Şavkat Askarov)

"tap-" fiili "bul-" anlamındadır.

V. B. 5. Türkmen Öğrencilerde

Örnek: "Misafir babandan büyük diyen dedeler kelimesi var."
(Taymaz Nagimov)

"dedeler kelimesi" deymi "atalar sözü" anlamında kullanılmıştır.

"Bugün Türkmenistan'ın bayrağı ilk olarak kol uzadan
Türkiye ..."

(Eziz Bayramov)

"kol" kelimesi "el" anlamındadır.

" ... kendi hayatından iyi hatıralar kaldırmak ... "
(Murat Ödeyev)

"kaldır-" fiili "bırak-" anlamındadır.

"Türkmenistan'ın Başbakanı gençlerin Türkmenistan'ı
çalışıp dolandırmasını istiyor."

(Bayram Akmeredov)

"dolandır-" fiili "yönet-" anlamındadır.

"Bir buçuk bine kolay insan var."

"Bizim köyümüzün kolayında büyük bir çöl var."

(Vefa Niyazlıyev)

"kolay" kelimesi "yakın" anlamındadır.

Görüldüğü gibi "bırakmak" fiilinin yerine "kaldırmak" fiilinin kullanılması yaygındır. Yine, tapmak (bulmak), okşamak (benzetmek), düşmek (inmek), istemek (aramak), ötmek (geçmek), yapmak (kapatmak), soymak (kesmek), düşünmek (anlamak) gibi kullanım sıklığı olan fiiller ile, kol (el), dem (nefes), acayip (çok güzel), çöp (ot), eşik (kapı), tütün (duman), pil (fil), pul (para), para (rüşvet), gül (çiçek) gibi isimler öğrencilerin beyinde devamlı karışmakta, bu da konuşmalarını ve yazılarını olumsuz olarak etkilemektedir. Bu tip

fiiller ve isimler üzerinde temel seviyeden itibaren sık sık durulmalı, bazen de bu sözlerle, öğrencilerin ilgisini çekebilecek ve Türkiye Türkçesine göre yanlışlıklarını belirtecek küçük fıkra ve oyunlara başvurmak gereklidir.

Örnek: Öğrencilere rol dağıtımı yapılarak birinin dolmuş şoförü, diğerinin yolcu olması istenir. Yolcu olan öğrenci "düşmek istiyorum." der. Şoför ise "Nasıl düşeceksin, kapılar kapalı."der.

Bu tip örnekler çoğaltılarak öğrencilerin oyunlaştırmalarını istemek, onların bu durumları ve bu kelimeleri unutmamalarını sağlayacak ve yanlış kullanımlarını engelleyecektir. Bütün bu çalışmalar için, öğretim elemanının anlam kaymalarını ve bunlardan doğabilecek yanlış kullanımları bilecek birikime sahip olması gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

EKLER

YILLIK DERS PLANI

Asya Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilere, ilk yıl Türkiye Türkçesi öğretildiği ve Türkiye'ye uyumlarının sağlandığı gözönüne alınarak Türkçe ders programının süreleri ve bölümlerinin şöyle olmasını teklif ediyoruz:

Temel Türkçe, Orta Türkçe, Yüksek Türkçe ve İleri Türkçe (Branş Türkçesi).

Temel Türkçe 10 hafta ve her hafta 20 saat ders.

Orta Türkçe 10 hafta ve her hafta 20 saat ders.

Yüksek Türkçe 10 hafta ve her hafta 20 saat ders.

İleri Türkçe (Branş Türkçesi) 5 hafta ve her hafta 20 saat ders.

Bu kurs dönemlerinin aralarında birer hafta tatil olacağını ve on beş günlük yarı yıl ya da yılbaşı tatilini de hesaba kattığımızda eğitim süresinin dokuz ay olduğunu görmekteyiz. Böylece, 1Ekim'de derse başlayan öğrenciler 30 Haziran'da mezun olabileceklerdir. Başarılı olamayanların Temmuz ve Ağustos aylarında kursa devam ederek diploma sınavına girmeleri mümkün olacaktır.

HAFTALIK DERS PROGRAMI (ORTA TÜRKÇE)

Pazartesi:	1. saat	Konunun işlenmesi ve dilbilgisiyle ilgili çalışmalar.
	2. saat	Konuyla ilgili alıştırma türlerinin birlikte yapılması.
	3. saat	Genel Türk Tarihi (Türklerin Dünya sahnesine çıkışları, Orta Asya'daki Göçler)
	4. saat	Sözlü Anlatım (Belirlenen bir konu üzerinde tartışmalar.)

- Salı:**
1. saat Konunun işlenmesine devam edilmesi ve gösterilen dilbilgisinin pekiştirilmesi.
 2. saat Konuyla ilgili boşluk doldurmalı ya da soru cevaplı alıştırmaların yaptırılması ve öğrencilere kontrol ettirilmesi.
 3. saat Deyim/Atasözü/Tekerleme çalışmaları.
 4. saat. Kompozisyon ve imlâ çalışması.

- Çarşamba:**
1. saat Konuyla ilgili öğrencilerin duygu ve düşüncelerinin sözlü ifâdeleri.
 2. saat Türkiye'deki güncel olaylar hakkında konuşmalar.
 3. saat Gelenek ve göreneklerimiz.
 4. saat Gelenek ve göreneklerle ilgili video çalışması (Türkmen Düğünü vb.)

- Perşembe:**
1. saat Dilbilgisi çalışmaları.
 2. saat Türk şiiri
 3. saat Genel Coğrafya
 4. saat Hikâye okutulması.

- Cuma:**
1. saat Okuma-Anlama ve Kelime Öğretimi.
 2. saat Din Kültürü, Ahlâk ve Genel Davranışlar.
 3. saat Cumhuriyet tarihi (Kurtuluş Savaşı ve Atatürk)
 4. saat Video çalışması (Kurtuluş Dizisi)

Orta Türkçe seviyesi için hazırladığımız bu haftalık ders programının amacı, Türkiye Türkçesinin öğretiminin yanısıra kültür derslerinin de verilerek 17-18 yaşlarındaki öğrencilerin Türkiye'ye uyumunun sağlanması ve üniversite öğrenimine hazır duruma getirilmesidir.

Öğrencilere Temel Türkçe düzeyinde günlük konuşma dili verilerek insanlarla ilişki kurması öğretilmelidir. Ayrıca öğrenciler kendilerine çok gerekli olan dilekçe yazma, adres sorma, lokantaya gitme, taşıtlara binme gibi iletişime gerek duyulan her konuma uygun konuşup yazabilecek duruma getirilmelidir.

Orta Türkçe düzeyinde ise öğrenciler gazetelerdeki haberleri okuyup anlayabilecek ve anlatabilecek duruma getirilmelidir.

Yüksek Türkçe düzeyinde öğrenciler, televizyon programlarını, gazete ve dergilerdeki makaleleri yorumlayabilecek duruma

getirilmelidir.

İleri Türkçe düzeyinde ise, teknik terimler verilmeli ve okuyacakları bölümlerle ilgili metinler okutularak özet çıkarma, rapor ve bildiri sunma gibi çalışmalar yaptırılmalıdır.

DERSİN İŞLENİŞİYLE İLGİLİ ÖNERİLERİMİZ

Temel sözcüğünün belirlenmesi ve temel seviyede verilecek isim ve fiil soylu kelimelerin önceliklerinin ortaya konması gerekir. Öğretim öğrenci merkezli olmalı demistik. Öyleyse, insanın odak noktası olduğu bir öğretim biçiminde öncelikle, insanların birbiriyle tanışması için gerekli olan kalıp sözler (Merhaba, Adınız ne? Nasılsınız? İyi günler vb.) ve insanın organ adları ile birlikte en doğal ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan sözler (yemek, içmek, yatmak, kalkmak, gitmek, gelmek, ev, okul, cami, işyeri, bakkal, pazar, hastahane, postahane, mektup, telefon, araba, otobüs, binmek, inmek vb.) öncelikle öğretilmelidir. Orta Asyalı öğrencilere bu kelimelerin öğretilmesi çok zaman almayacaktır. Çünkü, ufak tefek ses değişimleri veya anlam kaymalarıyla arada farklılıklar olsa da, birçok kelimenin ortak olduğu (til>dil, tört>dört, köz>göz, ber->ver-, al-, otur-, ak, kara vb.) bilinmektedir. Dolayısıyla, vücutla, doğayla, sayılarla, renklerle, hayvan adlarıyla ilgili ortak kelimelerle sıkça kullandığımız fiillerin öncelikle ve hızla öğretilmesiyle, öğrencilerin kendilerini ifade etmeleri sağlanmalıdır.

Öğretim elemanı, aynı dilin lehçelerini konuştuğumuzu hissettirebildiği ve ortak kültür değerlerimizi sınıf içi çalışmalarında (okuma-anlama, dinleme-anlama, dikte vb.) öne çıkarabildiği oranda öğrencilerin motivasyonunu sağlayacak ve onları aktif hâle getirecektir.

Türkçenin yapısına (kök ve ekler) uygun olarak kelime öğretimi büyük önem taşımaktadır. Çağrışım yoluyla, kelimelerin deyimlerdeki işlevleri de dikkate alınarak planlanmış kelime öğretimi, öğrenciye çok büyük katkılar sağlayacaktır. Bir fiil veya isim kökünden türetilen onlarca kelimenin türetilebildiği (göz-kökünden 75 kelime, tut- kökünden 65 kelime, sev- kökünden yaklaşık 100 kelime türetiliyor.) gözönüne alınmalı ve dilimizin zenginliği, kültürümüzle birlikte verilmelidir. Dil edinimi, yaşantıların canlandırılması yoluyla daha sağlıklı ve kalıcı olmaktadır. Bu yüzden, öğrencilere roller verilerek diyaloglar oluşturmalarına yardımcı olunmalı, grup çalışmaları yaptırılmalıdır.

Öğrenimi zevkli kılacak çalışmalara (bilmece, tekerleme, fıkra, şarkı sözü ve şiir ezberleme vb.) yer verilmelidir.

BİR DERS SAATİ (50 dk.)NİN İŞLENİŞİ

Özellikle günün ilk ders saatinde öğrencilere, o gün nasıl olduklarını, bir problemlerinin olup olmadığını sorduktan sonra ilk yirmi dakika içinde, metin incelemesi ve işlenen konuyla ilgili kelime, kavram ve deyimlerin açıklanması gerekir. Bu yapılırken kelimeler öncelikle öğrencilere açıklattırılmalı, farklı açıklamalar olduğunda öğretim elemanı öğrencileri doğruya yönlendirmelidir. Hedef davranışı gösteren öğrencilere bilgilerini pekiştirmek için testler verilmeli ve yanlış yapanlara ceza verilmemelidir. Öğrenciye doğru olan açıklanmadan önce ipucu vermek, daha sonra düzeltmelerde bulunmak yerinde olacaktır.

Bilinmeyen kelimeleri öğretirken öğrenciye daha önce öğrettiğimiz kelimelerden yararlanarak açıklamalarda bulunmak çok önemlidir. Bu sırada durumu dramatize etme öne çıkacağından, öğretim elemanı jest, mimik ve el-kol hareketlerine dikkat etmelidir. Öğrencinin dikkatini üzerinde toplaması gereken öğretim elemanı, bütün öğrencilerin gözlerine bakmalı ve anılarından veya yaptıklarından bahsetmelidir. Dersin ilk yirmi dakikasından sonra bir fıkra anlatılabilir veya konuyu fazla dağıtmadan küçük bir şiir okunabilir veya ardarda birkaç espri yapılabilir. Öğrencilerin de katılımıyla bu, on dakikayı geçmeyen, dersin orta bölümünde dikkati en üst seviyeye çıkartan ve öğrenimi istekli kılmaya yarayan en önemli çalışma bölümüdür. Bundan sonra, konuyla ilgili dilbilgisinin açıklanması ve alıştırmaların yapılması ile, öğrencilerden sözlü olarak cümle ya da diyalog kurmalarının istenmesi çok yararlı olacaktır. Bunlar da, dersin son yirmi dakikasını alır. Öğretim elemanı, öğrencileri ipucu, bilgi pekiştirme testleri ve düzeltmelerle şartlandırmalı ve yönlendirmelidir. Kavrama, analiz ve sentez basamaklarında öğrencilere yol göstericilik yapmalıdır. Öğrenciler kavrama düzeyindeyse, resim ya da 3-5 dakikalık kısa bir film (düzeye göre) gösterilmesi hem soruları çoğaltacak hem de işleve ve iletişime dönük olacaktır. Başlanılan bir hikâyeyi öğrencilere tamamlatma, birçok düşüncenin ifâde edilmesini sağlayacağından çok yararlı olacaktır. Bunun yanında dramatizasyon, rol yapma, kısa sunularda bulunma gibi aktiviteler, öğrencileri daha katılımcı ve pratiğe yönelik kılacaktır.

KULLANILACAK MATERYALLERDEN ÖRNEKLER

Asya Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilere Türkiye Türkçesinin öğretiminde kullanılmasını düşündüğümüz materyallerden ekte sunduğumuz örneklerin kullanım sebepleri kısaca şöyledir:

1. Bayram Yemeği: Temel düzeyde yer ve yönleri algılamaya yöneliktir. Bu alıştırmayla öğrenci tamlamaları yön adlarını ve kullanılışlarını öğrenebilir.

2. Kelime Oyunu : Hem algılamaya yöneliktir, hem de fonksiyoneldir. Dildeki eş ve zıt anlamlı kelimelerin öğretilmesine yönelik bu alıştırmayla öğrencilerin sıfatları doğru kullanmaları ve bu kelimelerle ilgili cümleler kurabilmeleri sağlanacaktır. Bu da, iletişime katkı sağlayacaktır.

3. Görgü Kuralları : Bu alıştırma, bütünüyle iletişime dönüktür. Burada esas olan, öğrencilerin Türkiye'deki görgü kuralları ile ahlak kurallarını öğrenebilmesi ve Türkiye'ye uyumlarının sağlanmasıdır. Bu arada birtakım deyim ve kalıplaşmış sözün de öğretimi esastır. Bunlar da fonksiyonel olmayı gerektirir.

4. Akrabalarımız : Özellikle algılamaya ve kültür unsurlarımızın öğretilmesine yönelik bir alıştırmadır. Akrabalık adları, Türkçe'de çok zengin bir anlatıma sahiptir.

5. Varyemezoğulları : Bu alıştırma da bir önceki alıştırmaya ek olarak verilmeli ve aile ağacını hazırlamaları istenmelidir. Böylece öğrencilerin neyi, ne kadar algılayabildikleri ve bunları pratikte ne kadar kullanabildikleri ortaya çıkacağı için çok yararlı olacaktır.

6. Kelime Avı : Bu oyundan amacımız; hem birtakım kelimeleri öğrenmeleri, hem de alfabe farklılığından doğan yanlış yazımların önlenmesidir. Bu kelimeler önce telâffuz ettirilmeli, sonra bir örnek kelime birlikte bulunmalı, daha sonra da öğrenci serbest bırakılmalıdır.

7. Atasözü Bulmaca : Orta düzeyden itibaren daha önce öğrettiğimiz atasözlerinin pekiştirilmesini sağlayabilecek ve grup çalışmasında kullanılabilecek bir alıştırma türüdür.

8. 4500 Yıllık Türkçe Bulundu : Orta düzeyde bu tip gazete haberleri okutulmalıdır. Haberler özenle seçilmeli ve öğrencinin

motivasyonunu yükseltecek biçimde ilgi çekici olmalıdır.

9. Uluslararası Bilgisayar Dili Türkçe : Bu konu da öğrencinin dil öğrenme isteğini artıracaktır.

10. Haberler : Yüksek düzeyde hem Türkiye'nin sosyal durumunu ilgilendiren, hem de öğrencinin Türkiye'ye uyumunu kolaylaştıran metinler seçilerek okutulmalı ve bu konular tartışılmalıdır. Burada öğretmen şeytanın avukatlığını yapabilir. Öğrencilerin kabul edemeyeceği şeyler söyleyerek onları heyecanlandırır ve o konularda hızla tartışmalarını sağlar. Burada kimsenin görüşünün doğru veya yanlışlığı önemli değildir, önemli olan Türkçe tartışmalar yapılması ve dil eksikliklerinin giderilmesidir. Öğretmen yalnız yanlış cümleleri düzeltmelidir.

11. Teknolojinin Sınırı : İleri düzeydeki öğrencilerin ilgisini çekebilecek konulara ağırlık veren bu tip metinler üniversiteye gidecek olan öğrencilere çok yararlı olacaktır.

12. Türkler Orta Asya'ya Kerhâneye Gidiyor : Bu metin, lehçelerimiz arasındaki anlam kaymalarının anlaşılması ve öğrencilerin bu konuya dikkatlerinin çekilmesi konusunda çok yararlıdır. Bu tip yazılar çeşitli dramatizasyonlarla desteklenince iletişimde dikkat edilmesi gereken hususların daha iyi öğretilmesi mümkün olacaktır.

13. Komşunun Kazanı : Okuma-Anlama çalışması için ortak kültür değerlerimiz öne çıkarılmalı ve soru-cevap, boşluk doldurma, doğru-yanlış gibi soru çeşitleriyle hem kavrama, hem analiz, hem de sentez gibi bilgi basamaklarında öğrencinin durumunu ortaya çıkaracak çalışmalar hazırlanmalıdır.

14. Dikte : Alfabe farklılığının çabuk giderilebilmesi açısından en sık başvurulan bir alıştırmadır türüdür. Tezimizde daha değişik dikte çalışmalarının örnekleri de bulunmaktadır.

Dinleme-Anlama : Yine Okuma-Anlama gibi Türk kültüründen örnekler seçilmeli ve yukarıda bahsettiğimiz gibi soru biçimleriyle desteklenmelidir.

Bunların dışında dilbilgisi sınavı, kompozisyon yazdırılması ve sözlü anlatım çalışmaları ile öğrencilerin öğrendiklerinin sınanması gerekir. Bunları yaparken öğrencilerin bildiklerinden yola çıkmak gerekir.

BAYRAM YEMEĞİ

Resme bakınız ve aşağıdaki doğru cümleleri işaretleyiniz.

1. ☐ Ayça, Can ve Ekrem'in arasındadır.
2. ☐ Ekrem, Meltem'in arkasındadır.
3. ☐ Can, Canan'ın sağındadır.
4. ☐ Ekrem, Hakan'ın karşısındadır.
5. ☐ Cem, Can'ın karşısındadır.
6. ☐ Filiz, Cem'in sağındadır.
7. ☐ Ayça, Ekrem'in yanındadır.
8. ☐ Canan, Can'ın solunda oturuyor.
9. ☐ Meltem, Cem ve Ekrem'in arasındadır.
10. ☐ Cem, Meltem ve Hakan'ın arasındadır.
11. ☐ Meltem, Hakan'ın karşısındadır.
12. ☐ Ayça, Canan'ın yanındadır.
13. ☐ Filiz, Hakan'ın önündedir.

KELİME OYUNU

ZİTANLAM

yumuşak karalık düzgün
pürüzlü koymak aydınlık
sert çirkin ufak
iri tatlı indirmek
güzel ekşi
kaldırmak asmak

PÜRÜZLÜ X DÜZGÜN

FARKLI KELİMEYİ BUL !

GIYECEK

hırka
amele
şapka
eşarp
yelek

EŞYA

tabure
sandık
dolap
masa
hademe

YİYECEK

börek
ispanak
balık
pasta
bahçivan

MESLEK

boyacı
dekoratör
anahtar
öğretmen
cerrah

EŞANLAM

daire güçlü minik
tombul hata
kaba sempatik
büyük iri
yanlış sevimli
terbiyesiz
ufak yuvarlak şişman

Güçlü = Kuvvetli

FİİLLER

Uygun kelimeleri
birleştirin.

Örneğin

ÇEK İMZALAMAK

bitirmek
kötlemek
parlatmak
doldurmak
zişlemek
asmak
ziplamak
sığartmak

çek ceket form
su ayakkabı
top kâğıt düğme

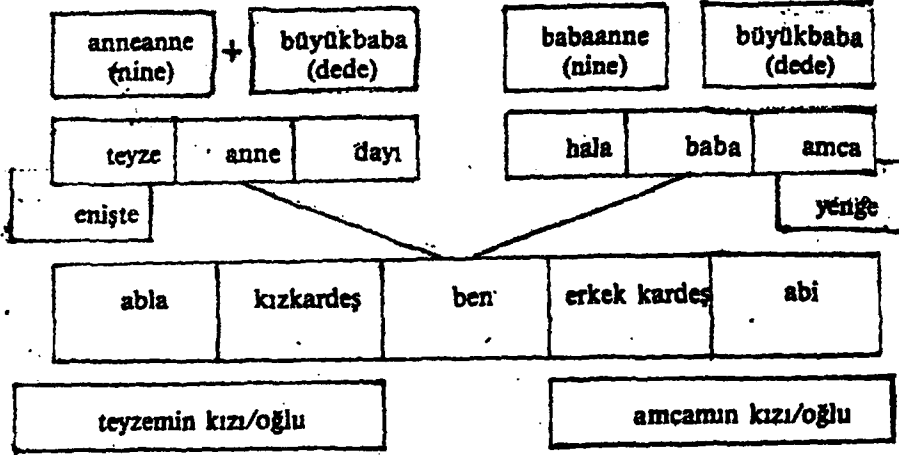
EN BASİT GÖRGÜ KURALLARI

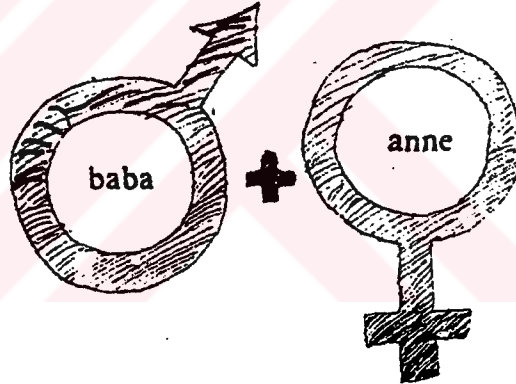
- 1- Yukarıdaki resimler hangi görgü kurallarını anlatıyor, olabilir?
- 2- Görgü kuralları deyince ne anlıyorsunuz?
- 3- Resimdeki kuralların dışında ekleyebileceğiniz kurallar var mı?

1 — Aşırı derecede göze çarpan kıyafetle gezmemel; 2 — Yemek yerken kitap okumamalı; 3 — Yolda bir tanıdıkla karşılaşınca selâmlamalı; 4 — Yemek yerken dik durmalı, derli-toplu oturmalı; 5 — Başkalarının yüzüne karşı öksürme, meli; 6 — Yolda yemiş yiyip çekirdeklerini yere atmamalı; 7 — Hapşırırken ağıza mendil kapatmalı; 8 — Birbirlerini tanımayan iki kişiyi tanıştırmalı; 9 — Kendini bilmeyecek derecede sarhoş olmamalı; 10 — Bilişüklerin elbiseselerini giymelerine yardım etmeli; 11 — Kadınlara yardımcı olmalı; 12 — Kapıları arkadaki-lerin yüzüne çarpmamalı; 13 — Kimseyle alay etmemeli; 14 — Yaşlılara yardım etmeli; 15 — Kadınlara kapıyı açmalı; 16 — Başkalarının gazetesini kaçamak okumamalı; 17 — Sakatlara yardım etmeli; 18 — Yaşlılara yer vermelidir.

Akrabalarımız

- 1-)Anne..... kızkardeş..... benim teyzem.
- 2-)Baba..... kızkardeş..... benim halam.
- 3-)Teyze..... koca..... benim eniştem.
- 4-)Anne..... anne..... benim
- 5-)Baba..... erkek kardeş..... benim
- 6-)Amca..... karı..... benim
- 7-)Teyze..... kız..... yarı evlenecek.
- 8-)Kızkardeş..... çocuklar..... çok yaramaz.
- 9-)Amca..... oğul..... Almanya'da çalışıyor.
- 10-)Bugün ay... kaç.....?
- 11-)Yarın ay... kaç.....?

VARYEMEZOĞULLARI

"Varyemezoglu Süleyman Bey ve Eşi Ayşe Hanım' ın dört çocuğundan biri Banu 25 yaşındadır. Banu Beğendik Mağazası'nda kasa memuru olarak görev yapmaktadır. Büyük kardeşi Mehmet'ten bir yaş küçük olan eşi Gökhan da İş Bankası Kızılay Şubesinde muhasebe memurudur. Süleyman Beyin babası 75 yaşında emekli bir memur olan Salim Bey de ailenin yanında kalmaktadır.

Salim Bey Memuriyet yeni başladığı sırada 20 yaşındadır ve oğlu da memuriyetinin ilk yılında doğmuştur. Eşi ile Süleyman bey arasında üç yaş, çocuklarının arasında ise ikişer yaş farkı bulunmaktadır.

Banu'nun küçük kardeşleri olan Erhan üniversiteyi yeni bitirmiş, kendisinden bir yaş küçük olan Canan'la evlidir. Bu evliliklerinden olan Serkan bir yaşındadır. Ailenin en küçüğü olan Selma ise henüz öğrencidir. Başarılı bir öğrenci olduğu için yıl kaybı olmamıştır.

Mehmet Tarım Bakanlığı'nda daire başkanı olarak çalışmaktadır. Kendisiyle aynı yaşta olan Sevdâ ile evlenmiştir. Sevdâ da ilkokul öğretmenidir. Bu çiftin üç çocuğu bulunmaktadır. Büyük çocukları Funda on yaşında ikiz olan Ayhan'la Ayfer de üç yaşındadır."

1. Varyemezoglu ailesinin aile ağacını hazırlayınız.
2. Herbirinin yaşlarını yazınız.

I N I R A G R A M A M A K S A
 D I R E M A A A O S R Ç I B E
 V K L D M T L I N I N A Ç I N
 E S Z A R A A M M I Y Y A Ğ I
 N I S U S O A N R R A A R I N
 P S Ğ N I N R I I I Ş I B U D
 I O R I R D P E Y N I R K L O
 Y S D A R D L O K U A U K O Z
 L L K I I B Z R Ü V C T E E Ü
 E A T A D A Y E B U İ D Y R E
 M İ E B R R G U S N Ö T S A T
 E D L E K M E K U D İ U N O Ğ
 J A K L E E G A N N L Z Ü K A
 R E S M İ V Ü P T U N U Ç I N
 Ş I D İ Ş E T N O L O N A P A

BULMACA

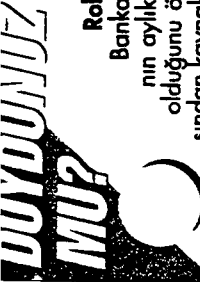
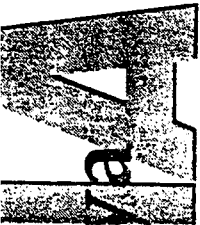
İşte sizlere hoşça vakit geçirecek bir bulmaca daha...
 Bulmacamızın diyagramına temel yiyeceklerimizi gizledik.
 Soldan sağa, yukarıdan aşağıya, çapraz, düz, ters olarak
 gizlenen bu kelimeler bakalım bulabilecek misiniz?

1- ŞEKER	6- MAKARNA	11- YOĞURT
2- EKMEK	7- PİRİNÇ	12- YAĞ
3- ZEYTİN	8- ÇAY	13- SUCUK
4- TUZ	9- PEYNİR	14- SALAM
5- UN	10- MARGARİN	15- SOSIS

Atasözü Bulmaca

DEMEZ	HUY	BESLE(10)	NAZ
DAVULUN(12)	UMUT	UYMAZ	AZ(9)
HESAP	GELEN(1)	OYSUN	ÖĞREN
LAFLA(8)	VEREN	UZAKTAN	HOŞ
KALKAN	AŞIK	ÖFKEYLE(3)	HAREKET
MALDAN	ÇARŞIYA	GELİR	GEMİSİ
ÇIKMAYINCA	NERDE(7)	ORDA	CAN(2)
KARGAYI	GELİYORUM	VEREN	CANDAN
ARATIR	SESI	EDEBİ	GÖZÜNÜ
ÇOK(4)	ZARARLA	KAZA(6)	OTURUR
EDEPSİZDEN	ÇIKMADIK(11)	PEYNİR	EVDEKİ(5)
KESİLMEZ	USANDIRIR	GİDENİ	YÜRÜMEZ
BEREKET	ÇOK	ÇIKMAZ	CANDAN

Yukarıda on üç adet atasözünün kelimeleri dağınık olarak verilmiştir. Atasözlerinin biri dışında hepsinin ilk kelimelerini ipucu olarak numaralarla belirttik. Bir tanesini ise sizin bulmanızı istiyoruz.

Bir günlük milyarder

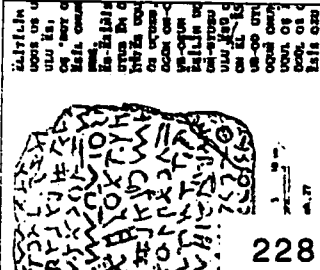
▷ İNGİLTERE'de bir bankanın bilgisayarına hata yapınca Robert Coleman adlı bir adam bir gün için milyarder oldu. Bankada sadece 700 bin lira hesabı bulunan is adamı, banka-
nın aylık hesap dökmelerinde, birdenbire 14 milyar liraya sahibi olduğunu öğrenince çok geçirdi. Ancak bunun bir bilgisayar hatasından kaynaklandığı ortaya çıkınca Coleman'ın sevinci uzun sürmedi.

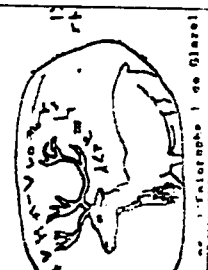
Major'a doğumgünü hediyesi

▷ TÜRKMENİSTAN, İngiltere Başbakanı John Major'a 50'inc doğumgününde bir at hediye edecek. Türkmenistan Devlet Başkanı Sefermurat Niyazov İngiltere'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Major'a 2 yaşındaki Akhal Tekke adlı aygırı hediye etme sözü verdi. Ancak atın İngiltere'ye nasıl gideceği henüz açıklık kazanmadı.

4500 yıllık Türkçe bulundu

228
17 "Estrophe Glazol 11

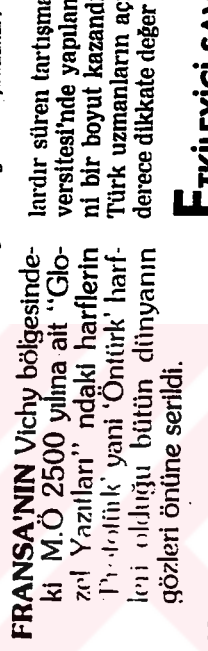

özel yazıtların birini, halka oligatta bulunan resmi belge (e). Geyik resimli yazıtta ise "Azeri miraniker tek taurini k. d. d. d. d." yazıyor. Glazel yazıtları Türk uygarlığının en eski yazıtlarıdır. Azeri yazıtları ise Azeri yazıtlarıdır.

GLOZEL HARFLERİ			
Değişmeyen		Değişen	
Proto - Türkçe	Glazel	Proto - Türkçe	Glazel
İ	Α	Ş	UB
J	B	X	D
Ç	UC	β	OK
Ç	G	Y	L
1	i	H	M
J	L	H	N
Ç	N	Y	OM
Θ	A	O	Buradan:
Y	O	Y	Q
Γ	P	Y	UR
I	S	I	Buradan:
Q	Ş	I	ES
Y	U	T	AT
H	Z	H	Ü
		C	Y
		Y	Z

228
17 "Estrophe Glazol 11

özel yazıtların birini, halka oligatta bulunan resmi belge (e). Geyik resimli yazıtta ise "Azeri miraniker tek taurini k. d. d. d." yazıyor. Glazel yazıtları Türk uygarlığının en eski yazıtlarıdır. Azeri yazıtları ise Azeri yazıtlarıdır.

M.Ö 2500 yılına ait "Glazel Yazıtları" ndaki harflerin "Proto-türk" (Öntürk) olduğu belgelerle açıkladılar. 1924'te Vichy'de bir arazi sahibinin bulduğu, M.Ö 2500 yılına ait 3 bin parçalık yazıtta harflerle ilgili bilgiler, Sorbon Üniversitesi'nde yapılan konferansta yerini bir boyut kazandı. Bilimadamları Türk uzmanların açıklamalarını son derece dikkate değer buldular.

ETKİLEYİCİ SAVUNMA

Türk Basını'ndan sadece Hürriyet'in izlediği konferansta, Tarcan ve Mirşan "Prototürk alfabesinin harfleri" ile "Glazel Yazıtları" üzerindeki harflerin karşılaştırması yapan bir tabloyu gösterdiler. Aradaki benzerliğin gözler önüne serilmesi, salondaki çeşitli milletler-

den bilimadamlarını etkiledi. Ta ve Mirşan'ın tebliğleri büyük topladı.

Profesör Robert Liris, Mirşan'ın çalışmasını yayınlayacaklarını söyledi. Kazım Mirşan, yazıtlar harflerin "Öntürk" olduğunu birken şöyle dedi:

"Yazıtların birinde muza halk manasına gelen 'ODU' sözcüğü yer alıyor ve 'Anay' muz sakinlerince muzaffer halk rak bilinen 'halk- halkına' cüm kullandırıyor. Bu hitap tarzı, Türk halkından olan Glazel'ın devlet yazışmalarına ö Glazel Yazıtlarının diğerleri 'Buyruk' başlığı yer alıyor ve ilk dünyaya ait ölümlü temasını alıyor. Geyik başı olan yazıtta se inanırken tek Tanrı'yı buld deniyor. Yazıtlardaki alfabe Türk Alfabesi'ne çok yakındır. Türk Alfabesi Latin Alfabesi'ni gürmuştur, daha geç çağlara olan, Etrüske ile hiçbir iliş bulunmayan Yunan Alfabesi de Öntürlere dayandığını bil ruş, Fenike ve Kril alfabeler bu hususta istisna teşkil etmi bunun bir çok örneklerini ve bir çok yazıt bulunmuştur."

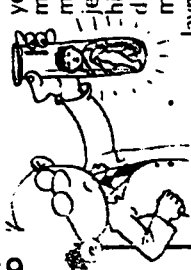
İnsanın insanlığı mükemmelleştirmesi

DÜNYADA en ilgi çekici çalışmaları gen araştırmaları... Yapılan araştırmalarda hangi insanların, hangi genetik özelliklerinden dolayı başarılı oldukları belirlenmiş. Genetik özelliklerin başarı üzerindeki etkileri ortaya konmuş.

Aynı zamanda genler tarafından belirlenen karakter ve yapıları göre insanların mükemmelleştirilebileceği ortaya konmuş.

Gen mühendislerine göre bugün çalışmaya başlansa, 100 yıl sonra istenilen seviyeye ulaşılabilir.

Bu çalışmaları yapan hominiden yapıya sahip toplumlar da uygulanması daha kolaymış. Farklı genetik gruplardan bu seçimi yapmak daha zormuş. Geleceğin tıp bilimi sosyal kimlikleri istediği yönde belirleyebilecek. Seçilecek karakterler de geleceği belirleyecek. İnsanın insanı mükemmelleştirme projesi bakımdan ne ölçüde gerçekleşecek? Mükemmel insanlar nasıl birileri olacak?

Geleceğin uçakları

GELECEĞİN uçakları "uzay uçağı" olarak adlandırılıyor. Bu uçaklar standart jetler gibi yerden havalanacaklar ve 30 bin feet'e 3 dakikada tırmanacaklar. Ardından atmosferi terk edecekler. 10 dakika sonra 90 mil yüksekliğe erişecekler ve saatteki hızları 13.000 mil olacak.

Bu uçaklarda güneşin zararlı ışınlarını önleyecek sistemler olacak. Emniyet kemeri çok önemli bir görevi üstlenecek... Mesela yerçekimi olmayan bir ortamda insanları sabitlemek gibi...

Bu uçaklar 150 bin feet yüksekliğe kadar çıkabiliyorlar. Bir sorun halinde, normal şartlara ilave olarak 20 dakikalık yakıt ve hava depolayabiliyorlar.

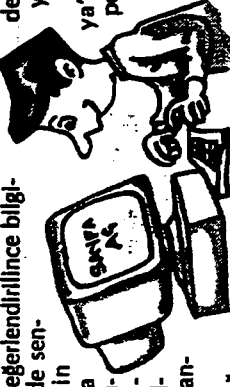
New York - Pekin arası bu uçaklar ile 70 dakika... Bugünkü hava trafiğinde bu imkansız ama, gelecekte olacak.

Uluslararası bilgisayar dili Türkçe

NICHOLAS Negroponthe... İletişim teknolojisi alanında dünyanın en gelen uzmanları arasında... 22 Kasım'da Türk Henkel'in davetlisi olarak İstanbul'a geliyor. Gelenek haline getirilmiş olan Türk Henkel Sohbet Toplantısı'na katılacak.

"Dijital Dünya"yı onun ağzından dinleyeceğiz.

Negroponthe'nin Türklerle inanılmaz bir müjdesi var... Umarız bunu kendi ağzı ile, geldiği zaman açıkla... Bu ilanımlar saplama Türkçenin uluslararası bilgisayar dili olarak, bir dünya gibi olması. "Okunması son derece basit, grameri mantıklı bir dil. Okunduğu gi-

ki İngilizce hocası "oku" deyince, ben inatçımdan yine Türkçe okumuştum. Şimdi "Dijital Dünya"nın yaratıcısı Negroponthe Türkçeyi övüyor. Ona göre yaşamımız kökten değişmeye aday görünüyor. Dünya sınırları kalkınca, belki de ilk kez insanların evi haline gelecektir. Dostluk, işbirliği ve komşuluk coğrafi sınırların dışına çıkıyor.

Velhasıl Dijital Dünya için en uygun dil Türkçe imiş.

Türkcell'in yarınları

DÜNYA hızla iletişim ağırlıklı bilgi topluma doğru yol alırken, Türkcell Genel Müdürü Cüneyt Türkten sadece Türkiye'de 4 milyon kişiye ulaşmak istediklerini bildiriyor. Bu rakam dünyada 100 milyon kişi olarak veriliyor.

Cep telefonlarının altyapı yatırımları yetersizliğinden söz eden Cüneyt Türkten, tüketici haklarının korunması gere-

Hoş liberaller

DEMOKRATLIK, entellik, liboşluk... Yani demokrat olmak, liberal olmak ve entellektüel olmak.

Türkiye'de bunların hepsi şaibeli durumlar. Demokratiğin ve entellektüelliğin sonuna "hoş" gelemediği için, liberaliğin sonuna gelmiş. Son derece ayıp ve haysiyetsiz bir durum ortaya çıkmış. Bunlara "liboş" diyorlar.

Bu tür hoş liberaller, acaba neden entellektüeller ve aynı zamanda demokratlar.

Kadın eğitim projesi start alıyor

ANKARA - "Genç Kız ve Kadınların Eğitimini Geliştirme Projesi" bugün Milli Eğitim Bakanlığı ve Halk Bankası arasında imzalanacak protokol ile start alacak. Proje kapsamında özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki 2.5 milyon kadının eğitime alınması planlanıyor.

Milli Eğitim Bakanlığı'ndan edinilen bilgiye göre, "Genç Kız ve Kadınların Eğitimini Geliştirme Projesi" 14 - 44 yaş grubunu kapsayacak. Projeye, kadınların üretici olarak iş hayatında yer alma-

ları, ekonomik kalkınmaya destek olacak nitelikte eğitim görmeleri, çağın teknolojik, ekonomik ve sosyal gelişmeleri konusunda bilgilendirilmeleri hedefleniyor.

Projeye göre yaklaşık 2.5 milyon kişinin okuma, yazma ve beceri kurslarına alınması planlanıyor. Kurslarda mesleki beceri kazandırılacak kadınların, becerilerini üretime dönüştürebilmeleri amacıyla da Halk Bankası'ndan yaklaşık 5 trilyon lira kredi verilecek. Projeye özel sektörün de katılımı sağlanacak. (ANKA)

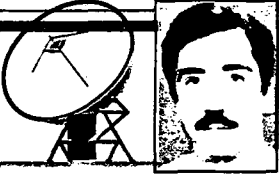
Sokak çocuklarına valilik ilgisi

ANKARA - Sokaklarda yaşayan çocukların tekrar topluma kazandırılması amacıyla Ankara Valiliği, Milli Eğitim Bakanlığı ve Ankara İl Sağlık Müdürlüğü tarafından "Sokak Çocuklarını Koruma ve Rehabilitasyon" projesi başlatılıyor.

Ankara Vali Yardımcısı Fuat Uğur, projenin, tamamen aileleri tarafından terk edilen veya annesi, babası olupta gerekli ilgiyi görememesi nedeniyle boş vakitlerini sokaklarda geçiren çocukları kapsadığını bildirdi. Özellikle ergenlik dönemindeki bireyler arasında uyuşturucu madde bağımlılığının yaygınlaştığına dikkat çeken Uğur, proje ile madde bağımlısı olan çocukların hastaneye

sevk edilerek topluma kazandırılmasının amaçlandığını belirtti.

Ankara gibi büyük kentlerde çok sayıda sokağa çıkmış çocuğun bulunduğunu ve bunların büyük bir bölümünün madde bağımlısı olduğunu dikkat çeken Uğur, projenin ilk aşamasında Ankara Emniyet Müdürlüğü'nün ilgili birimleri tarafından bu çocukların tesbit edileceğini kaydetti. Belirlemenin bu ayın sonunda tamamlanacağını ifade eden Uğur, Dışkapı'da belirlenecek bir okulda çocukların fiziksel, nörolojik ve psikolojik durumlarının değerlendirileceği yaklaşık 10 günlük a-rındırma tedavisinin uygulanacağını anlattı. (ANKA)

Abdî KURT Tel:0424 233 28 30

Teknolojinin sınırı

Artık Türkiye'deki her kurum
21. yüzyıl teknolojisini
halkın hizmetine sunmalı.

Nokia vermiş olduğu ilanlarda "Teknolojinin Sonu" sloganını kullanmış. Bu slogan oldukça çarpıcı ve içerisinde bir hayli challenge yani diğer firmalara meydan okuma var. Biz insanlar zaman zaman haberleşmek, E Mail çekmek, Internet'de gezmek veya iş yapmak, Fax çekmek gibi ihtiyaçlar hissetmekteyiz. Ve doğal olarak tüm bunları zamandan ve mekandan bağımsız olarak yapmak istiyoruz.

2000'e 3 kala ve teknolojinin Top yıllarını yaşadığı bu onyıllarda insanların tüm bunları mobile hareketli istemesi çok doğal. Bu ihtiyaç yavaş yavaş ortalama insanlar için dahi artık hayatın kaçınılmazlarından olmaya doğru gidiyor. Nokia reklamının dediği gibi aslında "teknolojinin sonu" değil tam tersi "teknolojinin başı".

2000'li yıllar geliyor

Amerikalı teknolojiler her ne kadar "teknolojinin ilerlemesinin önündeki tek engel artık düşünme" dese de teknoloji ken-disinden beklenen doğal sürece henüz girdi. Özellikle haberleşme teknolojilerinden gelecek onyıllarda çok şeyler beklenmekte. Çok büyük bir gelişme gibi gelen fakat aslında olması gerekenin henüz başarıldığı bu günler belki 2000'li yılların henüz başında nostalji günleri olacak.

Reklamlardaki Türkiye ne kadar güzel değil mi? Her şey hemen olup bitiyor. Özellikle bankalar birer lüks otel görünümünde. Ama ya gerçekler? Ne zaman reklamlardaki bankalar ile gerçek bankalar birebir örtüşür biz o zaman teknolojiyi milletçe yakalamış oluruz. Yoksa Ahmet veya Mehmet

bey'in absürd isteklerinin anında yerine getirilmesi sokaktaki adamın öyle çok umurunda değil.

Avrupa'da bir Mark'a kadar düşen GSM telefonları aslında cep tele-

fonu ama hep kemerde kullanılıyor. Her nedense bizde hala vitrinlerde. Bunun için acil bir çözüm bulunması gerekir. Aksi takdirde belki de ilk kez Avrupa ile aynı anda ve

aynı seviyede girdiğimiz bu sektörde de ligin average takımlarından biri oluruz. Şu anda uydu teknolojisinde olduğu gibi.

Türksat faktörü

Özellikle tüm bankaların homojenliğe dikkat ederek tüm bayi-lerinde son teknolojileri kullanmaktan kaçınmaları gerekiyor. "Hat kesildi havale çekemiyoruz" türü mazaretler bu çağa hiç yakışmayan mazaretler. Türksat'ı kullanarak % 99.99 ile kesintisiz iletişim sağlayan Verinet, Comsat gibi firmalar dururken özellikle özel sektörün hizmet bekleyenlere bu tür mazaretler sunması beklenilecek belki de en sonu olmalı. Amerika'da bırakın bankaları üç beş bayisi olan küçük marketler bile uydu teknolojisini kullanarak kesintisiz hizmetler sunmakta.

Dünyanın en sıkı pazarlarından olan Avrupa pazarında biz de varız diyeceksek teknolojiyi aynı anda ve aynı ekonomik avantajlarla almalı ve kullanmalıyız. Bir iki extrim kullanım hariç Türkiye'de henüz cep telefonları ortalama insana inememiştir. Fakat uydu sistemleri bu konuda oldukça fazla yol kat etti. Artık insanlarımız özellikle yerleşim yerlerinden uzak olanlar evlerine büyük hızla uydu taktırmaya başladı. Uydu sektörü gr'likten uzaklaştıkça fiyatlar daha aşağı çekilecek, kalite artacak. Özellikle Uzak Doğu'dan gelen çekik gözlü güzeller bu sektörün efendi uydu alıcılarının efendiliğini aldı. Neredeyse ölü fiyatlara gelen alıcılar çoğu fakir denebilecek evlerin baş köşelerine çoktan yerleşmiş durumda. Çok yakın gelecekte her balkonda birer çanak görmek dileğiyle.

Türkler Orta Asya'ya 'kerhaneye' gidiyor

Bakü'de güzel bir kız size, "Amma pezevenksin" derse dehşete kapılmayın. Hatta bulursanız bir demet kır çiçeği verin.

Aşkabat Havaalanı'nda vize ofisinin önündeki Türk yolcu, görevlinin sorusuyla çarpılıyor: "Hangi kerhane için geldiniz Türkmenistan'a?"

Adam "kem küm" ediyor, ne diyeceğine karar veremiyor. Kimbilir içinden, "Nataşalar için geldiğim alnımda mı yazıyor?" diye geçirip telaşlanıyor.

"Hayır ben ticaret yapmaya geldim" diyor sonunda.

Görevli ısrarlı:

"Anladım da hangi kerhaneye geldiniz?"

Çevredeki tecrübeli Türkler "Dur bakalım ne olacak?" bekleyişindeler. Sonunda biri dayanamayıp araya giriyor, "Tamam kardeşim" diyor, "Hangi firmayla görüşeceğinizi soruyor. Bunlar ticaret-haneye kerhane diyorlar. Yani karhane."

"Kerhaneci" rahatlıyor, firmasının adını söyleyip vizesini beklemeye başlıyor, çevredekiler bıyık

altından gülüyor. Aşkabat'a ilk gelişimde, deneyimli bir arkadaş nasihat etmişti: "Türkçe'de de söylenişi aynı olan bazı kelimelerin çok farklı anlamları var Türkmençe'de, dikkat et." Haklıymış.

Türkmen gazeteci dostlar renkli bir öykü anlatıyorlar. Geçen yıl Türkmenistan'ın güçlü isimlerinden Han Ahmedov hakkında yolsuzluk iddiaları çıkmış. Ortalık karışınca, Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov, Ahmedov'u büyükelçi yapıp Ankara'ya göndermiş.

Ahmedov'la Demirel, Ankara'da bir kokteylde karşılaşmışlar. Demirel, Ahmedov'u görünce "Ne oldu da seni Türkmenistan'dan Türkiye'ye gönderdiler?" diye sormuş. Parantez açalım: Türkmencede "pul", para anlamına geliyor, "para" ise rüşvet.

Ahmedov dert yanmış: "Hakkımda dedikodu çıkardılar. 'Bu adam çok para alıyor' dediler. Onun için Ankara'ya geldim".

Demirel durumu anlamamış. Sırtını sıvazlayıp teselli etmiş. "Sen üzülme" demiş. "Türkiye'de de yahşi çalışırsan biz de sana çok para veririz, Türkmenistan bizim kardeşimiz". Ahmedov panik içinde ellerini kaldırmış, "Aman sayın prezidantım, sakın ha!"

Orta Asya'da tatlı tatlı muhabbet ederken, sarfedilen bir sözle, "sinkaf" a maruz kaldığımızı sanıp derhal "meşru müdafaa"ya geçmeyin. Örneğin Bakü'de güzel bir kız size, "Amma pezevenksin" derse dehşete kapılmayın, gururunuzu tevazu tülüyle örtün, "Estağfurullah, teveccühünüz" filan deyin. Hatta bulursanız bir demet kır çiçeği verin. Zira "pezevenk", "güçlü erkek" demektir!

Komsunun kazani

Günlerden bir gün Nasreddin Hoca komşusundan bir kazan ödünç alır. Birkaç gün sonra kazanı geri götürür ve kazanla birlikte komşuya iki de tencere verir. Komşu çok şaşırır ve sorar:

„Bana neden bu tencereleri veriyorsun, Hoca Efendi?“

Hoca cevap verir: „Senin kazan doğurdu, komşu. Bu tencereler kazanın çocukları.“

Komşu tabii çok sevinir ve kazanla birlikte tencereleri de alır.

Bir süre sonra hoca yine komşusundan kazanı ödünç alır ve

geri götürmez. Birkaç gün sonra komşu hocaya gelir ve kazanı

ister. Hoca ona „senin kazan öldü“ der. Komşu şaşırır ve bağırır:

„Kazan nasıl ölür, Hoca Efendi?“ Hoca güler ve şöyle der:

„Kazan doğurdu, buna inandın. Şimdi kazan öldü, buna neden inanmıyorsun?“

Lütfen cevap veriniz!

1-)Nasreddin Hoca kimden bir kazan ödünç alır?

2-)Hoca kazanla birlikte ne verir?

3-)Komşu niçin sevinir?

4-)Sizce Hoca nasıl bir insan?

Doğrulara (D), yanlışlara(Y) işareti koyunuz!

5-)Hoca kazanla bereber küçük bir kazan verir.()

6-)Komşu iki defa kazanları ödünç verir.()

7-)Hoca kazanı birkaç gün sonra geri götürür.()

DİKTE

AİLE

Ailenin iki temel fonksiyonu, aile birliğini ve neslin devamını sağlamaktır. Bunların yanı sıra beslenme, korunma, barınma, sağlıklı yaşamak ve eğiterek yetiştirmek ailenin görevleridir.

Ailenin üstlendiği görevler toplumda aldığı şekillere bağlı kalmış, büyük ailelerin görevleri de büyük olmuştur. Göçebe ve çoban kabilelerde hayvan sürülerine bakmak hayvanları yetiştirmek ailenin görevleri başında geliyordu. Çapa tarımının geçerli olduğu yerlerde ve devirlerde, çapalama görevi merkezde yer alıyordu. Tarlanın sabanla sürülmeye başlanmasından sonra tarım başlı başına bir aile işlevi haline geldi. Büyük aileler üreticiydi. İlaçların otlardan toplanarak yapımından, av malzemelerinin yapımına kadar hemen her iş aile bireyleri tarafından yapılırdı. Üretilenler aile içinde tüketilirdi.

Modern dünyanın küçük ailesine gelince, sosyal fonksiyonlarda büyük değişiklikler olmuştur. Sanayi toplumu, sosyal hareketlilik, para piyasası, iş bölümü olayları küçük ailenin fonksiyonlarını azaltmıştır. Kadın ve erkek eşitliği, kadının iş hayatına geçişi, hürriyet, demokrasi ve insan hakları hem insanı hem de aileyi çok değiştirmiştir.

DİNLEME ANLAMA

MEVLANA

Geniş bir kültüre sahip olan Mevlana, 13. yüzyılda yaşamıştır. Türkçe, Arapça, Rumca ve İbranice bildiği bilinmektedir. Eserleri birçok dile çevrilmiştir. Sözgelimi, altı ciltlik bir eser olan Mesnevi'nin, İngilizce ve Almanca'ya tam çevirisi yapılmıştır.

Büyük tasavvuf şairi Mevlana, kendisinden önceki düşünce dünyasını yakından izlemiştir. Eserlerinde Eflatun'dan, Kalinus'tan söz etmiştir. Mevlana'da coşkulu, dolu dolu bir insan sevgisi görülmektedir. O, insana büyük bir değer vermiştir. Ona göre gerçeğe ulaşmanın yolu acı ve çile değil, sevgi ve aşktır. Bunun için de boş işlerle uğraşmak yerine Tanrıyı aramak, bulmak gerektiğine inanmıştır. Mevlana, insana kadın ya da erkek olarak bakmamıştır. Onun insana olan sevgisi ülkeler arasındaki yolları aşar. O, bütün insanları aynı coşkuyla sevmiştir. Bu sevgisi, Tanrı sevgisine dönüşerek doruk noktasına ulaşmıştır.

Mevlana, yaklaşık 700 yıl önce daha felsefe, antropoloji bilinmezken insan sorununu ele almıştır. Mevlana, hiçbir şeyin fazlasını istemez. Ayrıca tembelliğin ve dilenciliğin de karşısındadır. Sonu, kendisi için mutluluk olan ama başkasına zarar vermeyecek bütün davranışlar, Mevlana'nın bütün insanlığa öğütlediği bir yoldur.

ANKETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

ANKETE KATILANLARIN SAYISI : 150

Azeri öğrenciler : 30

Kazak öğrenciler : 30

Kırgız öğrenciler : 30

Özbek öğrenciler : 30

Türkmen öğrenciler : 30

Yukarıda sayı ve ülkelerini belirttiğimiz anketimize katılan öğrencilerin ailelerinin sosyo-ekonomik durumları ile öğrencilerin en son okudukları okuldaki (lisedeki) eğitim dilini gösteren sayılar ve yüzdeleri aşağıda belirtildiği gibidir.

AZERİ ÖĞRENCİLER

- BABALARININ MESLEKİ DURUMU

MESLEĞİ	SAYISI	YÜZDESİ
Memur	11	% 36.66
Mühendis	6	% 20.00
Fabrika Müdürü	4	% 13.33
Öğretmen	3	% 10.00
Doktor	2	% 06.66
Diğer	4	% 13.33

- ANNELERİNİN MESLEKİ DURUMU

MESLEĞİ	SAYISI	YÜZDESİ
Ev hanımı	17	% 56.66
Öğretmen	8	% 26.66
Memur	3	% 10.00
Diğer	2	% 06.66

-EN SON OKUDUKLARI OKULUN EĞİTİM DİLİ

EĞİTİM DİLİ	SAYISI	YÜZDESİ
Azerice	23	% 76.67
Rusça	7	% 23.33

KAZAK ÖĞRENCİLER

- BABALARININ MESLEKİ DURUMU

MESLEĞİ	SAYISI	YÜZDESİ
Memur	10	% 33.33
Öğretmen	5	% 16.66
İşçi	4	% 13.33
Şoför	3	% 10.00
Mühendis	2	% 06.66
Diğer	6	% 20.00

-ANNELEERİNİN MESLEKİ DURUMU

MESLEĞİ	SAYISI	YÜZDESİ
Memur	13	% 43.33
Ev hanımı	7	% 23.33
Öğretmen	5	% 16.66
Doktor	3	% 10.00
Diğer	2	% 06.66

- EN SON OKUDUKLARI OKULUN EĞİTİM DİLİ

EĞİTİM DİLİ	SAYISI	YÜZDESİ
Kazakça	16	% 53.33
Rusça	10	% 33.33
Kazakça ve Rusça	3	% 10.00
İngilizce	1	% 03.33

KIRGIZ ÖĞRENCİLER

- BABALARININ MESLEKİ DURUMU

MESLEĞİ	SAYISI	YÜZDESİ
Memur	9	% 30.00
Mühendis	6	% 20.00
Öğretmen	5	% 16.66
İş adamı	3	% 10.00

Çiftçi	2	% 06.66
Diğer	5	% 16.66

-ANNELEERİNİN MESLEKİ DURUMU

MESLEĞİ	SAYISI	YÜZDESİ
Memur	9	% 30.00
Ev hanımı	9	% 30.00
Öğretmen	8	% 26.66
Doktor	4	% 13.33

- EN SON OKUDUKLARI OKULUN EĞİTİM DİLİ

EĞİTİM DİLİ	SAYISI	YÜZDESİ
Kırgızca	15	% 50.00
Rusça	12	% 40.00
Kırgızca ve Rusça	3	% 10.00

ÖZBEK ÖĞRENCİLER

- BABALARININ MESLEKİ DURUMU

MESLEĞİ	SAYISI	YÜZDESİ
Memur	13	% 43.33
Öğretmen	7	% 23.33
Doktor	3	% 10.00

Esnaf	3	% 10.00
Çiftçi	2	% 06.66
Diğer	2	% 06.66

-ANNELERİNİN MESLEKİ DURUMU

MESLEĞİ	SAYISI	YÜZDESİ
Ev hanımı	10	% 33.33
Memur	9	% 30.00
Doktor	5	% 16.66
Öğretmen	4	% 13.33
İşçi	2	% 06.66

- EN SON OKUDUKLARI OKULUN EĞİTİM DİLİ

EĞİTİM DİLİ	SAYISI	YÜZDESİ
Özbekçe	26	% 86.67
Rusça	4	% 13.33

TÜRKMEN ÖĞRENCİLER

- BABALARININ MESLEKİ DURUMU

MESLEĞİ	SAYISI	YÜZDESİ
Doktor	6	% 20.00
Öğretmen	6	% 20.00

Şoför	6	% 20.00
Mühendis	5	% 16.66
Memur	5	% 16.66
Diğer	2	% 06.66

- ANNELERİNİN MESLEKİ DURUMU

MESLEĞİ	SAYISI	YÜZDESİ
Ev hanımı	24	% 80.00
Doktor	2	% 06.66
Memur	2	% 06.66
Diğer	2	% 06.66

- EN SON OKUDUKLARI OKULUN EĞİTİM DİLİ

EĞİTİM DİLİ	SAYISI	YÜZDESİ
Türkmençe	25	% 83.33
Rusça	5	% 16.66

Öğrencilerin ana-babalarının mesleki durumları incelendiğinde nasıl bir sosyal konumda oldukları görülecektir.

Azeri öğrencilerin babaları en çok memurluk yapmaktadırlar (Memur + Öğretmen % 46.66), anneleri ise genelde ev hanımıdır (% 56.66)

Kazak öğrencilerin babaları da genellikle memur (Memur + Öğretmen % 50), anneleri de en çok memurlukla (Memur + Öğretmen % 60.00) uğraşmaktadırlar. % 23.33'ü ise ev hanımıdır.

Kırgız öğrencilerin babaları ise (Memur + Öğretmen) % 50 oranında memurdur, anneleri de (Memur + Öğretmen) % 56.66 oranında memurlukla uğraşmaktadırlar. % 30'u da ev hanımıdır.

Özbek öğrencilerin babaları (Memur + Öğretmen) % 66.66, anneleri (Memur + Öğretmen) % 43.33 oranında memurluk yapmaktadırlar. Ev hanımının oranı ise % 33.33'tür.

Türkmen öğrencilerin babalarının % 36.66'sı memur, annelerinin ise % 06.66'sı memurdur. % 80'i ise ev hanımıdır.

Görüldüğü gibi coğrafi olarak Türkiye'ye yakın olan Azeri ve Türkmenlerin genellikle babaları çalışmakta ve çoğu da memurluk yapmaktadırlar.

Türkmenlerde çalışan annelerin oranı % 20, Azerilerde % 43.33, Özbeklerde % 66.66, Kırgızlarda % 70, Kazaklarda ise % 76.66'dır.

Buna paralel olarak Kazak ve Kırgızların Rus Dilinde eğitim görenlerinin oranı da yüksektir. Kazaklarda % 33.33, Kırgızlarda ise bu oran % 40'tır. Ana dilini en iyi bilenlerin sırası ile Azeri, Türkmen ve Özbek öğrenciler olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin gerek ailelerinin sosyal konumları, gerekse eğitimleri sırasında kullandıkları dil; içinde bulundukları psikolojiyi yansıtması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu durum ana dillerini bilme oranını da etkilemektedir. Bize göre dil öğretiminde kişilerin içinde bulundukları durumun ve öğrendikleri dile ne kadar ihtiyaçlarının olduğunun belirlenmesi öğretim stratejilerinin oluşturulmasında en temel şarttır.

KAYNAK KİŞİLER

Tezimizin oluşmasında katkıları olan sınav kâğıtlarını incelediğimiz öğrencilerin ülkelerine göre sınıflandırılması ve adları aşağıdaki gibidir :

İncelediğimiz öğrencilerin sayısı : 278

Azeri	56
Kazak	60
Kırgız	31
Özbek	64
Türkmen	67

Toplam 278 öğrencinin incelenen kompozisyon ve dikte kâğıtlarının sayısı : 607

Kompozisyon Kâğıtları

Azeri	66
Kazak	68
Kırgız	48
Özbek	64
Türkmen	78

Dikte Kâğıtları

Azeri	66
Kazak	51
Kırgız	43
Özbek	63
Türkmen	60

AZERİ ÖĞRENCİLER

TEMEL TÜRKÇE I

1. İslâm Memmedli (Kompozisyon/Dikte)
2. Fəhreddin Nuruyev (Kompozisyon/Dikte)
3. Eflatun Ahmet Oklu(Kompozisyon/Dikte)
4. Rövşen Nuriyev (Kompozisyon/Dikte)
5. Rəşad Sultanov (Kompozisyon/Dikte)
6. Şaban Hacılov (Kompozisyon/Dikte)
7. Vügar Hacıyev (Kompozisyon/Dikte)
8. Vüsal Hüseynov (Kompozisyon/Dikte)
9. Muzəffer Abdullayev (Kompozisyon/Dikte)
10. Azad Recebov (Kompozisyon/Dikte)

TEMEL TÜRKÇE II

1. Nazim Ağazade (Kompozisyon/Dikte)
2. Cafer İbrahimov (Kompozisyon/Dikte)
3. Rövşen Salamov (Kompozisyon/Dikte)
4. Eflatun Ahmetoğlu (Kompozisyon/Dikte)
5. Rəşat Sultanov (Kompozisyon/Dikte)
- * 6. İslam Memmedli (Kompozisyon/Dikte)
- * 7. Azad Recebov (Kompozisyon/Dikte)
- * 8. Fəhreddin Nuruyev (Kompozisyon/Dikte)
9. Fərhəd Hüseynov (Kompozisyon/Dikte)
10. Akhundov Zaur (Kompozisyon/Dikte)

ORTA TÜRKE I

- * 1. Muzaffer Abdullayev (Kompozisyon/Dikte)
- * 2. Rövşen Nuriyev (Kompozisyon/Dikte)
- * 3. Vügar Hacıyev (Kompozisyon/Dikte)
- 4. Mefanet Ezizova (Kompozisyon/Dikte)
- 5. Yaşar Novruzov (Kompozisyon/Dikte)
- 6. Murat Mirtalipov (Kompozisyon/Dikte)
- 7. Behram Mammedaliyev (Kompozisyon/Dikte)
- 8. Mirzeli Guliyev (Kompozisyon/Dikte)

ORTA TÜRKE II

- 1. Elnur Hetemov (Kompozisyon/Dikte)
- 2. Aljira Topalova (Kompozisyon/Dikte)
- 3. Ceyhun Şıhamirov (Kompozisyon/Dikte)
- 4. Şehla Hudiyeva (Kompozisyon/Dikte)
- 5. Alibey Şirinoğlu (Kompozisyon/Dikte)
- 6. Vagif Resulov (Kompozisyon/Dikte)
- 7. Gülbeniz Guliyeva (Kompozisyon/Dikte)
- 8. Emin Garayev (Kompozisyon/Dikte)
- 9. Vurgun Sadıgov (Kompozisyon/Dikte)
- 10. Kenan Muhtarov (Kompozisyon/Dikte)
- 11. Mübariz Hasanov (Kompozisyon/Dikte)
- 12. Rahib Bayramov (Kompozisyon/Dikte)
- 13. Anar Bağirov (Kompozisyon/Dikte)
- 14. Azer Askerov (Kompozisyon/Dikte)
- 15. Zemine Ziyayeva (Kompozisyon/Dikte)
- 16. Terlan Şıhaliyev (Kompozisyon/Dikte)
- 17. Mahir Hüseynov (Kompozisyon/Dikte)
- 18. İlhamə Elifova (Kompozisyon/Dikte)

YÜKSEK TÜRKÇE I

1. Şöle İsayeva (Kompozisyon/Dikte)
2. Mensure Hasanova (Kompozisyon/Dikte)
3. Samed Nesibov (Kompozisyon/Dikte)
4. Elhan Memmedov (Kompozisyon/Dikte)
5. Hakani Memmedov (Kompozisyon/Dikte)
6. Babek Memmedov (Kompozisyon/Dikte)
7. Zaur Mesimov (Kompozisyon/Dikte)
8. Asef Orucov (Kompozisyon/Dikte)
9. Melahet Mehmetova (Kompozisyon/Dikte)
10. Vüsale Allahverdiyeva (Kompozisyon/Dikte)

YÜKSEK TÜRKÇE II

1. Şafak İsmailova (Kompozisyon/Dikte)
- * 2. Alibey Şirinoğlu (Kompozisyon/Dikte)
3. Asim Memmedov (Kompozisyon/Dikte)
4. Ayten Memmedova (Kompozisyon/Dikte)
5. Azer Ağayev (Kompozisyon/Dikte)
- * 6. Elhan Memmedov (Kompozisyon/Dikte)
7. Rövşen Kişibayev (Kompozisyon/Dikte)
- * 8. Hakani Memmedov (Kompozisyon/Dikte)
9. Mensure Hasanova (Kompozisyon/Dikte)
- * 10. Babek Memmedov (Kompozisyon/Dikte)

* Toplam 56 öğrencinin kompozisyon ve dikte kağıtları incelendi. Bu gruptan 10 öğrencinin farklı iki seviyedeki durumu ele alındı. 66 kompozisyon ve 66 dikte olmak üzere toplam 132 kağıt incelendi.

KAZAK ÖĞRENCİLER

TEMEL TÜRKÇE I

1. Liazzat Aitbaeva (Kompozisyon/Dikte)
2. Mervert Saudabaeva (Kompozisyon/Dikte)
3. Karaköz Ahmetova (Kompozisyon/Dikte)
4. Şahadat Mansurova (Kompozisyon/Dikte)
5. Aliaş Tlembaeva (Kompozisyon/Dikte)
6. Aygöl Usunova (Kompozisyon/Dikte)
7. Aygöl Dulkairova (Kompozisyon/Dikte)
8. Atina Bektureeva (Kompozisyon/Dikte)
9. Güljamila Baymurzaeva (Kompozisyon/Dikte)
10. Ayjan Beketaeva (Kompozisyon/Dikte)

TEMEL TÜRKÇE II

1. Satjan Temirgaliev (Kompozisyon/Dikte)
2. Aynur Maydanova (Kompozisyon/Dikte)
3. Balcan Cambulova (Kompozisyon/Dikte)
4. Kenesarı Sarbayev (Kompozisyon/Dikte)
5. Rustam Uralbaev (Kompozisyon/Dikte)
6. Jovrinov Mousrep (Kompozisyon/Dikte)
7. Alim Saylibaev (Kompozisyon/Dikte)
8. Berik Ahmedov (Kompozisyon/Dikte)
9. Aydar Nurmaganbetov (Kompozisyon/Dikte)
10. İldar Nuraliev (Kompozisyon/Dikte)

ORTA TÜRKE I

1. Aynur Dukenbayeva (Kompozisyon/Dikte)
2. Abilgazi Kadersizov (Kompozisyon/Dikte)
3. Saule Djarmuhanbetova (Kompozisyon/Dikte)
4. Janibek Toimanov (Kompozisyon/Dikte)
5. Elvira Mamutova (Kompozisyon/Dikte)
- * 6. Satjan Temirgaliev (Kompozisyon/Dikte)
- * 7. Aynur Maydanova (Kompozisyon/Dikte)

ORTA TÜRKE II

1. Aynur Konurbayeva (Kompozisyon/Dikte)
2. Janna Beytemirova (Kompozisyon/Dikte)
3. Cengiz Kinbayev (Kompozisyon/Dikte)
4. Janar Kadjibekova (Kompozisyon/Dikte)
5. Sayan Ahimbekov (Kompozisyon/Dikte)
6. Gülzada Bekjanova (Kompozisyon/Dikte)
- * 7. Aygöl Dulkairova (Kompozisyon/Dikte)
8. Jemis Jetkizgenova (Kompozisyon/Dikte)
9. Venera Sopbekova (Kompozisyon/Dikte)
10. Jazira Toktasınova (Kompozisyon/Dikte)

YÜKSEK TÜRKE I

1. Cengiz Krebaev (Kompozisyon/Dikte)
2. Marat İrmuhametov (Kompozisyon/Dikte)
- * 3. Janibek Toimanov (Kompozisyon/Dikte)
4. Saken Eleubaev (Kompozisyon/Dikte)
- * 5. Mervert Saudabaeva (Kompozisyon/Dikte)
6. Almas Rımov (Kompozisyon/Dikte)
7. Gülcan Aliaskarova (Kompozisyon/Dikte)

- * 8. Jemis Jetkizgenova (Kompozisyon/Dikte)
- * 9. Venera Sopbekova (Kompozisyon/Dikte)
- 10. Azamat Sarsembayev (Kompozisyon/Dikte)
- 11. Altınbek Abışev (Kompozisyon)
- 12. Samatbek Tohanov (Kompozisyon)
- 13. Aynur İskakova (Kompozisyon)
- 14. Kenjegül Kuandıkova (Kompozisyon)
- 15. Bağdat Alişarov (Kompozisyon)
- 16. Nurman Seitjapbarov (Kompozisyon)
- 17. Orinbek Zaydullin (Kompozisyon)
- 18. Dinara İspanova (Kompozisyon)
- 19. Zere Zhankulieva (Kompozisyon)
- 20. Gülcan Uspanova (Kompozisyon)
- 21. Erkin Kebekbayev (Kompozisyon)
- 22. Bahıtcın Abeldinov (Kompozisyon)
- 23. Raşid Bayramov (Kompozisyon) (Ahıskalı)
- 24. Seyfitdin Dursunov (Kompozisyon) (Ahıskalı)
- 25. Elmira İbragimova (Kompozisyon) (Ahıskalı)

YÜKSEK TÜRKÇE II

- * 1. Azamat Sarsembayev (Kompozisyon/Dikte)
- 2. Canseyit Tuymabaev (Kompozisyon/Dikte)
- 3. Ozat Tohtarbayev (Kompozisyon)
- 4. Leyla Mahatova (Kompozisyon/Dikte)
- 5. Salviya Sayramova (Kompozisyon/Dikte)
- 6. Dinara Raimbekova (Kompozisyon)

* Toplam 60 öğrenci incelendi. 8 öğrenci iki kurda ayrı ayrı incelendi. 68 Kompozisyon ve 51 dikte olmak üzere toplam 119 kağıt incelendi.

KIRGIZ ÖĞRENCİLER

TEMEL TÜRKÇE I

1. K. Karpekov (Kompozisyon/Dikte)
2. Ruslan Koboyev (Kompozisyon/Dikte)
3. Tilek Cumagulov (Kompozisyon/Dikte)
4. Calil Şadıbekov (Kompozisyon/Dikte)
5. Bahtiyar Toktoyev (Kompozisyon/Dikte)
6. Sarlıkbek Uulu Temirlan (Kompozisyon/Dikte)
7. Bektur Beketayev (Kompozisyon/Dikte)
8. Taalaybek Sariyev (Kompozisyon/Dikte)
9. Cızdızbek Osmonaliev (Kompozisyon/Dikte)
10. Taalaybek Cumabaev (Kompozisyon/Dikte)
11. Şirvan Tayfur (Kompozisyon/Dikte)
12. Selime Guseynova (Kompozisyon/Dikte)
13. Nazir Aliev (Kompozisyon/Dikte)

TEMEL TÜRKÇE II

1. Aybek Cusupbekov (Kompozisyon/Dikte)
- * 2. Bektur Beketayev (Kompozisyon/Dikte)
3. Igor Yesin (Kompozisyon/Dikte)
4. Calil Şadıbekov (Kompozisyon/Dikte)
5. Nazira Djenbaeva (Kompozisyon/Dikte)
6. Miran Nasırov (Kompozisyon/Dikte)
7. İlim İzzatov (Kompozisyon/Dikte)
8. Corobek Usuppaev (Kompozisyon/Dikte)
9. Ulan İsakov (Kompozisyon/Dikte)
10. Kunay Şerimkulov (Kompozisyon/Dikte)

ORTA TÜRKÇE I

- * 1. Ulan Isakov (Kompozisyon/Dikte)
- * 2. Ilim Izzatov (Kompozisyon/Dikte)
- * 3. Bahtiyar Toktoyev (Kompozisyon/Dikte)
- ** 4. Bektur Beketayev (Kompozisyon/Dikte)
- * 5. Cldzbek Osmonaliev (Kompozisyon/Dikte)
- * 6. Taalaybek Sariyev (Kompozisyon/Dikte)

ORTA TÜRKÇE II

- 1. Meerimbek Kdırmayev (Kompozisyon/Dikte)
- 2. Ruslan nibaev (Kompozisyon)
- * 3. Tilek Cumagulov (Kompozisyon/Dikte)
- * 4. Calil adıbekov (Kompozisyon/Dikte)
- 5. Altnbek Coldoot (Kompozisyon/Dikte)
- * 6. Corobek Usuppaev (Kompozisyon/Dikte)
- 7. Nurlan Abike (Kompozisyon/Dikte)
- 8. Abdusalam Gulamov (Kompozisyon/Dikte)
- * 9. Temirlan Sarlıkbek (Kompozisyon/Dikte)
- * 10. Miran Nasırov (Kompozisyon/Dikte)

YÜKSEK TÜRKÇE I

- 1. Anargl Kdırova (Kompozisyon/Dikte)
- 2. mrbek Muhambetov (Kompozisyon/Dikte)
- 3. Kanat Burcuyev (Kompozisyon/Dikte)
- 4. Asein Cakırov (Kompozisyon/Dikte)
- * 5. Altnbek Coldoot (Kompozisyon/Dikte)
- ** 6. Temirlan Sarlıkbek (Kompozisyon/Dikte)
- * 7. Meerimbek Kdırmayev (Kompozisyon/Dikte)
- * 8. K. Karpekov (Kompozisyon/Dikte)

* Toplam 31 ğrenci incelendi. 15 öğrenci iki kurda, 2 öğrenci  kurda incelendi. 48 kompozisyon, 43 dikte olmak zere toplam 91 kağıt incelendi.

- * 9. Abdusalam Gulamov (Kompozisyon/Dikte)

ÖZBEK ÖĞRENCİLER

TEMEL TÜRKÇE I

1. Doston Racabov (Kompozisyon/Dikte)
2. Tülkin Sindarov (Kompozisyon/Dikte)
3. Akram Daliyev (Kompozisyon/Dikte)
4. Yahya Ibrahimov (Kompozisyon/Dikte)
5. Dilşod Hakimov (Kompozisyon/Dikte)
6. Murod Nasriddinov (Kompozisyon/Dikte)
7. Gulom Hayitov (Kompozisyon/Dikte)
8. Murat Rahimov (Kompozisyon/Dikte)
9. Uluğbek Umarov (Kompozisyon/Dikte)
10. Assatali Oumarkhanov (Kompozisyon/Dikte)

TEMEL TÜRKÇE II

1. Bayram Ali Temirov (Kompozisyon/Dikte)
2. Habib Mahmudov (Kompozisyon/Dikte)
3. Fazilcan Kasimov (Kompozisyon/Dikte)
4. Adil Muminov (Kompozisyon/Dikte)
5. Avaz Sultanov (Kompozisyon/Dikte)
6. Said Faruh Saidalimov (Kompozisyon/Dikte)
7. Bahadır Norkulov (Kompozisyon/Dikte)
8. Uluğbek Berdikulov (Kompozisyon/Dikte)
9. Nadir Hodcımuradov (Kompozisyon/Dikte)
10. Umar Teşabayev (Kompozisyon/Dikte)

ORTA TÜRKE I

1. Bahtiyar Coroyov (Kompozisyon/Dikte)
2. Şahzod Yakubjanov (Kompozisyon/Dikte)
3. Şavkat Askarov (Kompozisyon/Dikte)
4. Uluğbek Sultanov (Kompozisyon/Dikte)
5. Ravşanbek Haydarov (Kompozisyon/Dikte)
6. Dilşad Sadikov (Kompozisyon/Dikte)
7. Adil Dursunov (Kompozisyon/Dikte)
8. Zakircan Hudayberganov (Kompozisyon/Dikte)
9. Uluğbek Bahriddinov (Kompozisyon/Dikte)
- * 10. Fazilcan Kasimov (Kompozisyon/Dikte)

ORTA TÜRKE II

1. Aman Turdimatov (Kompozisyon/Dikte)
2. Enver Hidayetov (Kompozisyon/Dikte)
3. Abduvahid Ulaşov (Kompozisyon/Dikte)
4. Şarif Sattarov (Kompozisyon/Dikte)
5. İlham Ruziyev (Kompozisyon/Dikte)
6. Muzaffer Haydarov (Kompozisyon/Dikte)
7. İbodullah Rahımoğlu (Kompozisyon/Dikte)
8. Husniddin Holmatov (Kompozisyon/Dikte)
9. Nadir Hodcımuradov (Kompozisyon/Dikte)
10. Serdar İsmailov (Kompozisyon/Dikte)

YÜKSEK TÜRKE I

1. Ferhat Eşmetov (Kompozisyon/Dikte)
2. Akmal Mamatkulov (Kompozisyon/Dikte)
3. Ahmadcan Daniyarov (Kompozisyon/Dikte)

4. Dilmurat Cumaniyazov (Kompozisyon/Dikte)
5. Tolkin Samiyev (Kompozisyon/Dikte)
6. Zafer Dusmatov (Kompozisyon/Dikte)
7. Öktem Sultanov (Kompozisyon/Dikte)
8. Vahapcan Moydinov (Kompozisyon/Dikte)
9. Mirabbas Mirsadikov (Kompozisyon/Dikte)
10. Abdüşükür Yorkinov (Kompozisyon/Dikte)
11. Dilmurad Ahmedov (Kompozisyon/Dikte)
12. Kahraman Mahkamov (Kompozisyon/Dikte)
13. Cihangir Samadov (Kompozisyon/Dikte)
14. Alişer Kamolov (Kompozisyon/Dikte)
15. Ilhomcon Sultonov (Kompozisyon/Dikte)
16. Şahabiddin Murtoza (Kompozisyon/Dikte)
17. Rahmiddin Mirzayev (Kompozisyon/Dikte)
18. Ziyaviddin Zayniddinov (Kompozisyon/Dikte)

YÜKSEK TÜRKÇE II

1. Öktamcan Babamuradov (Kompozisyon/Dikte)
2. Mahmud Holmatov (Kompozisyon/Dikte)
3. Cihangir Samadov (Kompozisyon/Dikte)
- * 4. Rahmiddin Mirzayev (Kompozisyon/Dikte)
- * 5. Alişer Kamolov (Kompozisyon/Dikte)
- * 6. Akmal Mamatkulov (Kompozisyon/Dikte)
7. Batir Çutanov (Kompozisyon/Dikte)
8. İkrom Sattorov (Kompozisyon/Dikte)
9. Yorkin Nurkobilov (Kompozisyon/Dikte)
10. Alimcan Şermatov (Kompozisyon/Dikte)

* Toplam 64 öğrenci incelendi. 64 kompozisyon ve 63 dikte kağıdı olmak üzere toplam 127 kağıt incelendi.

TÜRKMEN ÖĞRENCİLER

TEMEL TÜRKÇE I

1. Yusuf Orayev(Kompozisyon/Dikte)
2. Rustam Ahmedov (Kompozisyon/Dikte)
3. Taymaz Nagimov (Kompozisyon/Dikte)
4. Merdan Saparov (Kompozisyon/Dikte)
5. Gurbangeldi Bekiev (Kompozisyon/Dikte)
6. Saparmırat Atayev (Kompozisyon/Dikte)
7. Rövsen Gaipov (Kompozisyon/Dikte)
8. Dövletgeldi Eminov (Kompozisyon/Dikte)
9. Muhammet Novruzov (Kompozisyon/Dikte)
10. Azim Jumabaev (Kompozisyon/Dikte)
11. Amangeldi Sarıev (Kompozisyon/Dikte)
12. Şöhrat Begliyev (Kompozisyon)
13. Perhat Dövrano (Kompozisyon)
14. Rövsen Nazarov (Kompozisyon)
15. Rüstem Abdırähimov (Kompozisyon)
16. Bahtiyar Kurbanov (Kompozisyon)
17. Azamat Allaberdiyev (Kompozisyon)
18. Cumageldi Velnazarov (Kompozisyon)
19. Bayram Beşimov (Kompozisyon)
20. Guvanç Alımov (Kompozisyon)

TEMEL TÜRKÇE II

1. Çağrı Bapbayev (Kompozisyon/Dikte)
2. Arslan Garacayev (Kompozisyon/Dikte)
3. Maksat Nazarov (Kompozisyon/Dikte)
4. Agamirat Şihiyev (Kompozisyon/Dikte)
5. Nurgeldi Abdırähimov (Kompozisyon/Dikte)
6. Baymamed Puhanov (Kompozisyon/Dikte)
7. Meretgeldi Muratdurdıyev (Kompozisyon/Dikte)
8. Amanmuhamet Çariyev (Kompozisyon/Dikte)
9. Eziz Bayramov (Kompozisyon/Dikte)
10. Azat Kuliyev (Kompozisyon)
11. Gurbandurđı Hocaliyev (Kompozisyon)
12. Batır Annamıradov (Kompozisyon)
13. Maksat Atabayev (Kompozisyon)
14. Ahmet Amansariyev (Kompozisyon)
15. Maksat Esenov (Kompozisyon)
16. Azatnur Popbiyev (Kompozisyon)
17. Ağarecep Gurdov (Kompozisyon)
18. Vepa Niyazlıyev (Kompozisyon)

ORTA TÜRKÇE I

1. Serdar Atabaev (Kompozisyon/Dikte)
2. Maksat Halliyev (Kompozisyon/Dikte)
3. Beğenç Memmeev (Kompozisyon/Dikte)
4. Yusupmammet Halliyev (Kompozisyon/Dikte)

5. Yazdurdı Sahatov (Kompozisyon/Dikte)
6. Azimberdi Harayev (Kompozisyon/Dikte)
7. Bayram Akmeredov (Kompozisyon/Dikte)
- * 8. Baymamed Pupanov (Kompozisyon/Dikte)
9. Meretgeldi Miratdurdyev (Kompozisyon/Dikte)

ORTA TÜRKÇE II

1. Şöhrat Söhbətov (Kompozisyon/Dikte)
2. Maksat Deryayev (Kompozisyon/Dikte)
3. Durdımırat İşankulıyev (Kompozisyon/Dikte)
4. Meretdurdı Orazdurdyev (Kompozisyon/Dikte)
5. Atageldi Hanov (Kompozisyon/Dikte)
6. Dövlet Taganov (Kompozisyon/Dikte)
7. Bayramgeldi Kerimov (Kompozisyon/Dikte)
8. Dövletgeldi Çarıyev (Kompozisyon/Dikte)
9. Agageldi Astanov (Kompozisyon/Dikte)
10. Şöhrat Akıyev (Kompozisyon/Dikte)
- * 11. Çağrı Bapbayev (Kompozisyon/Dikte)
- * 12. Bayram Akmeredov (Kompozisyon/Dikte)
- * 13. Rövşen Gaipov (Kompozisyon/Dikte)
14. Yazmurat Meredov (Kompozisyon/Dikte)
- * 15. Muhammet Novruzov (Kompozisyon/Dikte)
16. Devletkılıç Durdıyev (Kompozisyon/Dikte)
17. Akmırat Anayev (Kompozisyon/Dikte)
18. Deniz Allanurov (Kompozisyon/Dikte)
19. Şöhrat Meredov (Kompozisyon/Dikte)

YÜKSEK TÜRKÇE I

- * 1. Eziz Bayramov (Kompozisyon/Dikte)
- * 2. Akmırat Annayev (Kompozisyon/Dikte)
- 3. Batır Hudaygulyev (Kompozisyon/Dikte)
- * 4. Saparmırat Atayev (Kompozisyon/Dikte)
- * 5. Beğenç Memmeev (Kompozisyon/Dikte)
- 6. Gurbangeldi Orazmıradov (Kompozisyon/Dikte)
- 7. Merdan Beşimov (Kompozisyon/Dikte)
- 8. Batır Akmuhammedov (Kompozisyon/Dikte)
- * 9. Azimberdi Harayev (Kompozisyon/Dikte)
- * 10. Serdar Atabaev (Kompozisyon/Dikte)

YÜKSEK TÜRKÇE II

- 1. Bayramberdi Ballıyev (Kompozisyon/Dikte)
- 2. Halmurat Silapov (Kompozisyon/Dikte)

Öğrencilere uyguladığımız anket ve sınav kağıtlarından birer örnek ilişiktir:

* Toplam 67 öğrenciden 11 öğrenci iki kurda incelendi. 78 kompozisyon ve 60 dikte kağıdı olmak üzere toplam 138 kağıt incelendi.

**"GRAMERİ TÜRKÇE OLAN TOPLULUKLARA
TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ"**
konulu doktora tezi ile ilgili anket çalışması

1. Adınız soyadınız?

Aynur Iskakova

2. Doğduğunuz şehrin adı?

Almatı şehri

3. Oturduğunuz şehir / kasaba veya köyün adı?

Almatı şehri

4. Bitirdiğiniz okul kendi dilinizle mi eğitim yapıyordu?

Evet.

5. Babanız ne iş yapmaktadır?

Öğretmenlik

6. Anneniz ne iş yapmaktadır?

Öğretmenlik

7. Kaç kardeşiniz var?

İki

8. Siz kaçınca çocuksunuz?

İkinci

9. Kaç yaşındasınız?

On yedi.

10. Kaç aydır Türkiyedesiniz?

Altı aydır Türkiyedeğim.

"GRAMERİ TÜRKÇE OLAN TOPLULUKLARA TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ" konulu doktora tezi ile ilgili anket çalışması

11. Türkçede size en zor gelen gramer kuralları veya kelimeler nelerdir?

Kompozisyon, Cümleyi doğru kurmak.

12. Kendi dilinizle Türkçede aynı yazılıp söylenen fakat farklı anlama gelen kelimeler var mı? Örnekler veriniz. (Mümkün olduğu kadar çok örnek veriniz.)

Iran - yeğurt, masa - sırtisinek, ağa - ağabey, ateş - horez.
- ateş, krevat - yatak, legen - dam, çeşme - kaç, katalat -
rağyüzlü, kuram - kağıt, kurt - ayrandan yapılan kuru bir
illi yemek, kas - kas

13. Türkiye'de size çok ilgi çekici gelen bir olayı kısaca anlatınız.

İlk haftalarda pazara gittiğimde "Türkçe hiç bir şeyi
anlamıyordum" desem de olur. Onun için altımdan
"kazak beş yüz bin" diye bağırarak satıcının sesini
duyunca, burada "kazakları tanıyormuş" diye dü-
şünmüştüm.

14. Türkiye Türkçesini öğrenirken kendi ülkenizde kullandığınız dile mantık olarak ters gelen hususlar nelerdir?

15. Ailenizden ilk defa uzaklaşıyorsunuz. Bu durum sizin üzerinizde ne gibi etkiler yarattı?

Ailemi bu altı ayda içinde çok özledim. Onların
bana nasıl kadırlı kıymetli olduğunu öncekiden
daha çok düşündüm. Ben annemi babamı kardeş-
lerimi çok seviyorum. Onun içinde gelecekte onlara
elimden geldiği kadar faydamı göstermek istiy-
tum. Bu yüzden ge- 259 vakit geçirmeden oku-
maya öğrenmeye kar- rdım. Türkiye'ye geldiğim
sebebim de bu.

(2)

Kar. TT2

kompozisyon^{H. Çağrı}

Konu: Farklı ve benzer yönleriyle
Türkiye ve ülkenizi karşılaştırınız

8/20
Setir
A.O.

Ben Türkiye'ye 27 ilimde geldim. Şimdi
üa ay Türkiye'de oturuyorum. Türkiye'ni ve Ka-
zakistan'dı karşılaştıra etä bilir, ama ben Tür-
kiye'ni şimdi az biliyorum. O zaman ben
nasıl biliyorum o kadar yazarım. Çünkü hepsi
şehirlerden sadece Ankara şehrim biliyorum.
Şimdi Türkiye'de' Kazakistan'a göre
yaşamak kolay. Ama kırk yıl önce Türki-
ye'nin ekonomisi de iyi değildi. Kazakis-
tan yetmiş yıl sovetlik Birliğinde oldu.
Bunu için ekonomisi iyi değil. Ama Ka-
zakistan'da değa zenginlikleri çok.
Gelecek zamanda benim ülkemizde de
iyi olacak.

Dikte

$$\frac{15}{12} = \frac{0^{\text{on}}}{\text{XI} \cdot \text{B.}} \quad \text{"iki"}$$

Bizim ailemiz Aynur. Her yıl 31 gecesini yeni yılı kutluyoruz. Bu yıl başı sabah erkenden kalktım. Elini ve ü yıkayıp, kahvaltısını yaptım. Daha alışveriş yapmak için dışarı çıktım. hem aileme, hem de arkadaşlarıma almak istiyordum. Anneme cizgili re: bir etek, babama yünl  ve de- bir atkı, kardeşime ise pamuklu bir aldı. Bu hediyeler ne pahalı, ne i  kt . Ama ^{bence} hepsi de  ok g zeldi. Eve akşam  st  saat 4.30'da (d rt buca  ta)  .  ok mutlu  dum. Evde misafir-  rdi. Misafirlere "Ho  geldiniz" deure.  nce hemem mutfak a gittim. G n-  nim  ok a tı.  st  tik de ak amuki-  leri  ok merak ediyordum. Annem  rde imle birlikte sofrayı hazırladık.  rlerle birlikte masaya oturduk

SONUÇ

Asya Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrenciler üzerinde yaptığımız araştırma bize öğrencilerin geldikleri çevre ve edindikleri dil ya da ar hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca, öğrencilerin ana dillerini ve dereceleri ve lehçelerimiz arasındaki benzerlik ve farklılıkların kkiye Türkçesi öğrenirken birtakım güçlükler yarattığını belirledik.

Yine, öğrencilerin dikte ve kompozisyon kâğıtlarının incelenmesiyle beden kaynaklanan güçlükler (harflerin farklılığı, Rusçanın etkileri beyindeki transformasyon zorlukları), lehçelerimiz arasındaki etik, morfolojik ve sentaktik farklılıklar ile anlam kaymalarının turduğu zorlukları ortaya koyduk.

Türkiye'de bu hedef kitleye Türkiye Türkçesinin öğretiminde ulanan yöntemlerin yeterli olmadığı sonucuna vardık. Türkçenin ancılara öğretimi ya da klâsik Türkoloji öğretimi yaklaşımlarıyla hedef kitlesinin problemlerinin çözülemediğini aksine öğrenilen dile vurduğunu veya birtakım karışıklıklara sebep olduğunu örneklerle ladık.

Bizim tekliflerimizi ise şöyle sıralayabiliriz:

- . Hedef kitlemizin sosyo-kültürel durumlarına ve psikolojilerine ın öğretim yöntem ve tekniklerinden yararlanılmalıdır.
- 1. Öğrencilere neyin, ne kadar ve ne şekilde verileceği önceden rlenmelidir.
- . Hem algılamaya, hem de iletişime yönelik olduğu için fonksiyonel em kullanılmalıdır.
- . Dili yaşayarak öğrenme anlayışı benimsenmelidir. Çünkü,

kullanıma dönük olmayan öğretim biçimlerinin çok yararlı olmadığını düşünüyoruz.

5. Öğretim elemanının lehçelerin genel özelliklerini bilmesinin yanında ana Türkçeyi ve Türkçenin tarihi gelişimini de çok iyi bilmesi gerekmektedir. Bunun için öğretim elemanlarının hem Türkolojiden, hem de dilbiliminden anlamaları şarttır. Ayrıca, modern dil öğretim, yaklaşım, yöntem ve tekniklerini de bilmeleri gerekmektedir.

6. Materyallerin seçiminde ortak kültür unsurlarına ağırlık verilmelidir.

7. Öğrencilerin yazım ve konuşma zorluklarını telâfi edecek alıştırmalar çeşitleri geliştirilmelidir.

8. Öğrencilerin ana dilleriyle Türkiye Türkçesi arasındaki ortak deyim, atasözü, özdeyiş, hikâye, masal, efsâne ve destan gibi kültür unsurlarına yer verdikten sonra farklılıklar da sınıf içi çalışmalarıyla ortaya konmalıdır.

Yaptığımız bu teklifler, tezimiz boyunca örneklerini verdiğimiz lehçelerimiz arasındaki benzerlik ve farklılıkların Türkiye Türkçesinin öğretimini etkilediği gerçeğinden ortaya çıkmıştır. Buna öğrencilerin sosyo-kültürel durumları ile psikolojik durumlarını da eklemek gerekir.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan (1996), Türkçenin Sözvarlığı, Engin Yay, Ank. 249 s
- AYDIN, Özgür (1994), "Azeri, Kazak, Özbek ve Türkmen Öğrencilerde Türkçe Öğrenim Sorunları I" A. Ü. TÖMER Dil Dergisi, Sayı 18, s. 16-23
- (1994), "Azeri, Kazak, Özbek ve Türkmen Öğrencilerde Türkçe Öğrenim Sorunları II" A.Ü. TÖMER Dil Dergisi, Sayı 20, s. 32-43
- (1995), "Sıfatlaştırma Biçimbirimlerinin Özbekçe ve Türkçedeki Görünümleri Üzerine" A. Ü. TÖMER Dil Dergisi, Sayı 30, s. 59-63
- AZİMOV, P. S.-G. GÖNNEEV, Ya. (1974), Türkmen Dili, Türkmenistan Neşriyatı, Aşgabat, 404 s.
- BENHÜR, M. Hâdi (1993), Türkiye Türkçesinde Sıfat-fiil ve Zarf-fiil Eklerinin Fonksiyonları, G. Ü. Sos. Bil. Ens., Master Tezi, Ank, 172s.
- BOZKURT, Fuat (1992), Türklerin Dili, Cem Yay. İst. , 444 s.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1984), Türk Dili Tarihi, Enderun Yay., İst., 3. Baskı, 246 s.
- DEMİREL, Özcan (1996), Türkçe Programı ve Öğretimi, Usem yay. , Ank. , 191 s.
- DIYKANOV, Karboz (1990), Kırgız Tilinin Körsötmö Kuraldarı, Almatı, 394 s.
- ELİBEYOV, Cemil (1990), İlk Mehebbet, Bakı, Kençlik, 120 s.

- ERCİLASUN, Ahmet B. (1990), Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 3. Baskı, 283 s.
- (1993), Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Akçağ Yayınları, Ankara, 311 s.
- (1992), "Türk lehçelerinin Anlaşılmasında Dikkat Edilecek Noktalar" A. Ü. TÖMER Dil Dergisi, Sayı 5, s. 15-20
- ERKAYA, Metin (1992), Özbekçe'yi Öğreniyoruz, Ahsen Basın Sanaayii, İstanbul, 242 s.
- ESENOVA, Gülalek (1994), "Meñzeşliklerin Köküne ve Manısına Sıyahat" A. Ü. TÖMER Dil Dergisi, Türkoloji Özel Sayısı, Sayı 15, s. 78-83
- GABAIN, A. Von (1995), Eski Türkçenin Grameri, TDK Yayınları, Ankara, 150 s.
- GRÖNBECH, K. (1995), Türkçenin Yapısı, Çev. Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara, 148 s.
- GURBANOV, A. A. - KURREEV, V. - MIRADOV, A. - PİRLİEV, G. (1989), Türkmen Dili, Magarîf Neşriyatı, Aşgabat, 127 s.
- HACİYEV, Azim (1966), Özbek Tilide Kömekçi Fiiller, Taşkent, 221s
- HAKİMCANOVA, A. (1990), Özbek Halk Ertekleri, Taşkent, 320 s.
- İSMAIL, Zeyneş () Türkçe-Kazakça Sözlük, Lazer Ofset, Ankara, 201 s.
- JYRKANLALLIO, P.-BENNİGSEN, A. D. - HUZAI, G. - WENDT, F. -MENGES, K. H. (1992), Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Çev. Kemal Aytaç, Gündoğan Yayınları, Ankara, 114 s.

- KİSSEN, İ. A., -RAHMATULLAEV, Ş. U. (1993), Uzbekskiy Yazık, Okıtuvcı Neşriyatı, Taşkent, 223 s.
- MAHMUD, Nizamiddin (1993), Türkçe Özbekçe, Özbekçe-Türkçe Sözlük, Taşkent, 320 s.
- (1994), "Ortak Kelimeler Ortak Anlamlar mı Demektir?" A. Ü. TÖMER Dil Dergisi, Sayı 17, s. 15-19
- MUSAOĞLU, Mehman (1993) "Türk lehçelerinde Birleşik Tümcelerin Dizimsel-Anlamsal Bağlılığına Göre Modelleri ve Türleri" A. Ü. TÖMER Dil Dergisi, Sayı 9, s. 18-25
- NURMEMMET, Annagülü (1996), Göroğlu, Bilig Yayınları, Ahmet Yesevi Üniversitesine Yardım Vakfı, Ankara, Cilt I, 511 s.
- ÖZKAN, Aydanur (1995) "Türkiye Türkçesi Öğrenen Özbeklerin Ad Durumları Açısından karşılaştıkları Öğrenme Güçlükleri Üzerine" A. Ü. TÖMER Dil Dergisi, Sayı 29, s. 34-42
- SEVORTYAN, E. V. (1960), "Türk Dillerinde Fiillerin Geçişli (Transitif) Geçişsiz (Intransitif) Olmalarına Dair" VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, 1957 TTK Ankara, s. 181-190
- SÖNMEZ, Veysel (1994), Program Geliştirmede Öğretmen Elkitabı, Pegem Yayınları, Ankara, 380 s.
- ŞİRELİYEV, M. (1960), "Azerbaycan Dili Dialektlerinin Türk Dili Dialektleri İle Mukayiseli Öyrenilmesi" VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, 1957 TTK Ankara, s. 191-208
- TEKİN, T. - ÖLMEZ, M. (1995), Türk Dilleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 150 s.

- TEKİN, T. -ÖLMEZ, M. -
CEYLAN, E. - ÖLMEZ, Z. -EKER, S. (1995), Türkmençe Türkçe Sözlük, Simgurg Yayınları, Ankara , 728 s.
- TEKİN, Talat (1992), "Orta Asya Türk Dilleri" A. Ü. TÖMER Dil Dergisi, Sayı 5, s. 28-42
- TUYMEBAEV, C. (1991), Kazak Tili, Almatı, 83 s.
- USMANOVA, M. (1987), Özbek Tili, Okıtuvcı Neşriyatı, Taşkent, 125 s.
- VANDEWALLE, Johan (1992), "Orta Asya Türkçesiyle Türkiye Türkçesinin Arasındaki Farklar Üzerine" A. Ü. TÖMER Dil Dergisi, Sayı 5, s. 15-20
- YUDAHİN, K. K. (1988), Kırgız Sözlüğü, Çev. Abdullah Taymas, TDK Yayınları, Ankara, Cilt 2, 809 s.
- ZEYNALOV, Ferhat (1993), Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi, Türkiye Türkçesi: Yusuf Gedikli, Cem Yayınları, İstanbul, 416 s.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kült. Bak. Yay., Ank. 1991, 1183 s.
- Özbek Tili Grammatikası I, II, Özbekistan, SSR, Fenler Akademiyası, Taşkent, 1975
I. cilt, 610 s. II. cilt, 560 s.
- Türk Dünyası Konuşma Kılavuzu, TDAV Yay. Ist, 1992, 155 s.
- Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları Arasında Yapılan Anlaşmalar, İlişkiler ve Faaliyetler I, MEB, Kal. ve Ter. Kur. Bşk. Yay. Ank. 1993, 299 s.
- A. Ü. TÖMER Türk lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, 1995-1997